

Kelâm'a İlişkin Tutumlar

Bir Saha Araştırması

Editör

Mustafa Selim Yılmaz

A. Canan Karakaş

Kelâm'a İlişkin Tutumlar

Bir Saha Araştırması

Editör

Mustafa Selim Yılmaz

A. Canan Karakaş

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI – 74

E-ISBN: 978-605-9554-68-8

Karabük, Haziran 2022

Kelâm'a İlişkin Tutumlar

Bir Saha Araştırması

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Selim Yılmaz

Doç. Dr. A. Canan Karakaş

Karabük Üniversitesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Refik Polat (Rektör)

Karabük Üniversitesi Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Ufuk Karadavut

İslami İlimler Fakültesi Yayın Onayı

Prof. Dr. Saim Kayadibi (Dekan)

İslami İlimler Fakültesi Yayın Komisyonu

Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Doç. Dr. Abdülcebbar Kavak

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Gözel

Fakülte 01.06.2022 tarih ve 134655 sayılı Komisyon Kararı

Yayın Takip

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Mizanpaj

Arş. Gör. Oğuz Bozoğlu

Redaksiyon

Arş. Gör. Uğur İncebilir

Kapak Tasarım

Öğr. Gör. Abdürrahim Topal

Her hakkı saklıdır. Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

Eserde yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

İrtibat

Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, 78050, Karabük

Karabük Univ. Fac. of Islamic Studies, 78050, Karabük/Turkey

www.karabuk.edu.tr

Tel: (90 370) 418 67 00 Fax: (90 370) 418 93 17

<https://kelamkoordinasyon25.karabuk.edu.tr/index.aspx>

<https://kutuphane.karabuk.edu.tr/index.aspx>

İçindekiler

İçindekiler	III
Takdim	V
Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları	1
ÖZET	1
GİRİŞ	2
1. YÖNTEM	4
2. BULGULAR	5
2.1 Fakültelelere Dair Bulgular	5
2.2. Demografik Bulgular	6
2.3. Kelâmcılar Arası Koordinasyona Dair Bulgular	6
2.4. Kelâm.Org Sitesine Dair Bulgular	10
2.5. Kader Dergisi'ne Dair Bulgular	11
2.6. Kelâm Derslerine Dair Bulgular	12
SONUÇ	18
KAYNAKÇA	22
EK-1: KATILIMCILARA YÖNELTİLEN SORULAR	23
EK-2: ANKETTE YER ALAN ÜNİVERSİTELER / KATILANLARIN SAYISI (ALFABETİK)	23
EK-3: KELÂMCILAR ARASI KOORDİNASYONA DAİR DİĞER BULGULAR	24
EK-4: KELÂM.ORG SİTESİNE DAİR DİĞER BULGULAR	24
EK-5: KADER DERGİSİ'NE DAİR DİĞER BULGULAR	25
EK-6: KELÂM DERSLERİNE DAİR DİĞER BULGULAR	26
Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları	27
ÖZET	27
GİRİŞ	28
1. YÖNTEM	30
2. BULGULAR	30
2.1. Bilinçli Alan Tercihi ve Yeterli Alan Çalışması Yapmak	31
2.2. Tez Konusu Belirleme ve Tez Çalışmaları Noktasında Danışman Rolü	32
2.3. Öğretim Üyelerine ve Eserlerin Niteliğine Dair Genel Bakış Açılımları	33
2.4. Lisansüstü Kelâm Eğitimine Dair Genel Yaklaşımlar	35
SONUÇ	38
KAYNAKÇA	39
Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları	40
ÖZET	40
GİRİŞ	40
1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	44
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	44
3. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ	44
4. BULGULAR	45

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	45
4.2. Kelâm İlmi ve Kelâm Derslerine Yönelik Duygu ve Düşünceler.....	45
4.3. Kelâm Derslerine Yönelik Öneriler.....	48
4.5. Kelâm Ders Kitaplarına Dair Düşünceler	54
4.6. Kelâm Derslerine Karşı Kişisel İlgi	56
4.7. Kelâm Dersi Hocalarına Dair Düşünceler.....	59
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA.....	63
Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları	64
ÖZET	64
GİRİŞ	64
1. YÖNTEM	67
2. BULGULAR.....	68
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	74
Diyanet Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları.....	75
Öz.....	75
GİRİŞ	75
1. YÖNTEM	77
2. BULGULAR.....	77
2.1. Kelâm İlmine Yaklaşım Yönelik Bulgular.....	77
2.2. Cemaatten Gelen Sorular ve Cevaplanmasına Yönelik Bulgular	78
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA.....	83

Takdim

Kelâm ilmi, normatif ve kurucu kimliğiyle İslâmî ilimler içinde her dönemde başat roller üstlenmiş ve belirleyici olma konumunu korumuş bir disiplindir. Kelâm'ın bu işlevsel önemi onun; "dinin sabitelerini delile dayalı ispat etmek ve şüpheleri gidermek" misyonunu taşıması, konularını sistematik bir şekilde ortaya koyması ve mevcut birikimi daha sonraki nesillere aktaracak ciddi bir eğitim-öğretim metodunu inşâ etmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Sistematik bir Kelâm düşüncesinin sürdürülebilir olması ise kavram ve söylem dizgesinin güncellenebilmesine ve örgün-yaygın eğitimle bunun öğrencilere aktarılmasına bağlıdır. Bu husus, Kelâm ilmini yaşatacak ve Müslümanların her dönemde karşılaşacağı sorunlara çözüm üretecek kapasitede nitelikli ilim adamlarının varlığı açısından tarihimizin her döneminde kendisini hissettirmiştir. Bu nedenle, belli dönemlerde her ne kadar birtakım kırılmalar ve bazı meydan okumalar yaşansa da bu ilmin değerli temsilcileri tarafından İslâm düşüncesine yön veren çok güçlü "Kelâm Okulları" kurulup geliştirilmiştir. Nitekim Kûfe ve Basra mescitlerindeki ders halkalarından başlayıp tüm farklılık ve çeşitliliğiyle bugüne uzanan bu derinlikli gelenek, Müslümanların ilmî mirasının önemli bir yekûnunu teşkil etmektedir. Günümüzde bu geleneğin Türkiye'deki temsilcileri, ülkemizin İlahiyat/İslâmî İlimler Fakülteleri bünyesinde yer alan Kelâm Anabilim Dallarının güzide mensuplarıdır.

Kelâm Anabilim Daları 25. Koordinasyon Toplantısı, 10-12 Haziran 2022 tarihleri arasında Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ev sahipliğinde Karabük ilimizde düzenlenecektir. Kelâm düşüncesinin gerek kurumsal gerekse kamusal alanda ne ölçüde ma'kes bulunduğu değerlendirilmesinin yanında, ülkemiz İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerindeki eğitim-öğretimin en asli ve ayrılmaz cüz'ü durumunda olan Kelâm Anabilim Dalı'nda yer alan derslerin tedrisine ve buna yansıtılması gereken metodolojiye ilişkin hususları tüm boyutlarıyla ele alıp ortak aklı yansıtan müşterek bir söylem geliştirme, söz konusu toplantının ana hedefidir.

Bu toplantıda "Kelâmın Konumu: Kavram Haritası, Etkinliği ve Eğitimi" başlığı altında özellikle İmparatorluktan Cumhuriyete geçişle birlikte son dönem Kelâm ilminin kavram haritası ile özellikle akademideki eğitiminin mercek altına alınması amaçlanmaktadır. Bu süreçte günümüze kadar nasıl bir tecrübe ortaya konduğu, karşılaşılan sorunlara ilişkin ne gibi çözümler üretilip uygulandığı ve güncel problemlerin çözümüne ilişkin hangi önerilerin sunulduğu hususları, üzerinde durulacak temel noktalaradır.

Toplantımızın ikinci hedefi, uzun yıllardan beri kesintisiz bir şekilde sürdürülen Kelâm Koordinasyon Toplantılarının düzenlenmesindeki temel gaye ve felsefeye vurgu yapmaktır. Zira bu toplantıların temel amacı; ülkemizdeki Kelâm Anabilim Dalı akademisyenlerinin bir araya gelerek kendi aralarında fikir alışverişi yapmaları, sorunlarını tartışmaları, ortak tecrübelerini açığa çıkaracak iş birliğinde bulunmaları gibi hususlardır. Bu amacın bugüne kadar ne ölçüde gerçekleştirilebildiğini tespit etmek, aksayan yönleri belirlemek ve ayrıca özellikle ülkemizde Kelâm ilmi alanındaki bilimsel üretimin bir panoramasını çizebilmek ve öğrenciler ve din eğitim-hizmeti yürütücüleri üzerindeki yansımalarını görebilmek için, bu yıl yapılacak geleneksel toplantımızda, ankete dayalı bir saha araştırması yapılması planlanmış ve hayata geçirilmiştir. Elinizdeki uzun soluklu bu eser, mukaddem çalışmanın göz nuru bir emeğidir.

Araştırma ve yazılarıyla katkı sunan kıymetli hoca ve arkadaşlarımıza ve ayrıca eserin olgunlaşmasına görüş ve gayretleriyle destek veren tüm dostlarımıza içten şükran ve takdirlerimizi sunmayı bir borç bilir, bu kitabın daha nice hayırlı ve bereketli çalışmalarına kapı aralamasını Yüce Mevla'dan niyaz ederiz.

Editörler

Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ

Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Ali Satılmış*

Bilal Kır**

Özet

Bu çalışmada Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde ders olarak okutulan kelâm ilminin kelâm akademisyenleri nezdindeki konumu, katılımcıların online anket üzerinden verdiği cevaplardan hareketle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'de üç yüzü aşkın kelâm akademisyeni aktif görev yapmaktadır. Bu akademisyenler ilahiyat fakültelerinde Temel İslâm Bilimlerinin başat alanlarından olan kelâm ilmini hem ders olarak okutmakta hem de aktif akademik faaliyetlerini kelâm alanında yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla kelâm akademisyenlerinin okuttukları kelâm derslerine dair yaklaşımları, alan içi denetim için ehemmiyeti haizdir.

Katılımcılara yöneltilen sorular kelâm koordinasyon toplantıları, kelâm dersleri, *kelâm.org* sitesi ve *Kader Dergisi*'ne yönelik olmak üzere dört kısımda toplanmıştır. Cevaplardaki korelasyonu ölçmek adına her bir katılımcının unvanı, çalıştığı kurumu, yaşı, cinsiyeti gibi bilgileri işaretlemesi istenmekle birlikte isimleri ve e-posta adresleri gibi kişisel bilgileri talep edilmemiştir. Bu çalışmada öncelikle uygulanan anketin yöntemi ve ilk bulgulara dair temel bilgiler verildikten sonra katılımcıların verdikleri cevapların sayısal verileri unvanlarına göre düzenlenip tablo şeklinde sunulmuştur. Her bir tablonun ardından verilen cevapların sayısal veriler ile unvan korelasyonu üzerinden bir yorumlamasına gidilmiştir. Ankette sorulan soruların tümü bu çalışmaya dahil edilmemiş olup yalnızca en belirleyici olduğu düşünülen sorulara verilen cevaplar temel alınmıştır.

Kelâm akademisyenlerinin aralarındaki iş birliğini, ilahiyat fakültelerinde okutulan kelâm derslerinin mahiyetini, ortak dijital girişim olan *kelâm.org* sitesini ve kelâm araştırmalarına yoğunlaşan *Kader Dergisi*'ne dair tutumlarını belirlemek kuşkusuz kelâm ilminin Türkiye'deki konumuna dair bazı önemli hususların açığa çıkarılmasını mümkün kılacaktır. Söz konusu hususların objektif bir sunumu için gerekli olan somut verileri sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, elde edilen verilerin ortak bir platformda detaylı bir şekilde incelenmesini ve kelâm ilminin geleceğine dair mütevazı bir katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, ilahiyat, kelâm akademisyenleri, anket, kelâm ilminin konumu

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı.

** Dr. Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam Anabilim Dalı.

Giriş

Kelâm ilmi, İslâm düşüncesinin temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Gerek itikâdî ilkeleri konu edinmesi gerekse dinî düşüncenin nazarî yönünü temsil etmesi bakımından klasik dönemlerde “ilimlerin en şerefli” (*eşrefu’l-‘ulûm*) olarak nitelenmiştir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ortaya çıkan bir dizi olayın dinî sahaya taşınması sonucu teşekkül eden kelâm ilmi, geçmişten günümüze kaçınılmaz olarak birçok etki, gelişim, değişim ve dönüşüm merhaleleri geçirmiştir. Kelâmın ilim olarak yaşadığı çok katmanlı süreç, haliyle kelâm eğitimine de yansımıştır.

Kelâm ilminin ilk ortaya çıkış aşamasında henüz kurumsal bir eğitim söz konusu olmadığından kelâm eğitimi diğer ilimler gibi daha çok mescitlerde şahıs merkezli halkalar halinde yapılmaktaydı ve bunun yanı sıra devlet saraylarında kelâm tartışmalarına yer verilmekteydi.¹ Medreselerin tesisleriyle birlikte dinî eğitim kurumsallaşma sürecine girmiş ve daha sistematik bir şekilde eğitim-öğretim hayatına geçilmeye başlanmıştır. Ancak bu merhalede kelâm, ilim olarak muhatap olduğu tepkilere paralel olarak diğer dinî ilimler kadar rağbet görmemiştir ve müfredat dışı tutulmasına gayret edilmiş, yalnızca müderrislerin bireysel ilgi alanına bırakılmıştır. Bilindiği kadarıyla İstanbul’un fethi sonrasında resmî olarak ilk kez kelâm “dersleri” medrese müfredatına alınmış ve kelâmî eser okumaları bir sisteme bağlanmıştır;² fakat ilerleyen zaman zarfında uzun bir süre tekrar ihmal edilmesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Kelâm öğretimine tekrardan önem verilmesi, medreselerin ıslahı ve Batılı eğitime geçiş tartışmalarında gündeme gelmiştir. Bunun neticesinde nihâî olarak Batılı bir üniversite hayatına geçilmesiyle Dârülfünûn-ı Şâhâne’deki Ulûm-i Âliye-i Dîniyye Şubesi’yle birlikte günümüz ilahiyat fakültelerinin temeli atılmıştır.³ Bu şubede ilkin ilm-i kelâm ders programına dahil edilmiş, ardından günümüz bilim dalı olarak niteleyebileceğimiz “kelâm takımı” oluşturulmuş ve bu alanın altında ilm-i kelâm, tarih-i ilm-i kelâm, felsefe-i Arap ve tasavvuf dersleri koyulmuştur.⁴ Cumhuriyetin ilanı akabinde

¹ Krş. Muzaffer Barlak, “İslâm İlim Tarihi İçinde Kelâm Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri”, *Kader* 14/2 (2016), 486-495.

² Osman Demirci, “Osmanlı’da Kelâm Eğitimi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016), 12vd., 25 vd.; Osman Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, *Kader* 11/1 (2013), 259; Barlak, “İslâm İlim Tarihi İçinde Kelâm Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri”, 501.

³ Halis Ayhan, “İlahiyat Fakültesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22/70.

⁴ Bk. Haluk Songur, “Hukuk Tarihi Bakımından Osmanlıdan Cumhuriyete Yükseköğretim Meselesi -Yök’ün İlahiyat Fakülteleri Lisans Program Değişikliği Bağlamında-”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2013), 196 vd. Bu şubenin kapatılmasından sonra yüksek din eğitimi önce Medresetü’l-Mütehassisin’e sonra Süleymaniye Medresesi’ne devredilmiştir. Buralarda kelâm ilmi, Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe (Süleymaniye Medresesi’nde: Kelâm ve Hikmet) Şubesi altında değerlendirilmiştir; msl. bk. Rabiye Çetin, “Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri -Nizamiye Medreselerinden 1949’a-”, *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkah Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008), 124. 1978-1982 yılına kadar Yüksek İslâm Enstitüleri’nde 2. ve 3 sınıf öğrencileri üç bölümden biri olan Fıkah-Kelâm bölümünü tercih edebiliyorlardı; Mustafa Öcal, “Yüksek İslâm Enstitüsü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/50.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

İstanbul Dârülfünunu İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve kelâm dersi olarak “kelâm tarihi” ve “halihazırda İslâm mezhepleri” dersleri müfredata girmiştir.⁵

1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ihdasıyla yüksek din eğitimi yeniden üniversitelere tevdi edilmiştir. Kelâm dersi, İslâm Dini ve Mezhepler Tarihi kürsüsüne dahil edilmiş ve günümüz tabiriyle bu bilim dalının altında değerlendirilmiştir; müstakil bir kürsü olması 1974 yılında gerçekleşmiştir. 1982'deki yeni yapılanmayla birlikte üç bölümden biri olarak Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü kurulmuş ve bu sefer İslâm Mezhepler Tarihi bu bölümün altına konumlanmıştır. 1991 tarihli yeni bir düzenlemeyle günümüzdeki sisteme geçilmiş ve gerek kelâm gerekse İslâm mezhepleri tarihi ayrı bir anabilim dalı olarak Temel İslâm Bilimleri Bölümü'ne bağlanmıştır.⁶ Kelâm eğitiminin üniversiteler bünyesinde geçirdiği bu aşamalar neticesinde günümüzde üniversite öğrencilerine takriben 13 kelâm dersi sunulmaktadır.⁷

Kelâm eğitime yönelik kurum ve yapılanmalarda zaman zaman değişiklik olsa da bu alana gönül verenler ve eğitim-öğretim görevini üstlenenler süregelmiştir. Kelâm ilmine ve eğitimine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bununla birlikte kelâm ilminin bizzat kendi ilgilileri nezdindeki konumuna dair müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma; kelâm ilminin muasır temsilciliğini üstlenen kelâm akademisyenlerinin kelâm alanına dair düşüncelerini ortaya koyabilmek adına Türkiye'deki kelâm eğitimine ve kelâm camiası içindeki iletişime yönelik bazı tutumlarını ve algılarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde kelâm ilminin konumu şüphesiz farklı sahalarda incelenmesi gereken bir husustur. İşbu sebeple bu araştırmanın, lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile Diyanet mensupları ayağı da eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Kelâm akademisyenlerine yönelik olarak düzenlenen bu araştırma ise Google Formlar üzerinden hazırlanan ve 5 bölümü içeren 26 soruluk⁸ bir anketin gönüllü katılımcılar tarafından doldurulması ile teşekkül etmiştir. Katılımcılara anketin amacı, tahminî süresi ve sorumlularına dair kısa bir bilgi verildikten sonra kurumu, uzmanlık alanı, cinsiyeti, yaşı ve unvanını belirtmesi istenmiştir. Böylece ankete verilen cevapların söz konusu bilgiler ile oluşturacağı korelasyonun ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Katılımcıların anketi hazırlayanlar tarafından kurgulanan ifadelere, Likert Ölçeği⁹ temel alınarak hazırlanan “Hiç Katılmıyorum”, “Katılmıyorum”, “Kararsızım”, “Katılıyorum”, “Tamamen Katılıyorum” seçeneklerden birini işaretlemesi istenmiştir. Türkiye'de görev yapan kelâm akademisyenleri her sene düzenlenen koordinasyon toplantılarında bulunduğu için öncelikle bu toplantıların niteliği, yetkinliği ve yeterliliğine dair kısmın ardından; kelâmcılar ve kelâm derslerinin durumu, kelâma dair yapılan güncel çalışmaların ve kelâm akademisyenlerine dair haberlerin paylaşıldığı *kelâm.org* sitesinin

⁵ Songur, “Hukuk Tarihi Bakımından Osmanlıdan Cumhuriyete Yükseköğretim Meselesi”, 199 vd.; Öcal, “Yüksek İslâm Enstitüsü”, 44/71; Rabiye Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği”, *Kader* 18/2 (2020), 400.

⁶ Detaylı bilgi için bk. Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi”, 401-407; ayr. bk. Öcal, “Yüksek İslâm Enstitüsü”, 44/71.

⁷ İlyas Çelebi - Hayrettin N. Güdekli, “AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye'de İlahiyat Öğretimi: Kelâm Örneği”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 27.

⁸ Bk. EK-1: Katılımcılara Yöneltilen Sorular.

⁹ Likert Ölçeğine dair bir analiz için bk. İbrahim Turan vd., “Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (2015), 186-203.

niteliği ile kelâm araştırmalarının yayınlanmasına öncelik veren ve Ulakbim tarafından taranan *Kader Dergisi*'nin akademik yetkinliği hakkındaki sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Böylece Türkiye'de kelâm ilminin eğitim, yayıncılık, iletişim ve dolaşım gibi platformlar üzerinden halihazırdaki durumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Kelâm ilminin kelâm akademisyenleri nezdindeki konumunun belirlenmesinin alan içi denetim ve otokontrol mekanizmasının oluşturulması açısından önemi ortadadır. Nitekim kelâm ilminin halihazırdaki durumuna dair yapılacak denetim ve değerlendirmeler ile ileriki süreçler için sunulacak olan tavsiye ve öneriler, kendilerinin dayanak noktasını teşkil eden somut veriler olmaksızın eksik kalacaktır. Bu verilerin elde edilmesi için Türkiye'nin hemen her ilinde bulunan ilahiyat fakültelerinde görev yapan akademisyenlerin tutumunu objektif olarak belirlemenin en hızlı yolu ise geniş çaplı ve ulaşılabilirliği yüksek bir anket düzenlemektir. İşbu çalışma; böyle bir anketin düzenlenmesi, gerekli izinlerin alınması ve anketin yürütülmesi için bir ekibin oluşturulması sonucu elde edilen verilerin sistematik bir sunumunu, objektif bir değerlendirmesini ve tespit edilen sorunların çözümü için gerekli tavsiyelerin geliştirilmesini hedeflemiştir. Katılımın gönüllülük esasına dayalı olması örnekleme ister istemez sınırlı tutsa da konu hakkında sağlıklı veri elde etmek için kelâm akademisyenlerinin en az üçte birinin ankete katılması sağlanmıştır. Böylece ortaya çıkan verilerin anketin asgarî amacını gerçekleştirmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte çalışmada ve verilerin yorumlanmasında elbette eksiklikler olacaktır. Bu eksikliklerin konu hakkında yapılacak uzun vadeli araştırma ve tartışmalar için bir motivasyon teşkil etmesini ve çalışmanın verilerinin söz konusu araştırmalara bir başlangıç zemini oluşturmasını umuyoruz.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

1. Yöntem

Bu çalışmada kelâm akademisyenlerinin kelâm ilmine yönelik tutumları araştırılmıştır. Kelâm akademisyenleri tespit edildikten sonra 94 üniversitedeki İlahiyat/İslâmî İlimler fakültelerindeki ilgili kişilere konuyla ilgili araştırmacı ve kurul tarafından kurgulanan bir anket özel olarak yöneltilmiştir. Anket, Google Form üzerinde ve demografik bilgileri içerecek şekilde düzenlenmiştir. Kurgulanan anket 5 bölümden müteşekkildir: İlkinde görev aldığı kurum, uzmanlık alanı, cinsiyeti, yaşı, unvanı olmak üzere katılımcıların demografik bilgileri; ikincisinde kelâm koordinasyon toplantısına dair 5 soru; üçüncüsü kelâm derslerine yönelik 8 soru; dördüncüsünde *kelâm.org* sitesine yönelik 9 soru; beşincisinde ise *Kader Dergisi*'ne yönelik 4 soru yer almaktadır. Demografik bilgiler haricinde 26 maddeden oluşan anket, "Hiç Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Tamamen Katılıyorum" şeklinde ölçülmüştür. Sonuçlar SPSS 20 programıyla analiz edilmiş olup neticeler bulgular kısmında paylaşılmıştır. Analizlerde *crosstab* (çapraz tablo) ve korelasyon bulguları üzerine çalışılmıştır.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

2. Bulgular

2.1 Fakültelere Dair Bulgular

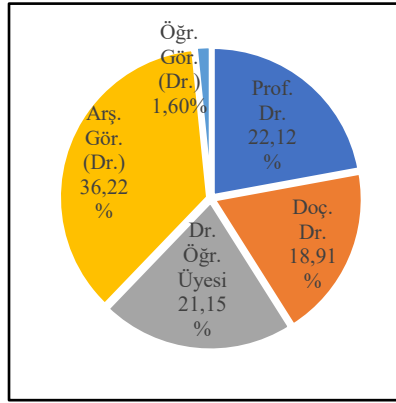
Tespitlerimize göre Türkiye'deki üniversitelerin 93'ünde lisans düzeyinde eğitim veren İlahiyat/İslâmî ilimler fakültesi bulunmaktadır.¹⁰ Bunların 37'si İslâmî İlimler Fakültesi¹¹, 56'sı ise İlahiyat Fakültesi¹² olarak tanımlanmıştır. Bu fakültelerin internet sitelerinin taranması akabinde elde edilen verileri şu şekilde sıralayabiliriz:¹³

Kelâm; fakültelerin 35'inde müstakil bir anabilim dalı olarak işlem görürken, 57'sinde Kelâm ve (İtikadî İslâm) Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı altında toplanmış, 1'inde ise Temel İslâm Bilimleri olarak genel tutulmuştur.

Tablo 1: Fakülte - ABD Dağılımları

	İlahiyat Fakültesi	İslâmî İlimler Fakültesi	Toplam
Kelâm ABD	31	4	35
Kelâm ve (İtikadî İslâm) Mezhepler Tarihi ABD	26	31	57
Toplam	57	35	92

Tablo 1 sonuçları incelendiğinde, kelâm alanı ilahiyat fakültelerinin çoğunda müstakil bir anabilim dalı olarak ele alınırken, İslâmî ilimler fakültelerinin birbirine yakın olan iki alanı birleştirilerek Kelâm ve (İtikadî İslâm) Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı oluşturulmuştur. Bu olgu özellikle yeni kurulan fakültelerde söz konusudur. Bu birleştirme disiplinler için bir gerileme olarak görüleceği gibi,¹⁴ ikisinin işlev ve program yeterlilikleri bakımından toplanması da makul addedilebilir.¹⁵

Türkiye'deki üniversitelerin Kelâm ve Kelâm ve (İtikadî) İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim dalı bünyesinde 312 akademisyen görev yapmaktadır. Bunların 69'ü profesör, 59'su doçent, 66'sı doktor öğretim üyesi, 2'si araştırma görevlisi doktor, 111'i araştırma görevlisi, 1'i öğretim görevlisi doktor, 4'ü ise öğretim görevlisi olarak görevlerini sürdürmektedir. Bunun haricinde aslen felsefe, tasavvuf, Arap dili ve belagati gibi bölümlerde görev yapıp kelâm dersleri veren 8 akademisyen

¹⁰ Veriler, <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php> sitesinden alınmıştır. Bu sayımda, akademik kadrosu olup henüz eğitim vermeyen Aydın Adnan Menderes Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi (ancak anket formu gönderilmiştir) ve sadece ön lisans eğitimi veren Anadolu Üniversitesi dikkate alınmamıştır.

¹¹ 3'ü vakıf üniversitesidir.

¹² 1'i vakıf üniversitesidir.

¹³ Elde edilen verilerin/sayıların teyidi için YÖK Akademik veri tabanı da kullanılmıştır (<https://akademik.yok.gov.tr/>).

¹⁴ Krş. Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi", 408.

¹⁵ Krş. Çelebi - Güdekli, "AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye'de İlahiyat Öğretimi", 26.

bulunmaktadır. Böylelikle kelâm eğitimiyle iştigal eden toplam 320 akademisyen tespit edilmiştir.¹⁶

2.2. Demografik Bulgular

Türkiye’de İlahiyat Alanında Kelâm İlminin Konumunu Değerlendirme Anketi - Kelâm Akademisyenlerine Yönelik- başlıklı anketimize; Türkiye’nin 56 üniversitesinin İlahiyat/İslâmî İlimler fakültelerinde görev yapmakta olan¹⁷ 14’ü (%12,84’ü) kadın, 95’i (%87,15’i) erkek olmak üzere toplamda 109 kelâm ve/veya mezhepler tarihi akademisyeni katılım sağlamıştır. Bu akademisyenlerin 24’ü (%22,02) profesör, 33’ü (%30,28) doçent, 24’ü (%22,02) doktor öğretim üyesi, 8’i (%7,34) araştırma görevlisi doktor, 18’i (%16,51) araştırma görevlisi, 1’i (%0,92) öğretim görevlisi ve 1’i (%0,92) uzman olarak görev yapmaktadır. Ankete katılanların 97’si kelâmda, 11’i İslâm mezhepleri tarihinde 1’i ise farklı bir alanda uzmanlaştığını belirtmiştir. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında; 11’inin 25-30 (%10,09), 25’inin 31-40 (%22,94), 42’sinin 41-50 (%38,53), 25’inin 51-60 (%22,94) ve 6’sınının 61-72 (%5,5) yaş aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde gelen yanıtlar itibariyle takriben üçte birlik bir oranla kapsayıcı bir resmin elde edildiği söylenebilir. Benzer bir başarı oranı cinsiyet bağlamında da ortaya çıkmaktadır. 2016 tarihli bir sayıma göre kelâm alanında görev alan kadınların sayısı 37’dir; buna mezhepler tarihi de eklenince bu sayı 49’a çıkmaktadır.¹⁸ Güncel tespit ettiğimiz sayı nazarı itibara alındığında kelâm alanında 275 (%88,14) erkeğin ve 37 (%11,86) kadının görev aldığı söylenebilir (mezhepler tarihi dahil edildiğinde: 263 (%84,29) erkek, 49 (%15,71) kadın). Bu oranlar, anketteki cinsiyet dağılımına yakınlık arz etmektedir.

Tablo 2: Unvanlarına Göre Katılımcıların Sayısı ve Oranı

		Tespit edilen rakamlar	Ankete katılanların rakamı	Katılım Oranı / %
Unvan	Prof. Dr.	69	24	34,78
	Doç. Dr.	59	33	55,93
	Dr. Öğr. Üyesi	66	24	36,36
	Arş. Gör. (Dr.)	113	26	23,01
	Öğr. Gör. (Dr.)/Uzman	5	2	40
Toplam		312	109	34,94

2.3. Kelâmcılar Arası Koordinasyona Dair Bulgular

Tablo 3: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Unvanınız*K2. Kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum.							
K2		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
➤	Arş. Gör. Sayı	1	3	5	7	2	18

¹⁶ Bu sayı ve dağılım, 05.02.2022 tarihine kadar olan tespitlerimizi yansıtmaktadır.

¹⁷ Bkz. EK-2: Ankette Yer Alan Üniversiteler (Alfabetik).

¹⁸ Hatice K. Arpağuş, “İslâmcılığın Türkiye Serüveni: Kadınların İlahiyat Tecrübesine Katkıları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/ (2016), 46.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	2	3	3	0	8
Dr. Öğr. Üyesi	Sayı	0	5	4	13	2	24
Doçent	Sayı	0	11	5	14	3	33
Profesör	Sayı	0	4	5	13	2	24
Öğr. Gör..	Sayı	0	0	0	1	0	1
Uzman	Sayı	0	1	0	0	0	1
TOPLAM	Sayı	1	26	22	51	9	109

Tablo 3'teki sonuçlar incelendiğinde; *kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum* ifadesine verilen cevaplar yekpare bir görünüm arz etmemektedir. Araştırma görevlileri sadece 1'i hiç katılmadığını, 5'i katılmadığını, 8'i kararsız olduğunu ifade ederken 10'u katıldığını, 2'si ise tamamen katılıyorum beyan etmiştir. Bu bağlamda 8 kararsız görüşün dışında Araştırma görevlileri yaklaşık olarak %23'ü kelâmcılar arasındaki iş birliğini yetersiz görürken, %46'sı ise yeterli gördüğünü ifade etmiştir. Kararsız görüşleri dağıttığımızda araştırma görevlileri neredeyse yarısının kelâmcılar arasındaki iş birliğini yeterli gördüğünü söylemek mümkündür. Dr. Öğretim üyelerinin cevapları incelendiğinde ise 5'i katılmadığını, 4'ü kararsız kaldığını, 13'ü katıldığını, 2'si ise tamamen katıldığını ifade etmiştir. Kararsızlar hariç katılımcıların %62,5'i olumlu cevap vermiş, %20'si ise olumsuz görüş bildirmiştir. Dolayısıyla Dr. Öğretim üyelerinin genel itibarıyla kelâmcılar arasındaki iş birliğini yeterli gördüklerini söylemek mümkündür. Ankete en çok katılım sağlayan doçentlerin cevaplarına bakıldığında, 11'i katılmadığını, 5'i kararsız olduğunu, 14'ü katıldığını, 3'ü ise tamamen katıldığını, beyan etmiştir. Böylece kararsızlar hariç doçentlerin yaklaşık %51'inin olumlu, %33'ünün ise olumsuz görüş bildirdiğini söyleyebiliriz. Profesörlerin cevapları incelendiğinde; 4'ü katılmadığını, 5'i kararsız kaldığını, 13'ü katıldığını, 2'si ise tamamen katıldığını, ifade etmiştir.

Kararsız görüşler hariç bırakıldığında profesörlerin yaklaşık %62'si olumlu görüş beyan ederken, %16'sı olumsuz görüş bildirmiştir. Ankete katılan 1 öğretim görevlisi verilen ifadeye "Katılıyorum" seçeneğini; 1 Uzman ise "Katılmıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Cevapların geneline bakıldığında ise 109 katılımcının sadece 1'i hiç katılmadığını, 26'sı katılmadığını, 22'si kararsız kaldığını, 51'i katıldığını, 9'u ise tamamen katıldığını ifade etmiştir. Kararsız görüşler dışarıda bırakıldığında katılımcıların yaklaşık %55'i kelâmcılar arasındaki iş birliğini yeterli görürken, %24'ü ise yetersiz gördüğünü belirtmiştir. Nihai olarak, unvan bağlamında bakıldığında kelâmcılar arasındaki iş birliği noktasında Araştırma görevlileri, doçent ve uzman kadrolarında görev yapanların bu noktaya daha çok önem verilmesi gerektiğini düşündüklerini söyleyebiliriz. Dr. Öğretim üyeleri, profesörler ve öğretim üyeleri nezdinde ise iş birliği ve koordinasyonun yeterli seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Kararsız görüşler genel katılımcı oranının yaklaşık %20'si gibi önemli bir oranını oluşturmaktadır. Bu oranı olumsuz gibi düşündüğümüzde kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin farklı platformlarda geliştirilmesi ve derinleştirilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Tablo 4: Katılımcıların "Pandemi öncesi dönemde yapılmış olan koordinasyon toplantıları verimli geçti/geçmemektedir." İfadesi ile "Kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum." İfadesine Verdikleri Cevapların Çapraz Frekans Dağılımları

Ali Satılmış-Bilal Kır

K1 * K2. Kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum.

			Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
K1: Pandemi öncesi dönemde yapılmış olan koordinasyon toplantıları verimli geçti/geçmekte dir	Katılmıyorum	Sayı	0	5	1	1	0	7
	Kararsızım		1	11	4	1	0	17
	Katılıyorum		0	9	16	29	3	57
	Tamamen Katılıyorum		0	1	1	20	6	28
Total			1	26	22	51	9	109

Tablo 4'te unvana bakılmaksızın katılımcıların pandemi öncesindeki koordinasyon toplantılarının verimli geçip geçmediğine dair verdikleri cevaplar ile genel anlamda kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliği noktasındaki cevaplarının çapraz değerlendirmesi yapılmıştır. Her iki soruya da katılımcıların 5'i "Katılmıyorum", 4'ü "Kararsızım", 29'u "Katılıyorum", 6'sı ise "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Dolayısıyla pandemi öncesinde yapılan koordinasyon toplantılarını verimli görenler, geneldeki koordinasyon ve iş birliğini de yeterli görmektedir. Pandemi öncesinde yapılan koordinasyon toplantılarının verimli geçtiğine 7 katılımcı "Katılmıyorum", 17 katılımcı "Kararsızım", 57 katılımcı "Katılıyorum", 28 katılımcı ise "Tamamen Katılıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Bu bağlamda kararsızlar hariç bırakıldığında katılımcıların sadece %6'sı olumsuz görüş bildirirken, %77'si gibi büyük bir kısmı olumlu görüş beyan etmiştir. Dolayısıyla pandemi öncesi yapılan toplantılardan memnun kalan kelâmcıların, pandemi sonrasındaki toplantılara da aktif katılım sağlayacağını söyleyebiliriz.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm’a İlişkin Tutumları

Tablo 5: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim öğretim meseleleri yeterince ele alınmaktadır.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

UNVANINIZ * K3. Kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim öğretim meseleleri yeterince ele alınmaktadır.		K3	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	1	9	4	4	0	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	3	5	0	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	1	6	5	12	0	24
	Doçent	Sayı	0	10	14	8	1	33
	Profesör	Sayı	1	6	7	10	0	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	1	0	0	0	1
	Uzman	Sayı	0	1	0	0	0	1
	TOPLAM	Sayı	3	36	35	34	1	109

Tablo 5’teki sonuçlar incelendiğinde *kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim öğretim meseleleri yeterince ele alınmaktadır* ifadesine araştırma görevlilerinden 1’i hiç katılmadığını, 12’si katılmadığını, 9’u kararsız olduğunu, 4’ü katıldığını ifade etmiştir. Böylece söz konusu katılımcıların yarısı bu hususta olumsuz görüş bildirmiş yalnızca %15’i katıldığını ifade etmiştir. Dr. Öğretim üyelerinin ise 1’i hiç katılmadığını, 6’sı katılmadığını, 5’i kararsız kaldığını, 12’si katıldığını beyan etmiştir. Bu unvandaki katılımcıların, yaklaşık %29’u olumsuz görüş bildirirken, yarısı olumlu görüşü tercih etmiştir. Doçentlerin cevapları incelendiğinde ise 10 kişi “Katılmıyorum”, 14 kişi “Kararsızım”, 8 kişi “Katılıyorum”, 1 kişi de “Tamamen Katılıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. Dolayısıyla doçent kadrosundakilerin %30’dan fazlası olumsuz görüşte karar kılarken, yaklaşık %27’si olumlu görüşü tercih etmiştir. Profesörlerden ise 1’i hiç katılmadığını, 6’sı katılmadığını, 7’si kararsız kaldığını, 10’u ise katıldığını ifade etmiştir. Böylece profesörlerin kararsız görüşleri hariç yaklaşık %24’ü olumsuz görüş bildirirken, %70’i olumlu görüşü tercih etmiştir. Öğretim görevlisi ve uzmanlar ise “Katılmıyorum” seçeneğinde karar kılmışlardır.

Cevapların geneli incelendiğinde ise 3 kişi hiç katılmadığını, 36 kişi katılmadığını, 35 kişi kararsız olduğunu, 34 kişi katıldığını, 1 kişi ise tamamen katıldığını ifade etmiştir. %32’lik kararsız görüşlerin haricinde olumlu ve olumsuz cevapların yaklaşık %35 ile olumsuzda ağırlık kazandığı görülmektedir. Kararsız görüşleri dağıttığımızda bu oran daha yüksek rakamlara çıkacağından kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim öğretim meselelerinin yeterince ele alınmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Unvan bazında Dr. Öğretim üyesi ve profesörlerin yarısından fazlasının olumlu görüşü tercih etmesinin muhtemelen önceki koordinasyon toplantılarına daha sık katılmalarından veyahut bu konunun ele alınmasına çok da ihtiyaç olmadığını düşünmelerinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Nihai tahlilde kelâm koordinasyon toplantılarında akademik temalardan ziyade eğitim-öğretim problemlerine değinen temaların tercih edilmesi önerisinde bulunmak mümkündür.

2.4. kelâm.org Sitesine Dair Bulgular

Tablo 6: Katılımcıların Unvanlarına Göre “kelâm.org sitesinde yeterli düzeyde bilgi/haber/paylaşım yapılmaktadır.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Unvanınız * K17. kelâm.org sitesinde yeterli düzeyde bilgi/haber/paylaşım yapılmaktadır.								
	K17	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	2	4	4	7	1	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	0	4	4	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	8	6	10	0	24
	Doçent	Sayı	0	5	6	20	2	33
	Profesör	Sayı	1	6	7	8	2	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	0	0	1	0	1
	Uzman	Sayı	0	0	0	1	0	1
TOPLAM	Sayı	3	23	27	51	5	109	

Tablo 6’da katılımcıların *kelâm.org* sitesinde yeterli düzeyde bilgi/haber/paylaşım yapılmaktadır ifadesine verdikleri cevaplar unvanlarına göre incelenmiştir. Araştırma görevlisi unvanında olanların 2’si bu ifadeye hiç katılmadığını, 4’ü katılmadığını, 8’i kararsız kaldığını, 11’i katıldığını, 1’i ise tamamen katıldığını belirtmiştir. Böylece bu unvandakilerin %23’ü olumsuz tarafta yer alırken %46’sı ise olumlu görüşte olduğunu beyan etmiştir. Dr. Öğretim üyesi unvanına gelince; 8 kişi katıldığını, 6 kişi kararsız olduğunu, 10 kişi ise katıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu unvandakilerin üçte biri olumsuz görüş bildirirken, yaklaşık %41’i olumlu görüşte karar kılmıştır. Doçentlerin 5’i bu ifadeye katıldığını, 6’sı kararsızlığını, 20’si katıldığını, 2’si ise tamamen katıldığını beyan etmiştir. Bu unvandakilerin ise %15’i olumsuz tarafta yer almış, %66’ı ise olumlu görüş bildirmiştir. Profesörlere gelince; 1’i hiç katılmadığını, 6’sı katılmadığını, 7’si kararsız kaldığını, 8’i katıldığını, 2’si ise tamamen katıldığını ifade etmiştir. Bu unvandakilerin yaklaşık %29’u olumsuz görüş bildirmiş, %41’i ise olumlu tarafta yer almıştır. Ankete katılan 1 öğretim görevlisi ve 1 uzman ise “Katılıyorum” seçeneğini işaretlemiştir. Bu ifadeye verilen cevapların geneline baktığımızda; 3 “Hiç Katılmıyorum”, 23 “Katılmıyorum”, 27 “Kararsızım”, 51 “Katılıyorum” ve 5 “Tamamen Katılıyorum” seçeneğinin işaretlendiği görülmektedir. Böylece %24’lük kararsız görüşlerin dışında %51’den fazla oranda olumlu görüş mevcutken yaklaşık %23 kadar olumsuz görüş bulunmaktadır.

Kararsız görüşler dağıtıldığında; yarıdan fazla katılımcının *kelâm.org* sitesinde yeterli düzeyde bilgi/haber/paylaşım yapıldığını düşündüklerini söylemek mümkündür. Bununla birlikte kararsızların olumsuz tarafta olduğunu varsaydığımızda ise kelâmcıların ortak girişimi olan söz konusu sitenin haber, bilgi ve paylaşım konusunda daha geniş platformlarda işlevsel hale getirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle sosyal medya hesaplarının daha aktif kullanılması hem kelâmcılar hem de diğer disiplinlerde çalışan akademisyenler tarafından kelâmî çalışmaların görünürlüğünün artırılması açısından oldukça önemlidir. Nitekim ulaşılabilirlik noktasında sadece internet sitesi ile kısıtlı kalmak yeterli imkânı sunamamakta, Twitter başta olmak üzere Instagram ve

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Facebook hesaplarının dönüşümlü yöneticilik usulüyle daha çok etkileşimde bulunması gerekmektedir. Ankete katılan bir gönüllünün bu husus hakkında *kelâm.org sitesinde ders içeriklerine yönelik uygulamalı ve güncel metotların paylaşımı ve faydalı programların kullanımına yönelik eğitici içeriklerin yüklenmesinin gerekliliğine* dair yorumda bulunması da farklı bir perspektifle ulaştığımız sonucu destekler mahiyettedir.

2.5. Kader Dergisi'ne Dair Bulgular

Tablo 7: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kader Dergisi akademik seviyesi bakımından yeterli bir dergidir.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Unvanınız * K23. Kader Dergisi akademik seviyesi bakımından yeterli bir dergidir.								
	K23		Hiç	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Toplam
			Katılmıyorum				Katılıyorum	
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	2	2	0	8	6	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	0	3	5	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	0	1	15	8	24
	Doçent	Sayı	0	0	2	20	11	33
	Profesör	Sayı	0	1	1	14	8	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	0	0	1	0	1
	Uzman	Sayı	0	0	1	0	0	1
TOPLAM	Sayı	2	3	8	63	33	109	

Tablo 7’de katılımcıların unvanlarına göre *Kader Dergisi akademik seviyesi bakımından yeterli bir dergidir* ifadesine verdikleri cevaplar sunulmuştur. Araştırma görevlilerinden 2’si bu ifadeye hiç katılmadığını, 2’si katılmadığını, 3’ü kararsız olduğunu, 13’ü katıldığını, 6’sı ise tamamen katıldığını belirtmiştir. Kararsızlar hariç bu unvandakilerin yaklaşık %15’i olumsuz tarafta yer alırken %73’ü olumlu görüşü tercih etmiştir. Dr. Öğretim üyelerinin hiçbirisi bu ifadeye olumsuz cevap vermemiş, 1’i kararsızlığını belirtirken, 15’i katıldığını, 8’i de tamamen katıldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Dr. Öğretim üyelerinin %95’ten fazlası *Kader Dergisi*’nin akademik açıdan yeterli olduğunu düşünmektedir. Doçentlerin de hiçbirisi olumsuz görüş bildirmemiş, 2’si kararsız kaldığını, 20’si katıldığını, 11’i ise tamamen katıldığını ifade etmiştir. Böylece Dr. Öğretim üyelerinin yaklaşık %93’ü olumlu tarafta yer almıştır. Profesörlerin yalnızca 1’i bu ifadeye katılmadığını beyan ederken, 1’i kararsız kaldığını, 14’ü katıldığını, 8’i ise tamamen katıldığını beyan etmiştir. Buna göre profesörlerin de yaklaşık %91’i olumlu görüş bildirmiştir. Ankete katılan 1 öğretim görevlisi bu ifadeye katıldığını, 1 uzman ise kararsız olduğunu ifade etmiştir. Cevapların genelinde ise 2 “Hiç Katılmıyorum”, 3 “Katılmıyorum”, 8 “Kararsızım”, 63 “Katılıyorum” ve 33 “Tamamen Katılıyorum” seçeneği işaretlenmiştir. Bu sayılara göre yaklaşık %7’lik kararsız görüşün haricinde katılımcıların sadece %4,58’inin *Kader Dergisi*’ni yetersiz görmesine karşılık %88,07’si *Kader Dergisi*’ni akademik açıdan yeterli görmektedir. Unvan bazında en fazla olumsuz görüş bildirenler araştırma görevlileridir. Araştırma görevlilerin akademik hayata henüz yeni adım atmış olmanın getirdiği idealizm ve mükemmeliyetçiliğin bu orana etki ettiğini söyleyebiliriz. Bunun haricinde katılımcıların belirleyici çoğunluğunun *Kader Dergisi*’nin yeterliliği hakkındaki olumlu görüşleri, derginin yetkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

Ali Satılmış-Bilal Kır

Bununla birlikte olumsuz görüşlerin de dikkate alınarak eksik tarafların tespit edilip giderilmesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin bir katılımcının derginin hakem tayini sürecinde daha titiz davranılması gerektiğine dair yorumunun dikkate alınması bu noktada değerlendirilebilir.

2.6. Kelâm Derslerine Dair Bulgular

Tablo 8: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâmcıların halkın her kesimine hitap edebilecek bir söylem geliştirdiklerini düşünürüm.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Unvanınız * K6. Kelâmcıların halkın her kesimine hitap edebilecek bir söylem geliştirdiklerini düşünürüm.			Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	3	6	7	2	0	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	1	3	2	2	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	1	13	7	2	1	24
	Doçent	Sayı	2	11	13	7	0	33
	Profesör	Sayı	2	9	7	6	0	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	1	0	0	0	1
	Uzman	Sayı	0	1	0	0	0	1
TOPLAM	Sayı	9	44	36	19	1	109	

Tablo 8 sonuçları incelendiğinde, “Kelâmcıların halkın her kesimine hitap edebilecek bir söylem geliştirdiklerini düşünürüm.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 9’u (%8,25) “Hiç Katılmıyorum”, 44’ü (%40,37) “Katılmıyorum”, 36’sı (%33,03) “Kararsızım”, 19’u (%17,43) “Katılıyorum”, 1’i (%0,92) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre kelâmcıların halka yönelik söylem üretimini 20 kişi (%18,35) başarılı bulurken, 53 kişi (%48,62) başarısız kabul etmektedir. Bu süreci başarılı bulanların, 6’sı profesör (kendi içindeki oran: %25), 7’si doçent (kendi içindeki oran: %21,21), 3’ü doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %12,5), 2’si araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %25) ve 2’si araştırma görevlisi (kendi içindeki oran: %11,11) unvanına sahiptir. Buna mukabil söylem geliştiremediklerini savunanların 11’i profesör (kendi içindeki oran: %45,83), 13’ü doçent (kendi içindeki oran: %39,39), 14’ü doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %58,34), 4’ü araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %50), 9’u araştırma görevlisi (kendi içindeki oran: %50) ve 2’si öğretim görevlisi ve uzmandan oluşmaktadır. Bu hususta kararsız kalanların ise 7’si profesör (kendi içindeki oran: %29,17), 13’ü doçent (kendi içindeki oran: %39,39), 7’si doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %29,17), 2’si araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %25) ve 7’si araştırma görevlisidir (kendi içindeki oran: %38,89).

Bu oranlar nazar-ı itibara alındığında kararsızların bir kısmının da olumsuz bir kanaate meylettikleri varsayılabilir. Binaenaleyh unvan ve bununla ilintili olarak yaş farkı gözetilmeksizin kelâmcıların büyük çoğunluğunun halka yönelik söylemlerin üretiminde sorunların baş gösterdiğini ve bunların geliştirilmeye muhtaç olduğunu düşündüğü söylenebilir. Bu eksiklik hissi, akademi-halk iletişimindeki zaafardan kaynaklanabileceği gibi kelâm ilminin nazarî boyutunun basite indirgenerek anlaşılabilir bir dil ve üslupla topluma mâl edilememesine yönelik teknik bir yetersizlikten de kaynaklanabilir. Diğer yandan bu durum arz-talep ilişkisi içinde de değerlendirilmeye müsait gözükmektedir.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Nitekim halka yönelik söylemlerin üretimi halkın bu tür mevzulara ilgi duyup talep etmesiyle de ilintilidir. Bu tür bir arzunun takdim edilmemesi durumunda bunu karşılayacak söylemlerin üretilmesine dair de bir ihtiyaç doğmayacaktır. Ayrıca kelâmcıların toplumun her kesime söylem üretme gibi bir vazifesinin olmadığı da düşünülmüş olabilir, zira kelâmcıların halkın her kesimine olmasa da bazı kesimlerine hitap ettiklerini varsaymaları ihtimal dahilindedir.

Tablo 9: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâm dersleri öğrencilerin yoğun katılımı ve ilgisiyle geçmektedir.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

UNVANINIZ * K7. Kelâm dersleri öğrencilerin yoğun katılımı ve ilgisiyle geçmektedir.								
	K7		Hiç	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Toplam
			Katılmıyorum				Katılıyorum	
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	2	8	3	4	1	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	1	3	4	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	4	2	12	6	24
	Doçent	Sayı	0	5	2	19	7	33
	Profesör	Sayı	0	1	1	17	5	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	0	0	1	0	1
	Uzman	Sayı	0	1	0	0	0	1
TOPLAM	Sayı	2	20	11	57	19	109	

Tablo 9 sonuçları incelendiğinde, “Kelâm dersleri öğrencilerin yoğun katılımı ve ilgisiyle geçmektedir.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 2’si (%1,83) “Hiç Katılmıyorum”, 20’si (%18,35) “Katılmıyorum”, 11’i (%10,09) “Kararsızım”, 57’si (%52,29) “Katılıyorum”, 19’su (%17,43) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre üniversite bünyesindeki kelâm derslerinin talebeler nezdinde ilgiye mazhar olduğunu 76 kişi (%69,72) söylerken, 22 kişi (%20,18) ise bu derslere bir ilginin bulunmadığını düşünüyor. Bu sonuca binaen –kararsızların dağıtılmamasına rağmen– kelâmcıların üçte ikisinden fazlasının, ilahiyat talebelerinin kelâm derslerine ilgi duyduğunu ve katılım sağladığını düşündüğü görülmektedir. Anket maddesi, katılım ve ilgi olmak suretiyle iki yönelimi bir arada zikretmektedir. Öğrencilerin derslere ilgi duyup mu katılım sağladığı veya katılımdan sonra mı ilgisini arttırdığı noktası araştırılmaya muhtaçtır.

Kanaat sahiplerinin unvanlarına bakıldığında kelâm dersi-öğrenci ilgisi çarpanında algı farkının mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Öğrencilerin kelâm derslerine ilgi ve katılım gösterdiğini söyleyenlerin, 22’si profesör (kendi içindeki oran: %91,66), 26’sı doçent (kendi içindeki oran: %78,79), 18’i doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %75), 4’ü araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %50) ve 5’i araştırma görevlisi (kendi içindeki oran: %27,78) ve 1’i öğretim görevlisidir. Kelâm derslerinin ilgi çekmediğini ve katılımsız geçtiğini savunanların 1’i profesör (kendi içindeki oran: %4,17), 5’i doçent (kendi içindeki oran: %15,15), 4’ü doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %16,67), 1’i araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %12,5), 10’u araştırma görevlisi (kendi içindeki oran: %55,55) ve 1’i uzmandır. Kararsız kalanların ise 1’i profesör (kendi içindeki oran: %4,17), 2’si doçent (kendi içindeki oran: %6,06), 2’si doktor öğretim üyesi (kendi

içindeki oran: %8,33), 3'ü araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %37,5) ve 3'ü araştırma görevlisidir (kendi içindeki oran: %16,67).

Görüldüğü üzere öğrencilerin kelâm derslerine ilgi duyduğunu ve katılım gösterdiğini söyleyenlerin kendi içindeki oranı, unvan yükseldikçe artarken, ilgi ve katılımın olmadığına yönelik kanaatler ters istikamette ilerlemektedir. Genç akademisyenler kelâm derslerine yönelik ilginin az olduğunu düşünürken, tecrübe kazanan akademisyenler bu ilgi ve katılımın arttığını düşünmektedir. Kararsızların oranları incelendiğinde de bu husus bir bakıma teyit edilmektedir, zira unvan yükseldikçe kararsızların oranı da azalma suretiyle değişim göstermektedir. En çok araştırma görevlilerinin halihazırdaki öğrenci tutumuyla memnun olmadıkları ve farklı beklentileri olduğu izlenmektedir. Bu durum onların idealist yaklaşıma ve deneyim eksikliğinden yeterince öğrenci profiliyle temas edememelerine yorulabilir. Buradan hareketle kelâmcıların ders verme sayısı ve tecrübesi arttıkça kelâm derslerine ilgiye yönelik algıların da değişti anlaşılmaktadır.

Tablo 10: “İlahiyat / İslâmî ilimler fakülteleri müfredatı açısından kelâm derslerine karşı negatif bir algı hâkimdir.” İfadesine Verilen Cevabın Yalın Dağılımı

K10. İlahiyat / İslâmî ilimler fakülteleri müfredatı açısından kelâm derslerine karşı negatif bir algı hâkimdir.							
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
K10	n	2	30	22	42	13	109
	(%)	(%1,83)	(%27,52)	(%20,18)	(%38,53)	(%11,93)	(%100)

“Kelâm dersleri öğrencilerin yoğun katılımı ve ilgisiyle geçmektedir.” ifadesindeki olumlu %69,72'lik oran, “İlahiyat/İslâmî ilimler fakülteleri müfredatı açısından kelâm derslerine karşı negatif bir algı hâkimdir.” ifadesine verilen cevaplarla kıyaslandığında dikkat çeken bir tutum gözlemlenmektedir, zira kelâm akademisyenlerinden 32 kişi (%29,35) kelâm derslerine dair olumsuz bir algının olmadığını söylerken, 55 kişi (%50,46) ise negatif bir bakış açısının var olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla kelâm talebeleri nezdinde derslere negatif bir tutum olmasına rağmen kelâm derslerine ilginin de sürdüğü söylenebilir. Bu aşamada negatif bir algının ilgi ve katılıma yönelik bir çatışmayı gerektirmediği ve bunların birbirini dışlamadığı söylenebilir. Ancak bu negatif algı-ilgi ve katılım ilişkisi değerlendirilmelidir.

Kelâm akademisyenleri nazarındaki bu öğrenci tutumu, bir yönden derslere katılımın zorunlu olmasından kaynaklanabileceği gibi diğer taraftan derslere yönelik negatif algının ders süresi zarfında giderek eksilmesine de delalet edebilir. Derslere katılım zorunluğuna dair varsayımımız K7 ifadesindeki “yoğun katılımı” açıklar nitelikte olsa da ilgi çekmeye yönelik beyanı karşılamamaktadır. Dolayısıyla bu aşamada Allport'un temas hipotezinden istifade ederek öğrenci nezdindeki negatif algının derslere girdikçe giderek azaldığı varsayılabilir. Müfredata takınılan bu olumsuz tavrın dindar kesim düzleminde kelâm ilmine ve genel olarak ilahiyat fakültelerine karşı beslenen olumsuz hislerle ilintili olma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla genel olarak ilahiyat fakültelerine, özelde kelâm derslerine yönelik negatif algının oluşmaması ve bunun nasıl yıkılabilirliğine dair çalışmalar yapıp, söylemler geliştirilmelidir.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo 11: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâm derslerinde klasik konuların anlatımı yanında güncel problemleri de ele alırım.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

		UNVANINIZ * K8. Kelâm derslerinde klasik konuların anlatımı yanında güncel problemleri de ele alırım.							
	K8			Hiç	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Toplam
		Sayı	0	3	1	9	5	18	
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	0	3	1	9	5	18	
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	0	2	4	2	8	
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	1	0	10	13	24	
	Doçent	Sayı	0	0	0	21	12	33	
	Profesör	Sayı	1	0	1	2	20	24	
	Öğr. Gör.	Sayı	0	0	0	1	0	1	
	Uzman	Sayı	0	0	0	1	0	1	
TOPLAM		Sayı	1	4	4	48	52	109	

Tablo 11 sonuçları incelendiğinde, “Kelâm derslerinde klasik konuların anlatımı yanında güncel problemleri de ele alırım.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 1’i (%0,92) “Hiç Katılmıyorum”, 4’ü (%3,67) “Katılmıyorum”, 4’ü (%3,67) “Kararsızım”, 48’si (%44,04) “Katılıyorum”, 52’si (%47,71) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre üniversite bünyesindeki kelâm derslerinde klasik ve güncel konuları işlediğini 100 akademisyen (%91,75) beyan ederken, 5’i (%4,59) ise güncel meseleleri ders programına dahil etmediklerini söylemiştir. Anlaşıldığı üzere yoruma mahal bırakmaksızın kelâmcıların neredeyse tamamı klasik mevzuların yanında güncel konuları da önemsemekte ve bunları ders programlarına dahil etmektedir.

Tablo 12: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Kelâm derslerinde inter-disipliner bir bakış açısının kullanılmasına dikkat ederim.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

		UNVANINIZ * K13. Kelâm derslerinde inter-disipliner bir bakış açısının kullanılmasına dikkat ederim.							
	K13			Hiç	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen	Toplam
		Sayı	0	1	1	9	7	18	
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	0	1	1	9	7	18	
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	0	0	0	6	2	8	
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	1	1	14	8	24	
	Doçent	Sayı	0	1	2	19	11	33	
	Profesör	Sayı	0	0	1	10	13	24	
	Öğr. Gör.	Sayı	0	0	0	1	0	1	
	Uzman	Sayı	0	0	0	1	0	1	
TOPLAM		Sayı	0	3	5	60	41	109	

Tablo 12 sonuçları incelendiğinde, “Kelâm derslerinde inter-disipliner bir bakış açısının kullanılmasına dikkat ederim.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 3’ü (%2,75) “Katılmıyorum”, 5’i (%4,59) “Kararsızım”, 60’ı (%55,05) “Katılıyorum”, 41’i

Ali Satılmış-Bilal Kır

(%37,61) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre alanlar arası bir yöntemi 101 kişi (%92,66) kesinlikle uygularken sadece 3 kişi (%2,75) buna dikkat etmemektedir. Kararsızların oranı da genel tabloyu etkilemeyecek oranda düşüktür. Buradaki netice itibariyle kelâmcıların neredeyse bilâ-istisna/istisnasız denilecek düzeyde kelâm derslerinde farklı alanlardan istifade etmeye gayret ettiği anlaşılmaktadır. Kelâm akademisyenlerinin bu yaklaşımı, K8'deki çıkan neticeyle de uyum içindedir, zira derslerde güncel mevzuların ele alınması kaçınılmaz olarak farklı alanlardan istifade edilmesini de gerektirmektedir.

Tablo 13: Katılımcıların Unvanlarına Göre “Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

Unvanınız * K11. Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.								
	K11			Hiç Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
		Sayı	Oran (%)					
UNVANINIZ	Arş. Gör.	Sayı	1	8	4	4	1	18
	Arş. Gör. Dr.	Sayı	1	2	3	2	0	8
	Dr. Öğretim Üyesi	Sayı	0	11	4	9	0	24
	Doçent	Sayı	0	12	10	10	1	33
	Profesör	Sayı	1	4	3	14	2	24
	Öğr. Gör.	Sayı	0	1	0	0	0	1
	Uzman	Sayı	0	1	0	0	0	1
	TOPLAM	Sayı	3	39	24	39	4	109

Tablo 13 sonuçları incelendiğinde, “Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 3’ü (%2,75) “Hiç Katılmıyorum”, 39’u (%35,78) “Katılmıyorum”, 24’ü (%22,02) “Kararsızım”, 39’su (%35,78) “Katılıyorum”, 4’ü (%3,67) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre şu an uygulanan ders muhtevası 43 kişi (%39,45) yeterli görürken, 42 kişi (%38,53) yetersiz bulmaktadır; kararsızların oranı da takriben bunların yarısı (%22,02) kadardır ki bu da bunların verimli dağıtılması önünde bir zorluk teşkil etmektedir. Araştırma görevlilerinin asıl itibariyle ders yükümlülükleri bulunmadığı düşünülecek olursa bu sayımda onları hesap dışı tuttuğumuzda elde edilen toplu veriler şöyledir: Kelâm ders içeriklerini 38 (%41,76) kişi yeterli görürken, 32 (%36,27) kişi yetersiz bulmaktadır; kararsızlar ise bir öncekine yakın olarak %21,98 (20 kişi) oranındadır. Buradan anlaşıldığı üzere ders içeriklerine dair olumlu ve olumsuz tutumlar dengelidir ve dolayısıyla bu hususta bir hipotezin oluşturulmasını bu aşamada güçlendirmektedir.

Mevcut kelâm ders içeriklerini yeterli görenlerin 16’sı profesör (kendi içindeki oran: %66,66), 11’i doçent (kendi içindeki oran: %33,33), 9’u doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %37,5), 2’si araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %25) ve 5’i araştırma görevlisidir (kendi içindeki oran: %27,78). Buna mukabil içerikleri halihazırda yetersiz bulanların 5’i profesör (kendi içindeki oran: %20,84), 12’i doçent (kendi içindeki oran: %36,36), 11’i doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %45,83), 3’ü araştırma

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %37,5), 9'u araştırma görevlisi (kendi içindeki oran: %50) ve 2'si öğretim görevlisi ve uzmandır. Çekimser kalanların ise 3'ü profesör (kendi içindeki oran: %12,5), 10'u doçent (kendi içindeki oran: %30,3), 4'ü doktor öğretim üyesi (kendi içindeki oran: %16,67), 3'ü araştırma görevlisi doktor (kendi içindeki oran: %37,5) ve 4'ü araştırma görevlisidir (kendi içindeki oran: %22,22). Net olarak görülmesi de Tablo 9'un yorumlarına istinaden ders verme tecrübesi arttıkça ders içeriklerinin yeterli olduğu kabulünün arttığı varsayılabilir; ancak doçent unvanına sahip akademisyenler bu varsayımı dışlamaktadır.

Tablo 14: “Kelâm ana bilim dallarında ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir.” İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
K9. Kelâm ana bilim dallarında ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir.	16	39	10	36	8
Total			109		

Tablo 14 sonuçları incelendiğinde ise, “Kelâm ana bilim dallarında ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir.” ifadesine toplamda 109 akademisyenden 16'sı (%14,68) “Hiç Katılmıyorum”, 39'u (%35,78) “Katılmıyorum”, 10'u (%9,17) “Kararsızım”, 36'sı (%33,03) “Katılıyorum”, 8'i (%7,34) ise “Tamamen Katılıyorum” şeklinde görüş beyan etmiştir. Binaenaleyh ders sayısının ve çeşitliliğini, 44 akademisyen (%40,37) yeterli bulurken, 55 (%50,46) kişi yetersiz görmektedir.

Tablo 15: K11 ve K9 İfadelerinin Kendi İçindeki Sayısal ve Oransal Dağılımı

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
K11	n (%) 3 (%2,75)	39 (%35,78)	24 (%22,02)	39 (%35,78)	4 (%3,67)	109
K9	n (%) 16 (%14,68)	39 (%35,78)	10 (%9,17)	36 (%33,03)	8 (%7,34)	109

“Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.” (K11) ve “Kelâm ana bilim dallarında ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir.” (K9) ifadeleri derslerin yeterliliğini sorması bakımından birbirine yakın maddeler olup bir bakıma aynı soru öbeğini temsil etmektedir. K9 daha genel olarak derslerin adedine yönelik yeterliliği sorarken, K11 ifadesi özde ders içeriğini sormaktadır ve dolayısıyla umum-has çerçevesi dahilinde değerlendirmeye elverişlidir. Her ikisine yönelik yeterliği kabul edenlerin sayısının birbirine neredeyse eşit olması da buna delalet etmektedir. Dolayısıyla ders adet ve çeşitliliğini yeterli görenlerin, muhtevasını da yeterli gördüğü kabul edilebilir. Buradaki fark kararsızların dağılımında ortaya çıkmaktadır. Tablo 15'den görüldüğü üzere K9'da çekimser kalanlar, K11'de cevaplarını ders sayısının yeterli olmadığına yönelik vermişlerdir. Buradan hareketle K9'da kararsızların ders muhtevasının yetersiz olduğu görüşüne meylettikleri varsayılabilir. Ancak bu durumda da “Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.” ifadesine dair belirgin bir tutum ortaya çıkmamaktadır. Kelâm ders muhtevasına yönelik bu belirsiz tutum, belki kelâmcıların büyük bir kısmının istediği gibi ortak bir söylem ve teknik

geliştirildiğinde¹⁹ netlik kazanabilir ve bu sayede ders içerikleri kelâm akademisyenlerini tatmin edici bir düzeye ulaşabilir. Buna mukabil ders sayısının ve çeşitliliğinin geliştirilmesini net olarak kelâmcıların yarısı istemektedir. Ancak akademisyenlerin yarısına yakını da halihazırdaki kelâm ders programını yeterli görmektedir.

Anketten anlaşıldığı kadarıyla eğitim bağlamında kelâmcılar arasındaki en belirgin anlaşmazlık, ders sayısı ve çeşitliğinde ve bunların içeriklerinde zuhur etmektedir. Bu belirsizlik kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim-öğretim meselelerin ele alınmasına yönelik tutumlara da sirayet etmiştir.²⁰ Derslerin yetersizliğine dair kanaatlerin az da olsa ağırlıkta olması, “Hiç Katılmıyorum” cevabının çokluğu ve iyileştirmenin her zaman yapılabileceği düşünesinden hareketle; bu konuda bir anlaşmaya varabilmek adına derslere hasredilmiş araştırmalara ihtiyaç duyulduğu aşikâr hale gelmektedir. Bu husus, ders içerikleri, beklentileri, işlevi ve çıktılarına dair analizlerle de desteklenmelidir.²¹ Derslerin yeterliliğine yönelik bu belirsizlikte derslerin sayı ve çeşitliğini azaltıp muhtevasını güçlendirmek ve yoğunlaştırmak da tartışmaya açık hale gelmektedir. Fakat bu tür bir girişim kelâm camiasını aşar boyuttadır, çünkü düzenleme sadece kelâm derslerine yönelik sağlandığında değil genel olarak ilahiyat programında gerçekleştiğinde elde edilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada üniversite bünyesinde görev alan 109 kelâm akademisyeninin kelâm koordinasyon toplantıları, *kelâm.org* sitesi, *Kader Dergisi* ve kelâm derslerine dair tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Kelâm akademisyenlerinin yaklaşık üçte birinin ankete katılım sağlaması örneklemin bütününe dair asgarî verinin sağlandığını ve konu hakkında yapılan yorumların genel olarak tutarlı olduğunu göstermektedir.

Kelâm akademisyenlerinin salt çoğunluğu kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli görmektedir. Buna mukabil kararsız görüşlerin olumsuz bağlamda değerlendirilmesi ise kelâmcıların neredeyse yarısının koordinasyon ve iş birliğini yetersiz gördüğü anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kelâmcılar arasındaki iletişim, bilgi paylaşımı, ortak çalışma ve birliktelik algısının farklı platformlarda eş zamanlı olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Kelâm koordinasyon toplantıları bu anlamda önemli bir girişimi teşkil etse de anket sonuçlarından görüldüğü kadarıyla istenilen etkiye tam olarak ulaşılamadığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kelâmcılar arasındaki farklı noktalardaki iş birliğini düzenleyip takip eden komisyonların oluşturulması ve bu komisyonların periyodik olarak toplanıp değerlendirmelerini her koordinasyon toplantılarında raporlamaları önerilebilir.

Pandemi öncesinde yapılan koordinasyon toplantılarından duyulan memnuniyet oranı oldukça yüksek olup, kelâm akademisyenlerinin en azından yılda bir kez toplanmaktan verim aldıklarını söylemek mümkündür. Bu toplantılar hem kelâm

¹⁹ Krş. EK-6: Kelâm Derslerine Dair Diğer Bulgular.

²⁰ Krş. Tablo 5 ve bulgularını.

²¹ Bu tür bir çalışma örneği için bk. Çelebi - Güdekli, “AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye’de İlahiyat Öğretimi”, 27 vd.; ayr. bk. Mahmut Ay, “Kelâm Öğretiminde Standardizasyon”, *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkah Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008), 138.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

camiasındaki iş birliğinin şimdilik tek platformu hem de akademiye yeni giren ve girmek isteyen kişiler için camiayı tanımaları açısından büyük bir fırsattır.

Kelâm koordinasyon toplantılarında ele alınan konuların eğitim ve öğretim ağırlıklı ilerlemesini arzu eden yaklaşık üçte birlik bir oran mevcuttur. Kararsız görüşler dağıldığında ise kelâmcıların yarısına yakınının bu hususun yeterince ele alınmadığından şikayetçi olduğu görülmektedir. Bu oran araştırma görevlileri ve doçentlerde daha belirgindir. Dr. Öğretim üyeleri ile profesörlerin yarısından fazlası ise bu konuların yeterince ele alındığını düşünmektedir. Unvan ve sonuçlar arasında belirgin bir korelasyon bulunmamakla birlikte olumlu tarafta yer alan unvan sahiplerinin önceki toplantılara daha çok katılım sağladığı ya da bu konunun ele alınmasına çok ihtiyaç olmadığını düşündükleri yorumu yapılabilir. Nihaî tahlilde kelâmcıların çoğunluğu koordinasyon toplantılarında eğitim-öğretim meselelerinin ele alınmasını talep etmektedir. Nitekim akademik konular için sık sık paneller ve sempozyumlar düzenlenebilmekte fakat bu toplantılar ancak yılda bir defa yapılabilmektedir. Bu yüzden toplantıların kelâm eğitimi ve öğretimine uygun temalarla gerçekleştirilmesi söz konusu toplantıların asıl amacına daha mutabık olacaktır.

Kelâm camiasının ortak girişimi olan tek dijital platform *kelâm.org* sitesidir. Bu sitedeki haber ve bilgi paylaşımları tamamen gönüllülük esasına dayalı olup; çeşitli bölgelere ayrılan ilahiyatlardan sorumlu küçük bir editör grubu tarafından yürütülmektedir. Site her ne kadar eski bir ara yüz ve basit bir tasarım sunsa da kelâmcıların salt çoğunluğu tarafından beğenilmekte ve bilgi/haber paylaşımının tatmin edici düzeyde olduğu düşünülmektedir. Fakat objektif bir yaklaşımla söz konusu sitenin öncelikle ara yüz ve tasarım bakımından geliştirilmesi ve haber paylaşımı noktasında daha sıkı bir takip ekibi kurulması gerekmektedir. Nitekim bu işi gönüllülükle yürütenlerin çoğu zaman akademik gündemi ve eğitim meşgaleleri bulunmakta, site için yeterli zamanı ayıramamaktadır. Tasarım ve ara yüz sorununun aşılması için öncelikle profesyonel bir web tasarımcısı kiralanıp sitenin çekiciliğinin artırılması elzemdir. Sitedeki veri girdileri için ise akademik yoğunluğu daha az olduğu düşünülen bir ekibin görevlendirilmesi ve bu işin nöbetleşe gerçekleştirilmesi önerisinde bulunmak mümkündür. Bunun yanı sıra sosyal medya hesaplarının daha sık paylaşımında bulunması ve etkileşim alması için yine dönüşümlü yöneticilik (admin) usulüyle yürütülecek olan iş bölümü, kelâm çalışmalarının hem akademyadaki hem de halk nezdindeki görünürlüğünü artırılabilir.

Kelâm araştırmalarının yoğunlukla yayımlandığı, kelâmcılar tarafından kurulup yönetilen ve kuruluşundan itibaren 19 yılını tamamlayan *Kader Dergisi*, Ulakbim'de mevcut olup TR Dizin başta olmak üzere pek çok indekste taranmaktadır. Dergi, yıllar süren serüveni neticesinde akademik yetkinliğini ispatlamış ve güçlü bir editör ekibiyle yayın hayatına devam etmektedir. Derginin bu başarısı kelâm akademisyenleri tarafında tasdik edilmektedir. Nitekim yalnızca %5'lik bir olumsuz görüşe mukabil kelâmcıların yaklaşık %88'i dergiyi akademik açıdan yeterli görmektedir. Dergiyi bu bağlamda yeterli görmeyenlerin oranı araştırma görevlisi olan katılımcılardan neşet etmiştir. Araştırma görevlilerinin bu şekilde düşünmesinin akademik hayatlarının erken devirlerinde olmalarından ileri gelen bir idealizmden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Yine de bu oranın dikkate alınıp derginin her açıdan bir kontrol mekanizması geliştirmesi ve eksikliklerine yoğunlaşması önerilmektedir.

Kelâmcıların büyük çoğunluğu halkın her kesimine hitap edebilecek söylemlerin geliştirilmediğini düşünmektedir. Bunun zorunlu olup olmaması farklı bir tartışma konusu olarak kaydedilmelidir, zira akademyanın bunu bir görev olarak kabul etmeyip bunların Diyanet İşleri Başkanlığı gibi toplum ile doğrudan teması olan kurumlara tevdi edilmesini ön görmüş olabilir. Nitekim bu vazife biliniyorsa bu eksikliğin giderilebilmesi için kelâmcıların halk tabanına temas edebilecek söylem ve teknikler geliştirmesi gerekmektedir. Toplumsal temaslar için günümüz fırsatlarından istifade edip pandemi vesilesiyle de aşinalık kazanılan online platformlardan ve sosyal medya mecralarından istifade edilebilir. Böyle girişimler sadece bireysel çabalara terk edilmeyip daha kurumsal bir kimliğe kavuşturulabilir. Doğru bir söylem ve tanıtımla kelâma yönelik önyargıların da önüne geçme imkânı bulunabilir.

Kelâm derslerine dair tutumlara gelindiğinde; kelâmcıların yarısı fakülte müfredatı bakımından kelâm derslerine karşı negatif bir algının hâkim olduğunu düşünmektedir. Fakat buna rağmen onlara göre kelâm dersleri, öğrencilerin ilgisi ve yoğun katılımıyla geçmektedir. Öğretim üyelerinin unvanı yükseldikçe, farklı bir deyimle ders yürütme sayısı ve tecrübesi arttıkça, öğrencilerin ilgi ve katılımına yönelik kanaatleri de olumlu yönde artmaktadır.

Kelâm akademisyenleri; “*Kelâm derslerinde inter-disipliner bir bakış açısının kullanılmasına dikkat ederim.*” ve “*Kelâm derslerinde klasik konuların anlatımı yanında güncel problemleri de ele alırım.*” ifadelerine verdikleri cevaplarda mutabık olduğu görülmektedir; neredeyse tamamı, kelâm derslerinde klasik konular yanında güncel meseleleri de işlediğini ve farklı disiplinlerden istifade etmeyi de ihmal etmediğini beyan etmiştir. Güncel ve klasik meselelerin dağılımı ve disiplinler arası yöntemin boyutları farklı bir araştırmayla daha tafsilatlı incelenebilir.

Kelâmcılar arası en belirgin fikir ayrılığı kelâm ders programı bağlamında ortaya çıkmaktadır. Gerek ders sayısı ve çeşitliliğini gerek derslerin muhtevasını yeterli ve yetersiz kabul edenlerin dağılımı birbirine yakınlık arz etmektedir. Dolayısıyla bu, ölçülen tutumlar arasında öncelikli olarak vuzuha kavuşturulması gereken en önemli konu olarak ön plana çıkmaktadır. Kelâm eğitim ve öğretimine dair kelâm camiasının en çok mesaisini ilk planda ders programına ayırması gerekiyor gibi görünmektedir. Bir çözüm arama süreci olarak 13. Kelâm Koordinasyon Toplantısı’nda olduğu gibi kelâm koordinasyon toplantıları –herkesçe tercih edilmese de– eğitim meselesini tekrardan ve yeniden gündemine taşıyabilir. Bu tartışmalar, “*Kelâm öğretiminin ilahiyat eğitimi içindeki yeri ve öneminin belirlenmesi*”nin²² ve sadece kelâmcıları merkeze alan önerilerin²³ ötesinde din eğitimi, sosyoloji vb. gibi alanlardan uzmanlarla birlikte çalışılıp uluslararası yüksek öğretim çerçevesinde ders nitelikleri, yetkinlikleri, içerikleri, amaçları, beklentileri, işlevi ve çıktılarına dair analizlerle de desteklenmelidir. Ön çalışma olarak kelâm ders programı merkezli uzmanlarca kurgulanan bir anketle başlıca görülen sorunlar saptanabilir. Fakat hedeflenen öğrenci profili, toplumsal ihtiyaçlar, değişkenlik gösteren güncel meseleler gibi eğitim ve öğretimin aslî unsurunu teşkil eden etkenler, bir toplantıya

²² Ay, “Kelâm Öğretiminde Standardizasyon”, 139.

²³ Kapsamlı öneriler için bk. Metin Yurdağur, “Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin Lisans Programlarında Yer Alan Kelâm Anabilim Dalına İlişkin Derslere Yönelik Bazı Tespit, Değerlendirme ve Öneriler”, *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008), 186 vd.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

sığdırlamayacak ölçekte olduğundan farklı branşlardan oluşan heyetler eşliğinde uzun soluklu ortak çalışma ve projeler yürütülmelidir. Nitekim gerçekliği de göz ardı etmemek gerekiyor. Zira kelâm eğitim-öğretim meselesi sadece kelâm müfredatıyla alakalı olmayıp genel olarak ilahiyat programıyla ilgili meseleler olduğundan kimi zaman üniversite bünyesinde görev alan eğitimcilerin etki alanı dışında kalabiliyor. Dolayısıyla sadece nazarî mülâhazalarla yetinmeyip eylemsel boyuta geçip, asıl belirleyici mercilerle (üniversiteler bağlamında örneğin YÖK) mümkün olduğundan fazla istişare ve iletişim halinde olmaya gayret edilmelidir. Aksi takdirde kelâm alanı için tatmin edici bir standardın yakalanması zor gözükmektedir.

Bu araştırmada elde edilen bulgular, yalnızca belirli bir grubun bakış açısını yansıtmaktadır. Daha tutarlı ve kapsamlı bir hareket noktası, farklı platformlarda eş zamanlı olarak yürütülen diğer anketlerin sonuçları ile bu çalışmanın neticeleri kıyaslandığında elde edilecektir.

Kaynakça

- Arpaguş, Hatice K. "İslâmcılığın Türkiye Serüveni: Kadınların İlahiyat Tecrübesine Katkıları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/ (2016), 5-54.
- Ay, Mahmut. "Kelâm Öğretiminde Standardizasyon". *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi*. 133-152. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.
- Ayhan, Halis. "İlahiyat Fakültesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/70-72. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Barlak, Muzaffer. "İslâm İlim Tarihi İçinde Kelâm Disiplininin Oluşum ve Gelişim Merhaleleri". *Kader* 14/2 (2016), 480-508.
- Çelebi, İlyas - Güdekli, Hayrettin N. "AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye'de İlahiyat Öğretimi: Kelâm Örneği". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2009), 15-33.
- Çetin, Rabiye. "Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri -Nizamiye Medreselerinden 1949'a-". *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi*. 115-132. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.
- Çetin, Rabiye. "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği". *Kader* 18/2 (2020), 397-431.
- Demirci, Osman. "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi". *Kader* 11/1 (2013), 253-270.
- Demirci, Osman. "Osmanlı'da Kelâm Eğitimi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016), 9-39.
- Öcal, Mustafa. "Yüksek İslâm Enstitüsü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/48-52. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Songur, Haluk. "Hukuk Tarihi Bakımından Osmanlıdan Cumhuriyete Yükseköğretim Meselesi -Yök'ün İlahiyat Fakülteleri Lisans Program Değişikliği Bağlamında-". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/1 (2013), 191-211.
- Yurdagür, Metin. "Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Lisans Programlarında Yer Alan Kelâm Anabilim Dalına İlişkin Derslere Yönelik Bazı Tespit, Değerlendirme ve Öneriler". *Kelâm: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi*. 179-187. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2008.
- Turan, İbrahim vd. "Eğitim Araştırmalarında Likert Ölçeği ve Likert-Tipi Soruların Kullanımı ve Analizi". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 30 (2015), 186-203.

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

EK-1: Katılımcılara Yöneltilen Sorular

Kelâm Koordinasyon Toplantıları

1. Pandemi sebebi ile Koordinasyon toplantıları yapılamamaktadır. Pandemi öncesi dönemde yapılmış olan koordinasyon toplantıları verimli geçti/geçmektedir.
2. Kelâmcılar arasındaki koordinasyon ve iş birliğini yeterli bulurum.
3. Kelâm koordinasyon toplantılarında eğitim öğretim meseleleri yeterince ele alınmaktadır.
4. Kelâm koordinasyon toplantılarında sempozyum konularının seçimi isabetlidir.
5. Kelâm koordinasyon toplantılarında üniversite/şehir seçimleri isabetlidir.

Kelâmcılar ve Kelâm Dersleri

6. Kelâmcıların halkın her kesimine hitap edebilecek bir söylem geliştirdiklerini düşünürüm.
7. Kelâm dersleri öğrencilerin yoğun katılımı ve ilgisiyle geçmektedir.
8. Kelâm derslerinde klasik konuların anlatımı yanında güncel problemleri de ele alırım.
9. Kelâm ana bilim dallarında ders sayısı ve çeşitliliği yeterlidir.
10. İlahiyat / İslâmî ilimler fakülteleri müfredatı açısından kelâm derslerine karşı negatif bir algı hakimdir.
11. Mevcut kelâm ders içerikleri yeterlidir.
12. Kelâm ders kitaplarında söylem ve teknik açıdan bir birliktelik olmalıdır.
13. Kelâm derslerinde inter-disipliner bir bakış açısının kullanılmasına dikkat ederim.

kelâm.org Sitesi

14. kelâm.org sitesini aktif olarak kullanıyorum.
15. kelâm.org sitesindeki bilgilerim günceldir.
16. kelâm.org sitesi literatüre ilişkin içerik açısından faydalı bir sitedir.
17. kelâm.org sitesinde yeterli düzeyde bilgi/haber/paylaşım yapılmaktadır.
18. Kelâm koordinasyon sitesinin (*kelâm.org*) tasarımını beğeniyorum.
19. kelâm.org sosyal medya hesaplarını aktif olarak takip ediyorum.
20. kelâm.org sosyal medya hesapları güncel bilgi paylaşımı bakımından yeterlidir.
21. kelâm.org sitesi ve sosyal medya editörlerinin performanslarını beğeniyorum.
22. kelâm.org sitesinde kelâm derslerine ilişkin içerikler paylaşılmalıdır.

Kader Dergisi

23. Kader Dergisi akademik seviyesi bakımından yeterli bir dergidir.
24. Kader Dergisi editör ve yayın kurulu nitelikli/yeterlidir.
25. Kader Dergisinde yayımlanan makalelerin kaliteli olduğunu düşünüyorum.
26. Kader Dergisi yayın süreçlerinde akademik ve etik ilkelere bağlıdır.

EK-2: Ankette Yer Alan Üniversiteler / Katılanların Sayısı (Alfabetik)

Adıyaman Üniversitesi / 3; Afyon Kocatepe Üniversitesi / 2; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi / 1; Akdeniz Üniversitesi / 2; Amasya Üniversitesi / 2; Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / 1; Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi / 1; Ankara Üniversitesi / 2; Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / 3; Atatürk Üniversitesi / 1; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi / 1; Bingöl Üniversitesi / 3; Bitlis Eren Üniversitesi / 1; Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi / 2; Bursa Uludağ Üniversitesi / 3; Çankırı Karatekin Üniversitesi / 1; Çukurova Üniversitesi / 3; Dokuz Eylül Üniversitesi / 2; Ege Üniversitesi / 1; Erciyes

Ali Satılmış-Bilal Kır

Üniversitesi / 2; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi / 3; Fırat Üniversitesi / 4; Gaziantep Üniversitesi / 2; Giresun Üniversitesi / 1; Gümüşhane Üniversitesi / 3; Hakkari Üniversitesi / 3; Hitit Üniversitesi / 3; İbn Haldun Üniversitesi / 1; İstanbul Üniversitesi / 4; İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / 4; Kafkas Üniversitesi / 1; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / 1; Karabük Üniversitesi / 1; Kastamonu Üniversitesi / 1; Kilis 7 Aralık Üniversitesi / 1; Kırıkkale Üniversitesi / 2; Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi / 2; Kocaeli Üniversitesi / 3; Mardin Artuklu Üniversitesi / 2; Marmara Üniversitesi / 3; Muş Alparslan Üniversitesi / 2; Necmettin Erbakan Üniversitesi / 5; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi / 1; Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / 1; Ondokuz Mayıs Üniversitesi / 1; Ordu Üniversitesi / 1; Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi / 1; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi / 2; Sakarya Üniversitesi / 1; Selçuk Üniversitesi / 3; Siirt Üniversitesi / 3; Şırnak Üniversitesi / 1; Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / 1; Süleyman Demirel Üniversitesi / 1; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / 2; Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi / 1.

EK-3: Kelâmcılar Arası Koordinasyona Dair Diğer Bulgular

Tablo 16: K4, K5 İfadelerine Verilen Cevapların Yalın Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
K4. Kelâm koordinasyon toplantılarında sempozyum konularının seçimi isabetlidir.	3	7	16	71	12	109
K5. Kelâm koordinasyon toplantılarında üniversite/şehir seçimleri isabetlidir.	1	8	15	68	17	109
Total	4	15	31	139	29	218

EK-4: kelâm.org Sitesine Dair Diğer Bulgular

Tablo 17: K14, K15, K16, K18, K19, K20, K21, K22 İfadelerine Verilen Cevapların Yalın Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
K14. kelâm.org sitesini aktif olarak kullanıyorum.	4	25	12	55	13	109
K15. kelâm.org sitesindeki	8	27	11	46	17	109

Kelâm Akademisyenlerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

bilgilerim günceldir.						
K16. kelâm.org sitesi literatüre ilişkin içerik açısından faydalı bir sitedir.	5	13	18	61	12	109
K18. Kelâm koordinasyon sitesinin (kelâm.org) tasarımını beğeniyorum.	7	17	36	43	6	109
K19. kelâm.org sosyal medya hesaplarını aktif olarak takip ediyorum.	4	23	11	51	20	109
K20. kelâm.org sosyal medya hesapları güncel bilgi paylaşımı bakımından yeterlidir.	6	15	31	46	11	109
K21. kelâm.org sitesi ve sosyal medya editörlerinin performanslarını beğeniyorum.	1	8	32	51	17	109
K22. kelâm.org sitesinde kelâm derslerine ilişkin içerikler paylaşılmalıdır.	1	7	18	55	28	109
Total	36	135	169	408	124	872

EK-5: Kader Dergisi'ne Dair Diğer Bulgular

Tablo 18: K24, K25, K26 İfadelerine Verilen Cevapların Yalın Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
K24. Kader Dergisi editör ve yayın kurulu nitelikli/yeterlidir.	0	1	10	55	43	109

Ali Satılmış-Bilal Kır

K25. <i>Kader Dergisi</i> 'nde yayımlanan makalelerin kaliteli olduğunu düşünüyorum.	2	6	12	60	29	109
K26. <i>Kader Dergisi</i> yayın süreçlerinde akademik ve etik ilkelere bağlıdır.	0	1	8	61	39	109
Total	2	8	30	176	111	327

EK-6: Kelâm Derslerine Dair Diğer Bulgular

Tablo 19: “Kelâm ders kitaplarında söylem ve teknik açıdan bir birliktelik olmalıdır.” ifadesine Verilen Cevapların Yalın Dağılımları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam	
K12. Kelâm ders kitaplarında söylem ve teknik açıdan bir birliktelik olmalıdır.	n (%)	2 (%1,83)	11 (%10,09)	12 (%11,01)	54 (%49,54)	30 (%27,52)	109 (%100)

“Kelâm ders kitaplarında söylem ve teknik açıdan bir birliktelik olmalıdır.” ifadesine verilen cevaplar dikkate alındığında 13 kişinin (%11,92) buna katılmadığı, 84’ünün (%77,06) ise buna katıldığı görülmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere kelâmcıların büyük bir kısmı ders kitaplarında bir ortaklığı arzulamaktadır. Bu da Türkiye’deki kelâm camiasının eşit bir kelâm eğitimiyle birlikte ortak bir kelâm yöntemi ve dilinin tesis edilmesini istediği ve “böylece ilahiyat fakültelerinin tümünde aynı görevi ifa eden ve aynı hedeflere yürüyen bir programa kavuşmuş”²⁴ olunacağı şeklinde yorumlanabilir. Bu arzu bir bakıma anket soruları ardından belirtilen bazı yorumlarda da kendisini göstermektedir, nitekim “Ortak projeler yürütme konusunda kelâmcılar arasında daha fazla etkileşim olmalıdır.” veya “kelâm.org sitesinde ders içeriklerine yönelik uygulamalı ve güncel metotlar paylaşılabilir.” gibi beyanlar ortak bir zeminde hareket etme isteğini yansıtmaktadır.

²⁴ Çelebi - Güdeklî, “AB Yüksek Öğretimi Kriterleri Bağlamında Türkiye’de İlahiyat Öğretimi”, 33.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Oğuz Bozoğlu*

A. İskender Sarıca**

Özet

Lisansüstü eğitimin kalitesi, bilim camiasına kazandırılacak alan uzmanlarının akademik gelişimlerinde tesir uyandıracak ve kendilerine ciddi anlamda katkılar sunabilecek önemli bir etkidir. Bununla birlikte lisansüstü eğitimlerin niteliğini belirleyen ya da kalitesini ölçen bireysel yahut kurumsal bazda herhangi bir kontrol mekanizmasının bulunmayışı, tüm inisiyatifin sadece dersleri veren alan uzmanı hocalarda olması neticesini doğurmaktadır. Haliyle verilen eğitimin mümkün olan en objektif yolla elde edilebilecek nitelik bilgisi için, dersi alan öğrencilerin değerlendirmelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Hedeflenen bu değerlendirmelere ulaşabilmek için spesifik alanlar belirleyerek o alandaki lisansüstü eğitimlerin durumunu farklı üniversitelerden çoklu katılımların sağlanmasıyla gerçekleştirilecek ölçücü niteliğe sahip anket türünden çalışmaların yapılması, ehemmiyeti haizdir.

Yukarıda zikredilen hedef doğrultusunda bu çalışmada, bünyesinde ilâhiyat yahut İslâmî ilimler fakülteleri barındıran Türkiye'deki üniversitelerin lisansüstü eğitim enstitülerinde kelâm eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin kelâm ilmine ilişkin tutum ve yaklaşımları, aldıkları eğitime dair online olarak hazırlanan anket sorularına verdikleri cevaplardan hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Halihazırda Türkiye'de toplamda 94 ilâhiyat/İslâm ilimler fakültesi bulunmaktadır. Çalışmamız söz konusu 94 üniversitenin 64'ünün ilgili anabilim dallarında kelâm eğitim gören 303 yüksek lisans ve 123 doktora öğrencisi ile 199'u kadın, 227'si erkek olmak üzere toplamda 426 lisansüstü öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızda 32 adet anket sorusu hazırlanmış ve katılımcılardan, sorular arasındaki korelasyonun tespitinde etkili olacağını düşündüğümüz cinsiyet, yaş, eğitim ve meslek bilgileri istenmiştir. Çalışmada yöntem ve bulgulara değindikten sonra katılımcıların verdiği cevaplar, sayısal verileri ihtiva eden tablolar halinde sunulmuş ve tablolardaki verilerden hareketle elde edilen bulgular üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Kelâm eğitimi alan lisansüstü öğrencilerin çalışmamız bağlamındaki kanaatleri, çalışma türünün doğal bir getirisi olarak olumlu izlenimler yanında Türkiye'deki lisansüstü kelâm eğitiminin açıklarının ve eksik yönlerinin de tespitinde hiç şüphesiz genel, dahası objektif bir çerçeve çizecektir. Bu çerçevenin genel hatlarıyla yetkili otoriteler tarafından değerlendirilerek somut adımların atılmasına vesile olması beklentisiyle çalışmamızın, lisansüstü alan eğitimine mütevazı bir katkı sunmasını temenni ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: kelâm, ilâhiyat, İslâmî ilimler, lisansüstü öğrenciler, anket, kelâma ilişkin tutumlar

* Arş. Gör., Karabük Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı.

** Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kalam ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilim Dalı.

Giriş

Hız. Peygamber'in (s.a) vefatı sonrası sahabe döneminde zuhur eden birtakım itikadi problemler ve ilk fikri hareketler kelâm ilminin doğuşuna zemin hazırlamış, akabinde hicrî ikinci asrın ikinci yarısından sonra kelâmî bir düşünce ekolü olarak Mutezile Mezhebi doğmuştur. Müteahhirün dönemiyle birlikte kelâm ilmine mantık ve felsefe dahil edilmiş, konu ve mücadele sahası farklılaşarak özellikle hicrî altıncı yüzyıl sonundan itibaren felsefileşmiş kelâm döneminde kelâm kitaplarının tedvin usulü dahi değişikliğe uğramıştır. Kelâm tarihinde daha çok şerh ve derlemecilik olarak kabul edilen hicrî sekiz ve on dördüncü asırlar arası dönem özellikle Osmanlı coğrafyasında oldukça dinamik bir yapı arz etmiş, söz konusu zaman aralığında özgün eserlerin telif edilmesi yanında daha çok şerh ve haşiye yazım usulü ile İslam düşünce geleneğinin ilmi mirası korunarak sonraki nesillere aktarılmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemde müfredatında kelâm ilminin yer aldığı medreseler, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinin akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla 1924'te kapatılmıştır.¹ Medreselerin kapatılması sonucunda kelâmın akademik düzlemde varlığı, 1924-1933 yılları arası Dârülfünun İlahiyat Fakültesi'nde bir dönem devam etmiştir. 1933 ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açıldığı 1949 tarihleri arası, kelâm ilminin sekteye uğradığı yahut ilgisizliğe duçar olduğu bir evre olarak görülmektedir.² Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ardından 1959'da ilki İstanbul'da olmak üzere Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yüksek İslâm Enstitüleri kurulmaya başlandı³ ve kelâm ilmi bu enstitülerde varlığını sürdürmeye devam etti. Kelâm sahasında yapılan ilk doktoranın -ki bu dönemde yüksek lisans programı bulunmamaktadır- 1960 yılında Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'in danışmanlığında hazırlanış süreci⁴ henüz kelâmın bir kürsü olarak kurulmadığı dönemdir. 1974'te Hüseyin Atay'ın profesör olmasıyla kelâm kürsüsünün kurulması,⁵ sonraki süreçlerde kelâmdan özgün yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin mezun olmasına olanak sağlanmıştır.

1981'de YÖK'ün kurulmasıyla birlikte lisansüstü çalışmalara dair düzenlemeler yapılması sonucu yüksek lisans ve doktora programlarından mezun verilmeye başlanmıştır. 2010'lu yıllara kadar sınırlı sayıda bulunan lisansüstü programlar, 2010'lu yıllar sonrası Tunceli hariç hemen hemen bütün illerde en az bir ilâhiyat/İslâmî ilimler fakültesinin açılması ve söz konusu fakültelerin, şartları sağlayan lisansüstü program başvurularına YÖK'ün onay vermesi sonucu yaygınlaşmıştır. Bu programların artmasına paralel olarak lisansüstü kelâm eğitiminin kapsamı daha da genişlemiştir. Nitekim tespit edilebildiği kadarıyla günümüzde 94 ilâhiyat/İslâmî ilimler fakültelerinin en az 64'ünün lisansüstü programında kelâm da bulunmaktadır.

Lisans sonrası yüksek lisans ve doktora programları olmak üzere iki aşamalı bir süreci gerektiren lisansüstü eğitimin asıl gayesinin; bilgi üreten, ürettiği bu bilgiyi kullanan, eleştirel bakış açısıyla problemlerin üstesinden gelebilen nitelikli insan gücü

¹ Ramazan Biçer, "Türkiye'de Yapılan Kelâm Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 317.

² Bk. Çağfer Karadaş, "Günümüz Türkiye'sinde Kelâm İlimi", *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009), 141-142.

³ Çağfer Karadaş, "Araştırma Notları İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar -Sorunlar ve Öneriler", *Usul İslam Araştırmaları* 20/20 (2013), 183.

⁴ Rabiye Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", *Kader* 18/2 (2020), 423.

⁵ Rabiye Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", 406.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

olduğu⁶ göz önünde bulundurulduğunda, ilgili lisansüstü eğitim enstitülerinin bünyelerinde yer alan kelâm bilim dallarının da asıl amacı; itikadi meselelerde ihtisas sahibi, uzmanlık alanına dair nitelikli çalışmalar ortaya koyabilen ve güncel inanç problemlerine çözüm bulabilen, bu minvalde toplumun sorularına tatminkar cevaplar sunabilen duyarlı bilim adamlarının yetiştirilmesidir denebilir. Bu amaç doğrultusunda hâlihazırda Türkiye’de kelâm/Kelâm ve İtikadi İslâm Mezhepleri Bilim Dallarının lisansüstü sahasında; dönem, kavram, eser, yazar, konu, tahkik, edisyon kritik vb. bazı tezlerin en az 1336’sı tamamlanmış olup, en az 571’si ise devam etmektedir.⁷

Kelâm anabilim dalları koordinasyon toplantılarının bir hedefi de lisansüstü eğitime ilişkin meselelerin müzakere edilmesidir.⁸ Buna binaen 2.,⁹ 10.,¹⁰ 12.,¹¹ 14.,¹² 15.,¹³ 16.,¹⁴ 17.,¹⁵ 18.,¹⁶ koordinasyon toplantılarında kısmen değinilen söz konusu mesele, 2008 senesinde düzenlenen “XIII. Kelâm Koordinasyon Toplantısı ve Kelâm Öğretimi Sempozyumu – Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı 13. Kelâm Koordinasyon Toplantısı'nda daha yoğun müzakere edilmiştir.¹⁷ İşte bu çalışma, lisansüstü kelâm

⁶ Sedat Karaman - Fehim Bakırcı, “Türkiye’de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2010), 95.

⁷ Bu verilerin kaynağı için bk. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), “İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı” (Erişim 03.05.2022). Yükseköğretim Kurulu’nun web sayfasında ise tamamlanan tez sayısı 997 olarak görünmektedir; Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, “Tez Merkezi” (Erişim 03.05.2022).

⁸ Mustafa Selim Yılmaz, “Türkiye’de Kelâm İlmine Dair Sempozyumlar: Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 346.

⁹ Ramazan Altıntaş, “İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Öğretiminin Sorunları ve Bazı Öneriler”, *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim - Öğretim Meseleleri ve Koordinasyonu Toplantısı - II* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1998), 209-216.

¹⁰ Genel müzakereler ile birlikte bk. Bekir Toplaoğlu - Şerafeddin Gölcük, “Lisansüstü Öğretiminin Problemleri”, *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu*, ed. Süleyman Biçer – Ramazan Akkuş (Sakarya: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005) 18-38.

¹¹ İlyas Çelebi sunduğu “Kelâm Anabilim Dalı Lisansüstü Programlarda Sorunlar ve Öneriler” bildirisinin detayları için bk. Recep Önal, “İlahiyat Fakülteleri XII. Kelâm Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm'da Ahiret İnancı Sempozyumu 29-30 Haziran 2007 Sivas”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2008), 171.

¹² “Lisans ve Lisansüstü Derslerin Yeniden Gözden Geçirilmesi” ismiyle Süleyman Toprak, İlyas Çelebi, Ömer Aydın ve İsa Yüceer tarafından sunulmuştur; kelim.org, “Toplantılar” (Erişim 03.05.2022).

¹³ “Lisans ve Lisansüstü Derslerin Yeniden Gözden Geçirilmesi” adıyla İlyas Çeleb tarafından sunulmuştur; kelim.org, “Toplantılar” (Erişim 03.05.2022).

¹⁴ Lisans ve Lisansüstü kelâm derslerinin ele alındığı bildirinin yazılı metnine ulaşmak için bk. Cemalettin Erdemci - Temel Yeşilyurt, “Lisans ve Lisansüstü Dersler”, *Kur’an Kelâmı Kimlik ve Hakikat Olarak İslâm* (İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011), 187-195.

¹⁵ Abdülgaffar Arslan, “Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair”, *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu: 25-27 Mayıs 2012*, ed. Hulusi Arslan - Mustafa Bozkurt (Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, 2012), 555-557.

¹⁶ Metin Yurdağür, “Kelâm Koordinasyon Toplantısı: Lisansüstü”, *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri*, ed. M. Yuşa Yaşar – H. İbrahim Delen (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2016), 288-291.

¹⁷ Daha sonradan kitap hâline getirilen bu oturumların içeriğine dair bk. Mahmut Ay, “Kelâm Öğretiminde Standardizasyon”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 133-152; Temel Yeşilyurt – Mevlüt Özler, “Kelâm Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 189-201; Erkan Yar, “Yüksek Lisans Programları, Dersler ve İçerikleri”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 203-209; İlyas Çelebi, “Kelâm İlmi Doktora Programlarının Değerlendirilmesi”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 211-218; Mustafa Sinanoğlu, “İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 219-239. Bu bildiriler dışında iki bildiri daha bulunmaktadır; Süleyman Koyuncu, “Lisansüstü Eğitim Uygulamalarında Kelâm Anabilim Dalının Sorunları ve Çözüm

öğrencilerinin kelâm'a ilişkin yaklaşımları doğrultusunda belirli neticelere ulaşmayı hedeflemektedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada kelâm ilmine yönelik lisansüstü öğrencilerin tutumları araştırılmıştır.¹⁸ Türkiye'deki toplamda 94 ilâhiyat/İslâmî ilimler fakültesinin 64 ünün ilgili anabilim dallarında kelâm eğitimi alan lisansüstü öğrencilere, araştırmacılar tarafından kurgulanan bir anket özel olarak yöneltilmiştir. Anket Google Form üzerinde ve demografik bilgileri içerecek şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu ankette katılımcılara Likert yapıda 5 maddelik "Hiç katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Tamamen Katılıyorum" şeklinde konuyla ilgili 32 soru yöneltilmiştir. Hazırlanan sorulardan yalnızca en belirleyici olduğu düşünülenlere verilen cevaplar esas alınmış, bu sebeple genel ortalaması 3 ve üzeri olan çoğu maddenin analizlerine yer verilmemiştir. Katılımcılara yöneltilen soruların tamamı ve genel ortalamaları ise "bulgular" başlığının altında tablo halinde sunulmuştur. Sonuçlar SPSS 20 programıyla analiz edilmiş olup bulgular kısmında paylaşılmıştır. Analizlerde Crosstab ve Korelasyon bulguları üzerine çalışılmıştır.

2. Bulgular

Çalışmamıza, çoğunluğu Ankara Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi'nde eğitim gören olmak üzere 64 farklı üniversiteden 426 kişi katılım sağlamıştır.

Araştırmaya katılanların %46,7'si (N=199) kadın, %53,3'ü (N=227) ise erkektir. %69,7'si (N=297) 21-30 yaş aralığında, %20,2'si (N=86) 31-40 yaş aralığında, %8,9'u (N=38) 41-50 yaş aralığında, %1,2'si (N=5) 51-60 yaş aralığındadır. Eğitim durumları baz alındığında ise çalışmamıza %71,1 (N=303) yüksek lisans ve %28,9 (N=123) doktora düzeyinde lisansüstü öğrencinin katılım sağladığı gözlenmiştir. Katılımcıların meslek grupları %32,6'sı (N=139) öğretmen, %10,6'sı (N=45) imam-hatip, %10,06'sı (N=45) araştırma görevlisi şeklinde dağılım göstermiş, %27,7 (N=118) katılımcı herhangi bir işte çalışmadığını beyan etmiştir. Bunun yanında toplam adedin 18,6'sı (N=79) ise din hizmetleri görevlisi, Kur'ân kursu öğreticisi, vaiz, müftü ve diğer meslek gruplarında olduğunu belirtmiştir.

Önerileri", VIII. *International Graduate Education Symposium: 11-12 Mayıs 2017* (Sakarya Üniversitesi), 69-76.

¹⁸ "Doktora programınız Kelâm Anabilim Dalına ait müstakil program mı, bölüme bağlı müşterek program mı?", "Doktora programınızda yer alan dersler (nelerdir?)", "Doktora tezi nedir? Nasıl olmalıdır?", "Doktora tez konusunun belirlenmesinde esas ne olmalıdır?" gibi soruları barından doktora programına yönelik bir anket çalışması 2008 yılında yapılmıştır. Bu anketin muhtevasına dair bk. Sinanoğlu, "İlâhiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler", 235-239.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

2.1. Bilinçli Alan Tercihi ve Yeterli Alan Çalışması Yapmak

Tablo 1: “Niçin kelâm çalışmak istediğimin bilinci içerisindeyim.” İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K1: Niçin kelâm çalışmak istediğimin bilinci içerisindeyim.		
	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	1	,2
Kararsızım	7	1,6
Katılıyorum	118	27,7
Kesinlikle Katılıyorum	300	70,4
Total	426	100,0

Tablo 1 incelendiğinde, “Niçin kelâm çalışmak istediğimin bilinci içerisindeyim.” ifadesine katılımcıların %1,8’i (N=8) hariç tamamının olumlu beyanda buldukları görülmektedir. Bu bulgu görüş beyan eden lisansüstü kelâm öğrencilerinin, akademik tercihler noktasında ne istediğini bilen kararlı yapıda bir profile sahip olduklarını gösterir. Ayrıca söz konusu olumlu beyanların, lisansüstü kelâm eğitiminin öğrencilere tanınan birtakım ayrıcalıklardan faydalanabilmek gibi farklı amaç ve etkenlerle tercih edilemeyecek bir ciddiyete sahip olduğunu göstermesi de ihtimal dahilinde görülebilir.

Tablo 2: “Lisansüstüne hazırlanırken yeterli alan okuması yaptığımı düşünüyorum.” İfadesi ile “Klasik kelâm literatürüne hâkimim ve başlıca klasik eserleri okudum.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K5: Lisansüstüne hazırlanırken yeterli alan okuması yaptığımı düşünüyorum.		K7: Klasik kelâm literatürüne hâkimim ve başlıca klasik eserleri okudum.		
	Sıklık	%	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	5	1,2	10	2,3
Katılmıyorum	75	17,6	57	13,4
Kararsızım	116	27,2	118	27,7
Katılıyorum	186	43,7	200	46,9
Kesinlikle Katılıyorum	44	10,3	41	9,6
Total	426	100,0	426	100,0

Tablo 2’de yer alan “Lisansüstüne hazırlanırken yeterli alan okuması yaptığımı düşünüyorum.” ifadesine katılımcıların %18,8’inin (N=80) olumsuz, %54’ünün (N=194) olumlu yanıt verdiği, %27,2’sinin (N=116) ise kararsız kaldığı görülmektedir. Diğer yandan “Klasik kelâm literatürüne hâkimim ve başlıca klasik eserleri okudum.” ifadesine K5 ifadesindeki oranlara çok yakın bir şekilde %15,7 (N=67) öğrenci olumsuz, %56,5 (N=241) öğrenci olumlu, %27,7 (N=118) öğrenci ise kararsız kaldığı şeklinde cevap vermiştir.

Bakıldığında hem K5 hem de K7 ifadesine verilen yanıtların paralel sayılabilecek oranlarda birbirine yakın olması, öğrencilerin lisansüstüne kabul alabilmek için muteber yeterliliğin klasik literatürün başlıca eserlerine hâkim olmakla sağlanabileceği yönünde bir kabule sahip olduklarını gösterebilir. Neticede bir bilim dalı olarak kelâm, tarihi,

ekolleri ve ana meseleleri itibarıyla dili Arapça olan klasik İslâmî bir ilimdir. Haliyle böyle bir alanda lisansüstü eğitim alabilmek, öncelikle söz konusu ilmin İslâm düşünce tarihi boyunca telif edilmiş müdevvenatından en azından şöhret bulmuş olanlarının literatür bilgisini ve muhtevasını genel hatlarıyla bilmeyi gerektirmektedir. Bunun yanında K5 ve K7 ifadelerine olumlu yanıt verenlerin oranı her ne kadar yarıdan biraz fazla ise de olumsuz bildirimde bulunan ve özellikle de kararsız kalanların oranı hiç de az değildir. Lisansüstü kelâm öğrencilerinin belki de yarısına yakınının çeşitli etkenlerden dolayı lisans döneminde yeterli alan çalışması yapamamaları yahut lisansüstü uzmanlık alanını belirlemede geç kalmaları, bu bulgunun sebepleri arasında sayılabilir.

2.2. Tez Konusu Belirleme ve Tez Çalışmaları Noktasında Danışman Rolü

Tablo 3: “Danışman hocam tez konusu belirleme noktasında yönlendirmede bulunur.” ve “Danışman hocam tez çalışmalarımı yakinen takip eder, yönlendirir ve önemser.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K15: Danışman hocam tez konusu belirleme noktasında yönlendirmede bulunur.			K16: Danışman hocam tez çalışmalarımı yakinen takip eder, yönlendirir ve önemser.	
	Sıklık	%	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	10	2,4	11	2,7
Katılmıyorum	26	6,3	22	5,3
Kararsızım	35	8,4	46	11,1
Katılıyorum	192	46,2	160	38,6
Kesinlikle Katılıyorum	153	36,8	175	42,3
Total	426	100,0	426	100,0

Tablo 3 incelendiğinde K15 ifadesine öğrencilerin %83’ünün ($N=345$), K16 ifadesine ise %80,9’unun ($N=335$) olumlu beyanda buldukları görülmektedir. Bu bulgu, görüş beyan eden lisansüstü öğrencilerin azamisinin, tez çalışmalarında danışman hocalarının ilgi ve alakalarından memnun olduklarını gösterir. Her iki ifadenin oranlarının birbirine yakın oluşu, tez konusu belirleme noktasında yönlendirmede bulunan danışmanların büyük çoğunluğunun aynı zamanda öğrencilerinin tez çalışmalarını da yakinen takip etmiş olabilecekleri şeklindeki bir yoruma da kapı aralamaktadır.

Tablo 4: “Tez konusu bulmakta zorlanmadım/zorlanmıyorum.” İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K14: Tez konusu bulmakta zorlanmadım/zorlanmıyorum.		
	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	37	8,7
Katılmıyorum	98	23,0
Kararsızım	110	25,8
Katılıyorum	135	31,7
Kesinlikle Katılıyorum	46	10,8
Total	426	100,0

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo 4'ün bulgularına bakıldığında ilk etapta dikkatleri celp eden husus konu ve içerik itibarıyla maddelerin, birbirine yakın olmasına rağmen tablo 3'ün bulgularından, özellikle de K15'in verilerinden farklılık arz etmesidir. Şöyle ki tablo 3'teki "*Danışman hocam tez konusu belirleme noktasında yönlendirmede bulunur.*" ifadesine öğrencilerin %83'ünün (N=345) olumlu beyanda bulunmasına rağmen tablo 4'te "*Tez konusu bulmakta zorlanmadım/zorlanmıyorum.*" ifadesine öğrencilerin %42,5'i (N=181) "kesinlikle katılıyorum" ve "katılıyorum" şeklinde olumlu, %31,7'si (N=135) "hiç katılmıyorum" ve "katılmıyorum" şeklinde olumsuz beyanda bulunmuş, %25,8 (N=110) öğrenci ise kararsız kaldığını belirtmiştir. Bu sonuca göre tez konusu bulmada zorluk çektiğini ve bu hususta kararsız kaldığını bildiren öğrenci sayısı, konu bulmada problem yaşamadığını beyan eden öğrenci sayısından fazladır. Bu durum, tez konusu belirleme hususunda danışman hocanın gerekli yönlendirmelerde bulunmasına rağmen ciddi sayılabilecek bir niceliğin konu tespiti noktasında zorluk çektiğini göstermektedir. Öğrencilerin alan bilgisi yetersizliği, araştırma yöntemleri noktasında eksik oluşları, hocanın uzmanlık alanı yahut önerdiği konu dışında bir konu çalışmak istemeleri vb. etkenler, yaşanan bu zorluğun sebepleri arasında sayılabilir.

2.3. Öğretim Üyelerine ve Eserlerin Niteliğine Dair Genel Bakış Açıkları

Tablo 6: "*Ders hocalarımın alan uzmanlıklarının iyi düzeyde olduğunu düşünüyorum.*" ve "*Ders hocalarım yenilikçi yaklaşımlara ve eleştirilere açıktır.*" İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K24: Ders hocalarımın alan uzmanlıklarının iyi düzeyde olduğunu düşünüyorum.			K22: Ders hocalarım yenilikçi yaklaşımlara ve eleştirilere açıktır.	
	Sıklık	%	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	1	,2	4	,9
Katılmıyorum	14	3,3	17	4,0
Kararsızım	34	8,0	42	9,9
Katılıyorum	181	42,5	172	40,4
Kesinlikle Katılıyorum	196	46,0	191	44,8
Total	426	100,0	426	100,0

Tablo 6 incelendiğinde, "*Ders hocalarımın alan uzmanlıklarının iyi düzeyde olduğunu düşünüyorum*" ifadesine öğrencilerin %88,5'inin (N=377) olumlu şekilde görüş beyan ettiği görülmektedir. Bu oran, lisansüstü kelâm eğitimi veren alan uzmanı hocalarının pek azı hariç yetkinliklerinin iyi düzeyde olduğunu göstermektedir.

"*Ders hocalarım yenilikçi yaklaşımlara ve eleştirilere açıktır.*" ifadesine ise lisansüstü öğrencilerin %88,2'sinin (N=363) olumlu beyanda bulunduğu görülmektedir. Bu bulgu ders hocalarının K24'e çok yakın bir oranla azamisinin yenilikçi yaklaşım ve eleştirilere açık olduğunu göstermektedir.

Tablo 7: “Lisansüstü ders veren kelâm uzmanı hoca sayısı yeterlidir.” İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K23: Lisansüstü ders veren kelâm uzmanı hoca sayısı yeterlidir.		
	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	32	7,5
Katılmıyorum	110	25,8
Kararsızım	123	28,9
Katılıyorum	103	24,2
Kesinlikle Katılıyorum	58	13,6
Total	426	100,0

Tablo 7 incelendiğinde, “Lisansüstü ders veren kelâm uzmanı hoca sayısı yeterlidir.” ifadesine öğrencilerin %37,8’inin (N=161) olumlu, %33,3’ünün (N=142) olumsuz beyanda buldukları, %28,9’unun (N=123) ise kararsız kaldığı görülmektedir. Söz konusu ifadeye olumsuz ve kararsız görüş beyan edenler, en büyük orana sahiptir. Bu netice, kelâm uzmanı hoca sayısının genel manada artırılması gerektiğini belirtir. Şüphesiz bu artış, iş yükü paylaşımının bir getirisi olarak alan uzmanlarının akademik çalışmalarına ve danışmanlıklarını yaptıkları öğrencilerine daha fazla vakit ayırabilmelerine, derslere daha hazırlıklı gelebilmelerine olanak sağlayacak ve böylelikle lisansüstü ders ve tez dönemlerinin daha verimli bir şekilde geçirilmesine imkân tanıyacaktır.

Tablo 8: “Türkiye’de kelâm alanına dair yapılan akademik çalışmaların geneli niteliklidir.” İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K26: Türkiye’de kelâm alanına dair yapılan akademik çalışmaların geneli niteliklidir.		
	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	10	2,3
Katılmıyorum	44	10,3
Kararsızım	172	40,4
Katılıyorum	169	39,7
Kesinlikle Katılıyorum	31	7,3
Total	426	100,0

Tablo 8 incelendiğinde, “Türkiye’de kelâm alanına dair yapılan akademik çalışmaların geneli niteliklidir.” ifadesine öğrencilerin %47’sinin (N=200) olumlu, %12,6’sının (N=54) olumsuz beyanda buldukları, %40,4’ünün (N=172) ise kararsız kaldığı görülmektedir. Bulgular arasında en yüksek oranın kararsız beyanda bulunanlar oluşu, aynı zamanda kararsız ve olumsuz bildirimde bulunanların oranının yarıdan fazla olması alana dair telif edilen her türden eserin akademik kaygı dışında bir endişe taşımayan, özgün muhteva ve iddialarla alana katkı sunmayı amaçlayan daha nitelikli ve yetkin bir yapıda olması gerektiğini ifade etmektedir.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

2.4. Lisansüstü Kelâm Eğitime Dair Genel Yaklaşımlar

Tablo 9: "Lisans ve lisansüstü dönemlerde aldığım kelâm eğitimini yeterli bulmadığım için harici kurumlardan takviye dersler aldım/alıyorum." İfadesine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K29: Lisans ve lisansüstü dönemlerde aldığım kelâm eğitimini yeterli bulmadığım için harici kurumlardan takviye dersler aldım/alıyorum.		
	Sıklık	%
Hiç Katılmıyorum	30	7,0
Katılmıyorum	177	41,5
Kararsızım	84	19,7
Katılıyorum	93	21,8
Kesinlikle Katılıyorum	42	9,9
Total	426	100,0

Tablo 9 incelendiğinde, "Lisans ve lisansüstü dönemlerde aldığım kelâm eğitimini yeterli bulmadığım için harici kurumlardan takviye dersler aldım/alıyorum." ifadesine lisansüstü öğrencilerin %48,5'i (N=207) olumsuz, beyanda bulunmuştur. Buna göre katılımcıların yarısına yakınının, harici kurumlardan takviye dersler almadığı ve/veya aldıkları kelâm eğitiminin kendileri için yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında olumlu görüş bildiren %31,7 (N=135) öğrenci, kelâm eğitiminin yeteri derecede kendilerini tatmin etmediğini ve/veya azımsanamayacak bir oranın da harici kurumlardan takviye dersler aldığını ifade etmektedir. Kararsız kalan %19,7 (N=84) öğrenci ise çok düşük istisna ihtimaliyle birlikte takviye kurumlardan ders almasalar da lisansüstü kelâm eğitimlerinin akademik anlamda beklentilerini karşılamayanların oranını göstermektedir. En nihayetinde %51,4'ük (N=219) derecede ciddi bir oranın lisansüstü kelâm eğitimlerinden umdukları verimi alamadıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu sonuçların, lisansüstü kelâm derslerinin ve ders içeriklerinin belirlenmesi hususunda daha özenli bir çalışmayı, formasyon açısından da derslerin daha verimli işlenmesini gerekli kıldığı söylenebilir.

Tablo 10: "Kelâm alanında klasik dönem yerine daha çok modern dönem çalışmayı önemsiyorum." İfadesine Verilen Cevapların Meslek Guruplarına Göre Frekans Dağılımları

MESLEĞİNİZ* K28: Kelâm alanında klasik dönem yerine daha çok modern dönem çalışmayı önemsiyorum.							
		Hiç		Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle	
		Katılmıyorum	Katılmıyorum			Katılıyorum	Toplam
MESLEĞİNİZ	Çalışmıyor	0	37	22	37	22	118
	İmam Hatip	5	6	12	13	9	45
	Din Hizmetleri Görevlisi	0	1	3	4	2	10
	Öğretmen	5	24	22	52	36	139
	Arş. Gör.	6	27	6	4	2	45
	Kuran Kursu Öğreticisi	1	3	1	2	4	11
	Akademisyen	1	4	1	3	2	11

Oğuz Bozoğlu-A. İskender Sarıca

Vaiz	1	3	0	2	2	8
İdareci	0	2	1	2	1	6
Müftü	0	1	1	0	0	2
Memur	0	3	2	4	1	10
Öğrenci	0	1	3	3	1	8
Diğer	0	3	2	4	4	13
Toplam	19	115	76	130	86	426

Tablo 10 incelendiğinde, “*Kelâm alanında klasik dönem yerine daha çok modern dönem çalışmayı önemsiyorum.*” ifadesine, katılımcıların 86’sının “Kesinlikle Katılıyorum” ve 130’unun “Katılıyorum” beyanında buldukları görülmektedir. Bu sonuç, beyanda bulunan lisansüstü öğrencilerin net şekilde yarısının, çalışma alanı olarak modern dönemi klasik döneme tercih ettiklerini gösterir. Diğer taraftan, kararsızlar sayılmazsa %31,5 oranla (N=134) kişinin kesin olarak klasik dönem çalışmalarını öncelikli olarak görülmektedir. Modern dönem ağırlıklı olmakla birlikte her iki çalışma sahasının da yeterli sayılabilecek derecede rağbet görmesi, klasik dönem birikiminin hala güncelliğini yitirmemiş olmasının yanında modern dönem çalışmalarına da gereken ihtimamın ziyadesiyle gösterilmesi hasebiyle kelâm çalışmalarının geleceği açısından bir avantaj olarak değerlendirilebilir. İlaveten modern dönem çalışmalarına gösterilen rağbetin daha baskın olmasının muhtemel sebepleri arasında, genel manada Batı orijinli felsefi ve teolojik fikir akımlarının etkisiyle yoğunlukla son iki buçuk asırlık zaman diliminde sökün ederek gelişim gösteren günümüz inanç problemlerinin, kelâm’ın savunmacı kimliğinin bir gereği olarak nispeten daha önemli görülmesi düşüncesinin ağır basması söylenebilir.

Meslek gruplarının dağılımına göre incelendiğinde ise söz konusu ifadeye öğretmenlik yapan 139 lisansüstü öğrencinin 88’i “olumlu”, 22’si kararsız ve 29’u “olumsuz” görüş belirtmiştir. Herhangi bir işte çalışmayan 118 öğrencinin 59’u “olumlu”, 22’si “kararsız” ve 37’si “olumsuz” kanaatte bulunmuştur. 45 imam hatibin 22’si “olumlu”, 12’si “kararsız” ve 11’i “olumsuz” görüş beyan etmiştir. Araştırma görevlisi olan 45 lisansüstü öğrencinin ise 6’sı “olumlu”, 6’sı “kararsız” ve 33’ü ise “olumsuz” kanaatte bulunmuştur. Diğer meslek gruplarında ise genel olarak “olumlu” beyanda bulunanların oranı “olumsuz” görüş bildirenlerin oranından daha fazladır. Bu bulgular, araştırma görevlisi olarak çalışan lisansüstü öğrenciler hariç tabloda yer alan bütün meslek gruplarındaki lisansüstü öğrencilerin, kelâm’da modern dönem çalışmayı klasik dönem çalışmaya öncelikli olarak göstermektedir. Klasik dönem çalışmalarının daha önemli olduğunu ağırlıklı olarak düşünen tek meslek grubunun araştırma görevliliği olması ilgi çekicidir. Hiçbir meslek grubunda genelleme yapmaksızın araştırma görevlileri dışındaki mesleklerde çalışan öğrencilerin, klasik dönem çalışmanın bir zorunluluğu olarak Arapça dil yetkinliği noktasında problem yaşıyor olabilecekleri, modern çalışmalara gösterilen rağbetin bir diğer muhtemel sebebi şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim araştırma görevliliği almaları, belirli bir dil yeterliliği puanı ile gerçekleşmekte, özellikle de Arapça dil yeterliliği kelâm alanı için yabancı diller arasında tercih sebebi olmaktadır.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo11: Katılımcılara Yöneltilen Tüm Soruların Genel Ortalamaları

Maddeler	Genel Ortalama	Standart Sapma
K1 Niçin kelâm çalışmak istediğimin bilinci içerisindeyim.	4,68	,528
K2 Gelecek kaygısı, lisansüstü eğitime başlama sebeplerimdir.	2,17	1,147
K3. Lisansüstüne geçişte kelâm alanı yeteri derecede rağbet görmektedir.	3,33	1,049
K4. Kelâm alanını tercih ettiğim için pişman değilim.	4,58	,716
K5. Lisansüstüne hazırlanırken yeterli alan okuması yaptığımı düşünüyorum.	3,44	,937
K6. Lisansüstü alımlarda kelâm alanının kontenjan sayısını yeterli buluyorum.	3,53	1,006
K7. Klasik kelâm literatürüne hakimim ve başlıca klasik eserleri okudum.	3,48	,923
K8. Ders sayılarını ve saatlerini yeterli buluyorum.	3,28	1,102
K9. Derslerimi düzenli takip etmeyi önemsiyorum.	4,54	,613
K10. Hocalarımın verdiği ödevleri düzenli yapıyorum.	4,48	,622
K11 Dersler genellikle istifadeli geçmektedir.	4,21	,884
K12 Lisansüstünde kelâm harici branşlardan da ders almak gereklidir.	4,15	,865
K13. Lisansüstü eğitimim, genel manada akademik beklentilerimi karşılamaktadır.	3,58	1,033
K14. Tez konusu bulmakta zorlanmadım/zorlanmıyorum.	3,13	1,146
K15. Danışman hocam tez konusu belirleme noktasında yönlendirmede bulunur.	3,81	1,505
K16. Danışman hocam tez çalışmalarımı yakinen takip eder, yönlendirir ve önemser.	4,12	,972
K17. Tez konumla ilgili çalışmaları düzenli takip ediyorum.	4,01	,787
K18. Alana dair yeni çıkan eserlerden haberdarım.	3,75	,847
K19. Hocalarımın önerdiği eserleri yeterli buluyorum.	3,71	,962
K20. Ders hocalarım güncel kelâmî tartışmalara ilgi gösterirler.	4,20	,867
K21 Hocalarım derslerini önemser ve derslere hazırlıklı gelirler.	4,31	,827
K22 Ders hocalarım yenilikçi yaklaşımlara ve eleştirilere açıktır.	4,24	,857
K23. Lisansüstü ders veren kelâm uzmanı hoca sayısı yeterlidir.	3,11	1,156
K24. Ders hocalarımın alan uzmanlıklarının iyi düzeyde olduğunu düşünüyorum.	4,31	,774
K25.Yüksek lisanstan sonra doktora da kelâm çalışmak istiyorum/çalışıyorum.	4,43	,835
K26. Türkiye'de kelâm alanına dair yapılan akademik çalışmaların geneli niteliklidir.	3,39	,856
K27. Lisansüstü eğitimim için yurtdışı tecrübesi mutlaka gereklidir.	3,75	1,018
K28. Kelâm alanında klasik dönem yerine daha çok modern dönem çalışmayı önemsiyorum.	3,35	1,201
K29. Lisans ve lisansüstü dönemlerde aldığım kelâm eğitimini yeterli bulmadığım için harici kurumlardan takviye dersler aldım/alıyorum.	2,86	1,137
K30. Ders hocaları Batı'da yapılan kelâm çalışmalarına vakıftırlar.	3,70	,967
K31 Kelâm ilminin bazı konuları günümüze hitap etmemektedir. Bu konuların işlenmemesi veya güncellenmesi gerekmektedir.	3,40	1,227
K32 Kelâm ilmi modern bilimlerden/farklı disiplinlerden mutlaka faydalanmalıdır.	4,63	,521

Minimum ve maksimum değerler: 1 (Hiç katılmıyorum) - 5 (Tamamen katılıyorum)

Tablodaki verilere bakıldığında iki madde hariç sorulara verilen cevapların 3 ve 4 ortalamaların üzerinde olduğu görülmektedir. Ortalamaların dağılımında etkili olan önemli bir husus, yöneltilen soruların anlamının ve/veya kiplerinin olumlu/olumsuz oluşlarıdır. Nitekim söz konusu iki sorunun 3 ortalamasının altında oluşunun sebebi, kipleri olumlu olsa da manen istenmeyen bir sonucu ifade etmesidir. Bu neticelerden

hareketle lisansüstü kelâm eğitimi alan öğrencilerin lisansüstü hazırlık, ders dönemi, tez dönemi, alan uzmanı ders hocaları hakkında genel görüşler, interdisipliner yaklaşımlara dair düşünceler vs. gibi başlıklara ayrılması mümkün olan konular hakkındaki kanaatlerinin, belirli hususlar haricinde yüksek oranda olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

Lisansüstü kelâm öğrencilerinin kelâm eğitimine yönelik yaklaşımlarını konu edindiğimiz çalışmamızda bazı hususlar hariç öğrencilerin salt çoğunluğunun genel manada lisansüstü kelâm eğitimi hakkında olumlu bir kanaate sahip oldukları görülmektedir. Söz gelimi %98,2 oranda öğrenci lisansüstü eğitiminde kelâm alanını bilerek ve isteyerek seçtiğini beyan etmiş, yalnız bununla birlikte öğrencilerin sadece%54'ü lisansüstü giriş sınavlarına hazırlık için yeterli alan çalışması yaptığını, benzer şekilde %56,5'i de başlıca klasik literatüre hâkim olduğunu belirtmiştir. Geri kalan yarıya yakın kısmın ise çeşitli sebeplerden dolayı gerekli alan çalışmasını yapamadıkları ya da vaktinde alan tercihi yapma noktasında geç kalmış olabilecekleri söylenebilir.

Lisansüstü alan tercihi ve lisansüstü eğitime hazırlık aşamalarına dair maddelerden sonra danışman-öğrenci ilişkisini daha çok tez çerçevesinde konu edinen ve öğretim üyelerine dair genel bakış açıları hakkında sorular yöneltilmiştir. Buna göre öğrencilerin %80'inden fazlası danışman hocalarının tez konusu belirleme hususunda yönlendirmede bulunduğunu ve tez çalışmalarını yakinen takip edip önemseydiğini beyan etmiştir. Buna rağmen yalnızca %42,5 oranında öğrenci, tez konusu bulmakta zorlanmadığını belirtmiştir. Bu durum, danışman hocaların yönlendirmelerine rağmen yarıdan fazla öğrencinin tez konusu bulmakta zorlandığı yahut bu hususta kararsız kaldığını göstermektedir. Aynı zamanda öğrencilerin %88,5'i ders hocalarının alan uzmanlıklarının iyi düzeyde olduğunu ve %88,2'si ise hocaların yenilikçi yaklaşımlara ve eleştirilere açık olduğunu düşünmektedir. Ancak %38,2 oranda öğrenci alan uzmanı öğretim üyesi sayısının yeterli olduğunu düşünürken geri kalan %61,8'lik kısmın bu hususta olumsuz beyanda bulunan ya da kararsız kalanları oluşturması, alandaki öğretim üyesi azlığının kayda değer bir nicelik taşıması açısından önemli bir bulgudur. Bunların yanında *“Kelâm alanına dair yapılan akademik çalışmaların geneli niteliklidir”* ifadesine cevap veren en yüksek oranın kararsız beyanda bulunanlar oluşu, aynı zamanda kararsız ve olumsuz bildirimde bulunanların oranının yarıdan fazla olması, alana dair telif edilen eserlerin akademik kaygı dışında farklı etkenler sebebiyle istenilen düzeyde bir niteliğe sahip olmadığını göstermektedir.

Yazımızın son başlığında ise lisansüstü kelâm eğitime dair genel yaklaşımlar konu edilmiştir. Bu minvalde net olarak öğrencilerin %31,7'i, kelâm eğitiminin yeteri derecede kendilerini tatmin etmediğini ve/veya azımsanamayacak bir oranın da harici kurumlardan takviye dersler aldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte *“Kelâm alanında klasik dönem yerine daha çok modern dönem çalışmayı önemsiyorum.”* ifadesine cevap veren çeşitli meslek gruplarındaki lisansüstü öğrenciler arasından klasik dönem çalışmalarının daha önemli olduğunu ağırlıklı olarak düşünen tek meslek grubunun araştırma görevliliği olması da ilgi çekici bulgulardandır.

Lisansüstü Öğrencilerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Kaynakça

- Altıntaş, Ramazan. "İlahiyat Fakültelerinde Kalam Öğretiminin Sorunları ve Bazı Öneriler". *İlahiyat Fakülteleri kelâm Anabilim Dalı Eğitim - Öğretim Meseleleri ve Koordinasyonu Toplantısı – II*. 209-216. İstanbul: İFAV Yayınları, 1998.
- Arslan, Abdülgaffar. "Lisans ve Lisansüstü Eğitiminin Pratiğine Dair". *Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu: 25-27 Mayıs 2012*. ed. Hulusi Arslan - Mustafa Bozkurt. 555-557. Malatya: İnönü Üniversitesi Matbaası, 2012.
- Ay, Mahmut. "Kelâm Öğretiminde Standardizasyon". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*. ed. Komisyon. 133-152. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Biçer, Ramazan. "Türkiye'de Yapılan Kelâm Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016): 313-343.
- Çelebi, İlyas. "Kelâm İlmi Doktora Programlarının Değerlendirilmesi". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*, ed. Komisyon. 211-218. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Çetin, Rabiye. "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği". *Kader* 18/2 (2020): 397-431.
- Erdemci, Cemalettin – Yeşilyurt, Temel. "Lisans ve Lisansüstü Dersler". *Kur'ân Kelâmı Kimlik ve Hakikat Olarak İslâm*. 187-195. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2011.
- Gürel, Ramazan. "DKAB Öğretmenlerine Göre Lisansüstü Eğitim: Tercih Sebepleri, Süreçler, Sorunlar ve Beklentiler Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/12 (2020): 131-170.
- İSAM, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi. "İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı". Erişim 03.05.2022. www.isam.org.tr
- Karadaş, Çağfer. "Araştırma Notları İlahiyat Alanında Lisansüstü Çalışmalar -Sorunlar ve Öneriler". *Usul İslâm Araştırmaları* 20/20 (2013): 181-198.
- Karadaş, Çağfer. "Günümüz Türkiye'sinde Kalam İlmi". *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 2/1 (2009): 129-151.
- Karaman, Sedat – Bakırcı, Fehim. "Türkiye'de Lisansüstü Eğitim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2 (2010): 94-114.
- kelam.org. "Toplantılar". Erişim 03.05.2022. www.kelam.org
- Koyuncu, Süleyman. "Lisansüstü Eğitim Uygulamalarında Kalam Anabilim Dalının Sorunları ve Çözüm Önerileri". *VIII. International Graduate Education Symposium: 11-12 Mayıs 2017* (Sakarya Üniversitesi): 69-76.
- Önal, Recep. "İlahiyat Fakülteleri XII. Kelâm Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve İslâm'da Ahiret İnancı Sempozyumu 29-30 Haziran 2007 Sivas". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2008): 165-178.
- Sinanoglu, Mustafa. "İlahiyat Fakültelerinde Kelâm Anabilim Dalı Doktora Programlarıyla İlgili Değerlendirmeler". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*. ed. Komisyon. 219-239. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Şahin, Mehmet Kenan. "Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3 (2008): 603-611.
- Toplaoglu, Bekir – Gölçük, Şerafeddin. "Lisansüstü Öğretiminin Problemleri". *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları Sempozyumu*. ed. Süleyman Biçer – Ramazan Akkuş. 18-38. Sakarya: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2005.
- Yar, Erkan. "Yüksek Lisans Programları, Dersler ve İçerikleri". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*. ed. Komisyon. 203-209. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Yeşilyurt, Temel - Özler, Mevlüt. "Kelâm Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programları". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu*. ed. Komisyon. 189-201. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Mustafa Selim. "Türkiye'de Kelâm İlmine Dair Sempozyumlar: Genel Bir Değerlendirme". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016): 345-388.
- YÖK, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi. "Tez Merkezi". Erişim 03.05.2022. www.tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi
- Yurdagür, Metin. "Kelâm Koordinasyon Toplantısı: Lisansüstü". *Halkın Sorunları Bağlamında Günümüz İnanç Problemleri*. ed. M. Yuşa Yaşar – H. İbrahim Delen. 288-291. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2016.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Ahmet Mekin Kandemir*

Sercan Yavuz**

Özet

Bu çalışmanın amacı lisans öğrencilerinin kelâm derslerine, hocalarına ve öğretimine yönelik ilgi, tutum ve düşüncelerini tespit etmek; buradan hareketle öğretim süreçlerinde kullanılan müfredat, kaynak ve yöntemlerin geliştirilmesi ve güncellenmesine dönük planlamalara katkı sunacak veriler toplamaktır. Araştırmada tarama yöntemi araştırma modeli olarak benimsenmiş, veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Bu çerçevede 5'li Likert yapıda hazırlanan 30 maddelik anket, 50 farklı üniversiteden 1007 kişiye uygulanmıştır. Elde edilen veriler cinsiyet, sınıf, yaş gibi bağımsız değişkenlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 15 programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular öğrencilerin kelâm ilmi ve kelâm öğretimine karşı olumlu bir tutuma sahip olduklarını göstermiştir. Katılımcıların %84,9'u kelâm dersini sevdiğini, %77,6'sı fakültesindeki kelâm derslerini sıkıcı olarak görmediğini belirtmiştir. Katılımcıların %86,9'u kelâm derslerinin meslekî yaşantısına çok katkı sağladığını, %95,8'i kelâm dersinin her ilahiyatçı için gerekli olduğunu, %74,3'ü ise kelâm derslerinin güncel dini meselelerin çözümünde kendisine katkı sunacağını ifade etmiştir. Kelâmî bid'at olarak görenlerin oranı ise %9,9 olup, bu oranının sınıf seviyesi ve alınan kelâm ders sayısı arttıkça azaldığı görülmüştür. Kelâm dersi hocalarına ilişkin ise katılımcıların yaklaşık %70 civarında bir oranla olumlu tutuma sahip oldukları görülmüştür. Kelâm ders kitaplarının içeriğini yeterli bulanların oranı %53,8; ders kitaplarının dilinin ve yönteminin konuların anlaşılmasını kolaylaştırdığını ifade edenlerin oranı ise %67,8 olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Kelâm Öğretimi, Tutum, Anket.

Giriş

Kelâm ilmi, İslâm dininin inanca ilişkin esaslarını, Kur'ân-ı Kerîm'den hareketle belirleyen, bunları aklen temellendirip sistemli hale getiren, muhalif fikirlere karşı savunan ve güçlendiren bir ilimdir. Kelâm ilmi, genel olarak konusu ve gayesine göre olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır.¹ Konusuna göre Allah'ın zâtından, sıfatlarından, mebde' ve me'âd (başlangıç ve son, yaratılış ve ahiret) itibarıyla yaratılmışların hallerinden İslâm kanununa göre bahseden bir ilim şeklinde tanımlanmaktadır.² Bu tanımın bir gereği olarak kelâm ilmi İslâm inancını ilgilendiren bütün meseleleri içine alır. Ancak bu ilmin konusu İslâm düşünce tarihi boyunca kendisinin kaydettiği gelişmelere bağlı olarak değişiklik arz etmiştir. Bu değişiklikte göze

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı.

** Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı.

¹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi* (İstanbul: Damla Yayınevi, 1985), 47.

² Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rifât*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Kahire: Daru'r-Reyyan li't-Türas, 1983), 237.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

çarpan husus kelâm ilminin konusunun giderek genişlemesi yönündedir.³ Buna göre başlangıçtaki meseleler Allah'ın varlığı ve birliği etrafında şekillendiği için kelâmın konusu Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları olmuştur. Felsefenin İslâm dünyasına girmesi ve yayılması sonucu kelâmın konusu mevcudu yani bütün var olanları kapsayacak şekilde genişlemiştir. Felsefeye mantık ilminin de eklenmesiyle kelâm ilminin konusu daha da genişleyerek bilgiye konu olan her şey (*ma'lûm*) kelâmın konusuna dâhil olmuştur.⁴ Müteahhirîn dönem kelâmcıları, "dinî akideyi ispata yarayan, uzaktan veya yakından her ma'lûm kelâmın konusudur"⁵ demek suretiyle bu hususa işaret etmişlerdir.

Kelâm ilminin ana gayesi diğer ilimlerde olduğu gibi insanları dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmaktır. Ancak kelâmın gayesi bu ana amaçla sınırlı değildir. O, insanın imanını taklitten tahkike yükseltmeyi, doğru yolu arayanlara delilleriyle yol göstermeyi, karşıt görüşte olanlardan gelebilecek saldırılara karşı İslâm'ı savunmayı, sağlam ve kuvvetli bir inanca sahip oldurmayı, diğer ilimlere kaynak ve dayanak olmayı hedefler.⁶ Bu çerçevede kelâm ilmi gayesine göre, kesin deliller kullanmak ve oluşabilecek şüpheleri gidermek suretiyle dinî akîdeyi ispat etmeye yarayan bir ilim olarak tanımlanmaktadır.⁷ Diğer bir ifadeyle kelâm ilmi, dinî inancı kesin delillerden yola çıkarak bilmek demektir.

İslâm düşüncesinin kurucu disiplinlerinden biri olan kelâm ilmi, Hz. Peygamber'in vefatı sonrası Müslümanların karşılaştıkları iman ve ahlakla ilgili problemlere teorik ve entelektüel düzeyde çözüm üretme ihtiyacına bağlı olarak çıkmıştır. Bizzat Müslümanlar tarafından kurulup geliştirilen orijinal bir disiplin olan kelâm, vahyi anlama ve buna bağlı olarak bir dünya görüşü inşa etme çabası sonucunda hicrî ikinci asırda tedvin edilmeye başlamıştır.⁸ Medreselerin sistemleştiği döneme gelinceye kadar kelâm ilminin gelişmesine paralel olarak gerçekleşen kelâm öğretimi, dinî ilimlerin öğretildiği kütüphaneler (mektepler), mescitler ve camilerde oluşturulan ilim halkaları ve bunlara ilave olarak saray ve âlimlerin evleri aracılığıyla gerçekleşmiştir.⁹ İslâm dünyasında kurumsal ve sistematik anlamda din öğretiminin yapıldığı ilk kurumlardan biri olan Nizâmiye medreselerinde kelâm öğretimi ancak Şâfiî fıkıh usulü ile beraber gerçekleşebilmiştir. Çünkü vakıflar aracılığıyla ihtiyaçları sağlanan medreseler, felsefi ve akli bir ilim olmasından ötürü kelâmın okutulmaması koşuluyla destek görmüştür. Dolayısıyla kelâmın medrese müfredatı içerisinde müstakil bir ders olarak kendine yer bulamadığı söylenebilir.¹⁰ Fakat kelâm gibi akâid ilmi de medrese müfredatı içerisinde yer almasa da bu ilmin öğrenilmesi gerekli görüldüğünden mektep müfredatı içerisine dâhil edilmiştir.¹¹

³ Şerafettin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 7-8.

⁴ Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, 50-51; Gölcük - Toprak, *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*, 7-8.

⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerîf Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmud Ömer Dimyâtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/45; Sa'düddin Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, thk. Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1998), 1/173.

⁶ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/57-58; İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmi Kelâm*, sad. Sabri Hizmetli (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 14-15.

⁷ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 1/40.

⁸ Rabiye Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", *Kader* 18/2 (2020), 399.

⁹ İbrahim Sarıçam - Seyfettin Erşahin, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 127-128.

¹⁰ Osman Demirci, "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi", *Kader* 11/1 (2013), 254. Ayrıca bk. George Makdisi, *İslam'ın Klasik Çağında ve Batı'da Beşerî İlimler*, çev. Hakan Tunçay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 48.

¹¹ Demirci, "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi", 254.

Nizâmiye medreseleriyle şekillenen medrese geleneğinin bir devamı olan Osmanlı medreseleri kelâm öğretimi açısından kritik bir önemi haizdir. Zira İslâm eğitim tarihinde ilk defa Fatih Sultan Mehmed döneminde, medreselerde okutulacak kelâm kitapları bir kanuna bağlanmıştır. Böylelikle kelâm medreselerin en temel derslerinden biri olmuştur. Akâid ise öğrencinin medreseye gelmeden önce öğrenmesi gereken bir ilim olduğundan medrese müfredatı içerisinde akâid metinlerinin şerhleriyle beraber okutulmuştur.¹² Bu dönemde gerçekleştirilen kelâm öğretiminin bir süre daha aynıyla devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Ancak on altıncı yüzyıldan sonra okutulan kelâm kitaplarının yoğunluğunda azalma meydana gelmiştir. Devletin Sünnî paradigmayı korumak adına içine kapanma girişimleri kelâm öğretimini olumsuz anlamda etkilemiş¹³ daha sonraki dönemlerde birçok sebebe bağlı olarak herhangi bir kanun veya fermana dayanmaksızın kelâm kitaplarının müfredattan çıkarılması¹⁴ kelâm öğretimini sonlandırmıştır.

Tanzimat'tan sonra medreselerin ıslah edilmesi gündeme gelmekle beraber diğer sultanlardan farklı olarak II. Abdülhamid, medreseleri ıslah etmese de yeni kurulan mekteplerde öğrencilerin akaidini korumak için din derslerine önem vermiş ve bu derslerin yüksek mekteplere konulmasını sağlamıştır. Medreselerin ıslahı II. Meşrutiyetle tekrar gündeme getirilmiş ve ıslahına yönelik birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerin kelâm öğretimi açısından ortak noktası kelâm öğretimine medreselerde öncelik verilmesi ve kelâm öğretimine zemin hazırlayacak modern bilimlerin medrese müfredatına konulmasıdır. Bu bağlamda yeni bilim, felsefe ve Batı'daki gelişmelere uyumlu yeni kelâm kitaplarının yazılması dönemin birçok âlimi tarafından tavsiye edilmiştir. Batı'da değişen paradigmanın etkisiyle klasik kelâm kitaplarının dayandığı felsefenin değişmesine bağlı olarak yeni kelâm kitaplarının yazılmasının gerekliliği sıkça dile getirilerek kelâm öğretiminde “yeni ilm-i kelâm” dönemi başlatılmış ve bu çerçevede birçok kitap ve makale denemesi yapılmıştır.¹⁵

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine gelindiğinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla birlikte medreseler kapatılmış, yerine İstanbul Dârülfünûna bağlı bir ilahiyat fakültesi açılmıştır. 1933 yılında fakülte kapanıncaya kadar kelâm öğretimi burada gerçekleştirilmiştir. 1933-1941 yılında Edebiyat Fakültesine bağlı İslâm Tedkikleri Enstitüsü'nün yaptığı kelâm araştırmaları bir kenara bırakılacak olursa din öğretimi alanındaki eksikliği gidermek amacıyla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açıldığı 1949'a kadar yükseköğretimde din öğretimi yapan bir fakülte yer almamış¹⁶ dolayısıyla herhangi bir kelâm öğretimi gerçekleştirilememiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşundan 1981 yılındaki düzenlemeye kadar akademik yapılanma kürsü sistemi üzerinden planlandığından ayrı bir kürsü olarak yer almayan kelâm dersleri, İslâm Dini ve Mezhepleri Tarihi Kürsüsü altında okutulmuştur.¹⁷ Kürsü sistemi içerisinde kelâmın müstakil bir kürsüye kavuşması 1974 yılında Hüseyin Atay'ın profesör olmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye'de kelâm dersi resmen akademik bir disipline dönüşme imkânı bulmuş ve kelâm öğretiminin akademik çerçevede gelişmesinin zemini

¹² Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, 255.

¹³ Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, 260.

¹⁴ Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, 262, 268.

¹⁵ Demirci, “Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi”, 262-264.

¹⁶ Rabiye Çetin, “Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu (Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008)*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 125-126; Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi”, 400.

¹⁷ Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi”, 402.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

oluşturulmuştur.¹⁸ 1959 yılından itibaren çeşitli illerde açılan Yüksek İslâm Enstitüleri 1982 yılında yükseköğretimde birliği sağlamak amacıyla ilahiyat fakültelerine dönüştürülmüştür.¹⁹ Günümüze gelindiğinde ise kelâm öğretimi, özel ve devlet üniversitelerinin bünyesinde yer alan yüzden fazla İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerinde lisans ve lisansüstü eğitiminde yer almaktadır.

İlahiyat eğitiminin temel amaçları, “dini özgün kaynaklarından yola çıkarak ortaya koyan, din olgusunu bilimsel araştırmaya dayalı olarak anlayan ve yorumlayan, bilgiyi içselleştirerek kendini geliştirmeye çaba gösteren, geleneği özümseyip ancak onu taklit etmeyen, insanlığa yararlı olabilecek her türlü yeniliğe ve sürekli gelişmeye açık olmanın gerekliliğine inanan, edindiği bilgi birikimini insanlığa hizmet adına paylaşabilen ilahiyatçılar yetiştirmek” şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesinde kelâm öğretiminin önemli bir rol oynamayacağı açıktır. Zira herhangi bir zihniyet dönüşümü ve değişiminin ancak akla ve Kur’ân’a dayalı bir din anlayışıyla mümkün olacağı, bunun da kelâm öğretimi ile gerçekleşeceği bir gerçektir. Düşünen, sorgulayan, inancını akıyla bütünleştiren öğrencilerin yetişmesinde kelâm öğretimi büyük bir öneme sahiptir. Bu disiplinin öğretimi ile ilgili herhangi bir yapılanma veyahut çalışma İslâm düşüncesinin yeninden canlanmasına ve belli bir dinamizm kazanmasına vesile olacaktır.²⁰ Bu çerçevede öğrencilerin bireysel özgürlüklerin oluşmasında, eleştirel düşünce ve sorgulayıcı bakış açısı kazanmalarında, dinî zihniyetlerinin oluşmasında ve hayata bakış açısını etkileyen bir din algısına sahip olmalarında kelâm derslerinin önemli katkısı bulunmaktadır.²¹

Eğitim ve öğretim süreçleri çağın ve neslin ihtiyaçlarına, bilimsel ve felsefi birikime bağlı olarak yenilenmeye ve geliştirilmeye ihtiyaç duyan dinamik bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan kelâm öğretiminin ve bu süreçte kullanılan müfredat, kaynak ve yöntemlerin de muhatap kitlenin talep ve ihtiyaçlarına bağlı olarak geliştirilmesi ve güncellenmesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikle öğrencilerin kelâm dersine yönelik tutumlarının tespit edilmesine ve öğrencilerin gözüyle kelâm derslerinin mevcut durumuna ve nasıl olması gerektiğine ilişkin araştırmaların yapılması gerekmektedir. Şimdiye kadar öğrencilerin kelâm derslerine yönelik tutumları birtakım çalışmalar aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örneğin, İsmail Bulut tarafından yapılan “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelâm Dersinin Etkisi”²² adlı çalışma ile Hasan KURT tarafından “İslâmî İlimler Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümündeki Öğrencilerinin Temel Dini Bilgiler I Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Üniversitesi Örneği)”²³ adlı çalışma bunlardandır. Ne var ki her iki çalışmada da evren ve örneklemin sınırlı olması, ayrıca ölçüme konu olan tutumların yukarıda bahsedilen düzeyde bir güncellemeyi yapmak için ihtiyaç duyulan verileri sağlamaktan uzak olması, bütün ilahiyat fakültelerine yönelik kapsamlı bir

¹⁸ Çetin, “Kuruluşundan Günümüze Türkiye’nin Kelâm Birikimi”, 406.

¹⁹ Turgay Gündüz, “Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998), 553.

²⁰ Mahmut Ay, “Kelâm Öğretiminde Standardizasyon”, *Kelâm Öğretimi Sempozyumu (Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008)*, ed. Komisyon (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 139.

²¹ İsmail Bulut, “İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşleri”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (07 Aralık 2017), 7.

²² İsmail Bulut, “İDKAB Öğrencilerin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelâm Dersinin Etkisi”, *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (21 Ağustos 2014), 55-99.

²³ Hasan Kurt, “İslami İlimler Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümündeki Öğrencilerinin Temel Dini Bilgiler I Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Üniversitesi Örneği)”, *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/6 (2013), 1341-1358.

çalışmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Zira kelâm ilmine yönelik tutumların mevcut durumu ve nasıl olması gerektiği tespit edilecekse bunun tüm ilahiyat fakültelerine ve oradaki lisans öğrencilerine teşmil edilerek yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada, 50 ilahiyat ve İslâmî ilimler fakültesinden 1007 öğrenciye uygulanan 30 maddelik bir anketle kelâm derslerine, müfredatına, öğretim yöntemlerine ve kelâm hocalarına ilişkin öğrenci tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma, üniversitelerimizde eğitim gören öğrencilerimizin kelâm öğretimi, kelâm ilminin dinî ve meslekî gelişime katkıları, kelâm ders hocaları ve ders kitapları hakkındaki duygu ve düşünceleri ile kelâm ilmine olan ilgilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmadan elde edilecek bulgularla yüksek din öğretiminin bir parçası olan ve dinin temelini oluşturan inanç meselelerini ele alan kelâm öğretiminin mevcut durumunun resmedilmesine ve ileriye dönük eğitim planlamalarına katkı sunulacağı düşünülmektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda nicel araştırma yöntemlerinden tarama yöntemi araştırma modeli olarak benimsenmiştir.²⁴ İlahiyat ve İslâmî ilimler fakültelerinde eğitim gören öğrencilerin kelâm ilmi ve kelâm öğretimine yönelik tutumlarını ölçmeye çalıştığımız araştırmamızda veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve 1007 kişiye uygulanan 30 maddelik anketten elde edilen veriler cinsiyet, sınıf, yaş gibi bağımsız değişkenlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 15 programı kullanılmıştır. Kelâm tutum anketi 5'li Likert yapıda (hiç katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, tamamen katılıyorum) hazırlandığından madde ortalamaları eşit aralıklara bölünerek yorumlanmıştır. Buna göre 1.00–1.80 olumsuz 1.81–2.60 olumsuz, 2.61–3.40 kararsız, 3.41–4.20 olumlu, 4.21–5.00 aralığı ise olumlu olarak yorumlanmıştır.²⁵ Frekans analizlerinde de “Hiç Katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” seçenekleri birlikte; “Katılıyorum” ve “Tamamen Katılıyorum” seçenekleri de birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca otuz maddeden oluşan anket maddeleri ölçtüğü ortak konulara göre tasnif edilerek “Kelâm İlmi ve Kelâm Derslerine Yönelik Duygu ve Düşünceler”, “Kelâm Derslerine Yönelik Öneriler”, “Kelâm Derslerinin Dinî ve Meslekî Gelişime Katkısı”, “Kelâm Ders Kitaplarına Dair Düşünceler”, “Kelâm Derslerine Karşı Kişisel İlgî, Kelâm Ders Hocalarına Dair Düşünceler” şeklinde altı bölümde değerlendirilmiştir.

3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmamızın evreni Türkiye'deki ilahiyat ve İslâmî ilimler fakültelerinde eğitim gören tüm öğrencilerden oluşurken, örnekleme yansız (tesadüfi) örnekleme²⁶ modeli ile oluşturulan 1007 kişiden oluşmaktadır. Araştırma 2021-2022 eğitim öğretim yılında ilahiyat ve İslâmî ilimler fakültesinde eğitim gören öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılanların demografik özellikleri bulgular bölümünde verilmiştir.

²⁴ Cengiz Yılmaz vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2016), 126.

²⁵ Tavşancıl, *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*, 155; Yunus Emre Sayan-Mustafa Tavukçuoğlu, “Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Öğrenme İklimi Algılarının Akademik Özyeterlik ve Akademik Başarıyla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/2 (2020), 843.

²⁶ Örnekleme modelleri için bakınız. Ali Şimşek (ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018), 116-123.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Bu çalışmaya çoğunluğu Selçuk Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Harran Üniversitesi Sinop Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Şırnak Üniversitesi'nde eğitim gören olmak üzere 50 farklı üniversiteden 1007 kişi katılmıştır.

Araştırmaya Katılanların %69,9'u (N=704) kadın, %30,1'i (N=303) ise erkektir. Katılımcıların %12,9'u (N=130) 17-20 yaş aralığında, %73,3'ü (N=738) 21-25 yaş aralığında, %4,5'i (N=45) 26-30 yaş aralığında %9,3'ü (N=94) ise 30 yaş ve üzerindedir. Katılımcılardan 1. sınıfta eğitim görenlerin oranı %8,7 (N=88), ikinci sınıfta eğitim görenlerin oranı %28,2 (N=284), üçüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı %40,1 (N=404) ve dördüncü sınıfta eğitim görenlerin oranı %22,9 (N=231)'dur.

4.2. Kelâm İlmi ve Kelâm Derslerine Yönelik Duygu ve Düşünceler

Bu bölümde kelâm ilmi ve kelâm derslerine yönelik katılımcıların duygu ve düşüncelerini ölçen yedi madde toplanmıştır. Maddelere ilişkin katılımcıların verdikleri yanıtların yüzdeleri ve madde ortalamaları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Katılımcıların %84,9'u (N=855) kelâm dersini sevdiğini ifade ederken, %10,4'ü (N=107) kararsızdır. Kelâm derslerini sevmeyenlerin oranı ise %4,5 (N=45) ile oldukça düşüktür. Genel olarak kelâm dersine yönelik olumlu duygu ve düşünceleri ifade eden maddelerin ortalamasının yüksek olduğu görülmektedir. Kelâm derslerini sıkıcı bulanların oranı %9,1 (N=91), kelâm ilminin dini ifsad eden bir bid'atçılık olduğunu düşünenlerin oranı ise %9,9 (N=89)'dur. Kelâm derslerini sıkıcı bulmayanların oranı %77,6 (N=781) iken, bu dersleri sıkıcı bulanlar %9,1'lik (N=91) oranla oldukça düşüktür. Kelâm derslerine yönelik katılımcıların olumlu tutuma sahip olmalarına karşın kelâm ilminin diğer ilimlerle ilişkisini kurmakta zorlandığını ifade edenlerin oranının %23 (N=231) ve kararsızların oranının ise %25,9 (N=261) gibi oldukça yüksek çıkması düşündürücüdür.

Tablo 1: Kelâm ilmi ve Kelâm Derslerine Yönelik Duygu ve Düşünceler

Maddeler	Ortalama	(%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K1. Kelâm derslerini seviyorum.	4,2205	1,9	2,6	10,6	41,4	43,5
K2. Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir.	4,4022	0,7	1,1	5,0	43,8	49,5
K3. Fakültedeki kelâm dersleri ve saatleri yeterlidir.	3,5303	3,8	16,7	20,9	40,1	18,6

K5. Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçılıktır.	1,8888	47,3	29,9	13,0	6,4	3,5
K6. Kelâm dersinde anlatılan konuları anlıyorum.	4,0536	1,9	2,5	11,7	56,2	27,7
K12. Kelâm derslerini sıkıcı buluyorum.	1,9940	35,7	41,9	13,4	5,5	3,6
K29. Kelâmın felsefe ve tasavvuf gibi diğer ilmi disiplinlerle olan ilişkisini kurmakta zorlanıyorum.	2,6713	10,5	40,6	25,9	17,1	5,9

N=1007

Kelâm dersine yönelik duygu ve düşünceleri ölçen maddelere verilen yanıtlar cinsiyet, sınıf, yaş, üniversite değişkenlerine göre incelenmiştir. Ki-kare testine göre cinsiyete göre 6. madde yanıtları arasında ($X^2=13,743$ $p=0,008$) anlamlı bir fark vardır. Kelâm dersinin anlama oranı kızlarda %81,8 ($N=576$) iken erkeklerde %88,8'dir ($N=269$). Diğer maddelerde ise anlamlı bir fark görülmemiştir. Yaş değişkenine göre verilen yanıtlar arasında anketin 5. maddesi olan “ Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçılıktır” maddesine verilen yanıtlar arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. 17-20 yaş aralığında olanların ortalamasının ($\bar{X} =2,2462$) diğer gruplara göre yüksek olduğu görülmektedir. Sınıf değişkenine göre aynı maddeye verilen yanıtlar arasında da ($p<0,05$) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu ve 1. sınıf öğrencilerinin ortalamasının ($\bar{X} =2,5114$) diğer sınıfların ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Sınıf seviyesi arttıkça bu maddeden alınan ortalama puan düşmektedir. Dolayısıyla sınıf ile kelâm dersinin bid'at olduğu düşüncesi arasında ($r=-238$ ve $p<0,01$) düşük düzeyde negatif yönlü korelasyon mevcuttur. Bu sonucu öğrencilerin üniversitenin ilk yılında sahip oldukları bu olumsuz düşüncenin, fakülte'deki kelâm dersleri ile edindikleri bilgi ve tecrübelerinin artmasıyla azaldığı şeklinde yorumlamak mümkündür. Anketin 29.maddesi olan “Kelâmın felsefe ve tasavvuf gibi diğer ilmi disiplinlerle olan ilişkisini kurmakta zorlanıyorum.” maddesinde 1. sınıf öğrencilerinin ortalamasının 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin ortalamasından yüksek olması da bu düşünceleri desteklemektedir.

Kelâm öğretiminin Arapça yapılıp yapılmaması derse karşı tutuma ilişkin anlamlı bir fark oluşturmazken eğitim görülen üniversiteye göre 2. ve 29. madde dışında diğer maddelerdeki yanıtların dikkate değer ölçüde değiştiği görülmektedir. Siirt Üniversitesi, Hatay M. Kemal Üniversitesi ve Sinop Üniversitesi öğrencilerinin 5. maddeye verdikleri yanıtların ortalaması diğer üniversitelerden oldukça yüksektir. Bu üç üniversitede ortalamasının 2.60'ın üzerinde olması kelâm dersinin bid'at olup olmadığı hususunda bir kafa karışıklığının ve kararsızlığın olduğunu göstermektedir. Siirt üniversitesin katılımcılarının %33,3'ü, Sinop Üniversitesi'nin katılımcılarının %34,2'si ve Hatay M. Kemal Üniversitesinin katılımcılarının %28'si kelâmın dini ifsat eden bid'atçılık olduğu görüşüne katılmaktadır. Yine bu üç üniversite öğrencilerinin 29. madde ortalamasının da 3.00 ile 3.21 aralığında yani kararsızlık düzeyinde olduğunu görülmektedir.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Alınan derslere göre oluşan gruplar arasında da farklılıklar olduğu görülmektedir. 29. madde dışında kelâm dersine ilişkin duygu ve düşüncelerin İslâm inanç esasları dersini alan ve almayan öğrencilerden oluşan iki grupta anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Örneğin; bu dersi alan 886 kişinin %85'i (N=761) kelâm dersini sevdiğini ifade ederken, bu dersi almayan 121 kişide bu oran %77'ye (N=94) düşmektedir. Bu dersi alanların %0,8'i (N=75) kelâm dersini bid'at olarak görürken, bu dersi almayan grupta bu oran %19'a (N=24) ulaşmaktadır.

Kelâm tarihi dersini alanların ve almayanların 5. ve 29. maddelere verdikleri yanıtlar arasındaki fark anlamlıdır. Kelâm tarihi dersini alan 744 kişinin %0,7'si (N= 54) kelâmın dini ifsat eden bid'at olduğu görüşüne katılırken bu dersi almayan 263 kişinin %13'ü (N=35) bu görüşü desteklemektedir. Bu maddeye verilen yanıtlar arasındaki istatistiksel düzeyde anlamlı fark "Sistemantik Kelâm, Sistemantik Kelâm 1, Sistemantik Kelâm 2, Kelâm" derslerini alan ve almayan gruplar için de geçerlidir. Bu sonuçlar bize üniversitemizde alınan kelâm dersinin bu ilme karşı oluşan önyargıları gidermede etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca üç ve daha fazla kelâm dersi alanlar ile üçten daha az kelâm dersi alanların 5. madde ortalamaları arasındaki fark da istatistiksel olarak ($t(1005)=-5,929$ ve $p<0,01$) anlamlıdır.

Kelâm ilmi ve kelâm derslerine yönelik duygu ve düşünceleri ölçen maddelerin kendi aralarındaki korelasyonu gösteren Tablo 2 incelendiğinde K1 ile K2 arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,519$ ve $p=0,000$) ve K1 ile K6 arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,574$ ve $p=0,000$) bir korelasyon olduğu görülmektedir. Buna göre kelâm derslerini sevme ile kelâmın dinin esaslarını savunan, sistemantik bir bakış açısı kazandıran bir ilim olduğunu düşünme ve kelâm konularını anlama arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. K1 ile K12 arasında ise negatif yönlü ve yüksek düzeyde ($r=-0,631$ ve $p=0,000$) bir korelasyon tespit edilmiştir. Bu sonuçlarla beklendiği gibi kelâm derslerini sevme ile bu dersleri sıkıcı bulma arasındaki ters yönlü ilişki ispatlanmıştır.

Tablo 2: 1,2,3,5,6,12, ve 29 No'lu Maddelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K1*	K2**	K3***	K5****	K6*****	K12*****	K29*****
K1	r	1	,519(**)			,574(**)	-,631(**)	
	p		,000			,000	,000	
K2	r	,519(**)	1			,315(**)	-,360(**)	
	p	,000				,000	,000	
K3	r			1	,154(**)			
	p				,000			
K5	r				1			,206(**)
	p							,000
K6	r	,574(**)	,315(**)			1	-,434(**)	
	p	,000	,000				,000	

K12	r	-,631(**)	-,360(**)	-,434(**)	1
	p	,000	,000	,000	
K29	r			,206(**)	1
	p			,000	

** p<0,01. N=1007

*K1. Kelâm derslerini seviyorum. **K2. Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir. ***K3. Fakülte'deki kelâm dersleri ve saatleri yeterlidir. ****K5. Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçiliktir. *****K6. Kelâm dersinde anlatılan konuları anlıyorum. *****K12. Kelâm derslerini sıkıcı buluyorum. *****K29. Kelâmın felsefe ve tasavvuf gibi diğer ilmi disiplinlerle olan ilişkisini kurmakta zorlanıyorum.

K2 ile K6 arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü ($r=0,315$ ve $p=0,000$) bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre kelâmın dinin esaslarını savunan, sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilim olduğunu düşünen yani bu derse önem atfeden bireylerin kelâm dersinde anlatılan konuları daha rahat anladığını söylemek mümkündür. Zira derse önem veren bireylerin derste anlatılan konuları dikkatle dinlemesi ve anlaması doğaldır. Aynı şekilde derse verilen önem ile derste anlatılan konulara gösterilen ilginin artması ile bu dersi sıkıcı bulma arasındaki ters yönlü ilişki de K2 ile K12 arasında zayıf düzeyde negatif yönlü bir korelasyon ($r=-0,360$ ve $p=0,000$) ile anlaşılmaktadır. K6 ile K12 arasında negatif yönlü orta düzeydeki ($r=-0,434$ ve $p=0,000$) korelasyon kelâm derslerini anlayan öğrencilerin bu derslerde daha az sıkıldıklarını ortaya koymaktadır.

4.3. Kelâm Derslerine Yönelik Öneriler

Üniversitelerimizdeki kelâm derslerinin sayısı, içeriği ve yöntemine yönelik olarak hazırlanan öneri maddelerine öğrencilerin verdikleri yanıtlar analiz edildiğinde seçmeli kelâm derslerinin artırılmasını isteyenlerin oranı %62 ($N=625$) iken kararsızların oranı %25 ($N=252$) ve seçmeli derslerin artırılmasına karşı olanların oranı ise %13 ($N=120$)'tür. Fakültelerde dersler dışında kelâm içerikli programlara yer verilmesi görüşünü destekleyenlerin oranı %79,1 ($N=796$) ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yalnızca %6,3'ü ($N=63$) bu görüşü desteklememektedir. Kadın katılımcılarda ders dışında kelâm içerikli programlara yer verilmesini isteyenlerin oranı %80,1 ($N=564$) iken erkeklerde bu oran %76,6 ($N=232$)'dir. İki grup arasındaki fark istatistiksel olarak ($p<0,05$) düzeyinde anlamlıdır.

Kelâm derslerinde öğrencilerin aktif rol aldığı etkinliklere yer verilmesi görüşüne katılanların oranı %85,8 ($N=864$)'dir. Bu oranın yüksekliği üniversitelerde kelâm derslerine giren hocaların bu hususa dikkat etmeleri gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca kelâm derslerinde güncel problemleri ele alan eserlere daha çok yer verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranının da %86,2 ($N=868$) olması ders kitapları, derslerin müfredatları ve öğretim yöntemleri üzerinde tartışılmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu maddeye verilen yanıtların cinsiyet, sınıf ve yaş, üniversite ve ders öğretiminin Arapça olması değişkenlerine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Bu bölümde incelenen kelâm dersine yönelik önerileri ölçen 5 maddeye verilen yanıtların yaş, sınıf ve ders öğretiminin Arapça olarak yapılması değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo 3: Kelâm Dersine Yönelik Öneriler

Maddeler	Ortalama	(%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K20. Kelâm derslerinde klasik eserlere daha çok yer verilmelidir.	3,4777	4,1	10,3	35,8	33,3	16,5
K21. Kelâm dersleri öğrencilerin de aktif rol aldığı tartışma gruplarına, saha araştırmaları gibi etkinliklere yer verilerek zenginleştirilmelidir.	4,2175	1,9	3,1	9,2	43,0	42,8
K22. Seçmeli kelâm dersleri artırılmalıdır.	3,7140	3,9	9,0	25,0	35,9	26,1
K24. Fakültelerde kelâm derslerinin dışında da kelâm içerikli programlara yer verilmelidir.	4,0367	3,1	3,2	14,7	45,1	34,0
K26. Kelâm derslerinde günümüz problemlerini ele alan eserlere daha çok yer verilmelidir.	4,2264	1,2	2,2	10,4	45,2	41,0

Derslerde klasik eserlere daha çok yer verilmesini isteyenlerin oranı %49,8, kararsızların oranı %35,8 ve klasik eserlere daha fazla yer verilmesi görüşünü kabul etmeyenlerin oranı ise %14,4'tür. Katılımcıların yarıya yakını bu görüşü desteklerken önemli bir kısmının kararsız kalmasında klasik eserlerin anlaşılmasında zorlanılacağına dair beklentinin etkili olması muhtemeldir. Bu maddeye verilen yanıtların cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde ($\chi^2=19,223$ ve $p<=0,001$) farklılaştığı ve erkeklerin ortalamasının ($\bar{X}=3,6271$) kadınların ortalamasından ($\bar{X}=3,4134$) yüksek olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan 303 erkeğin %56'sı ($N= 170$) kelâm derslerinde klasik

eserlere daha fazla yer verilmesini isterken 704 kadın katılımcının %47'si (N=331) bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 4: "Kelâm derslerinde klasik eserlere daha çok yer verilmelidir." Maddesi ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişkinin Çapraz Tablo Sonuçları

		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	Toplam
Cinsiyet	Kadın N	27	80	266	237	94	704
	Kadın (%)	(%3,8)	(%11,4)	(%37,8)	(%33,7)	(%13,4)	(%100)
	Erkek N	14	24	95	98	72	303
	Erkek (%)	(%4,6)	(%7,9)	(%31,4)	(%32,3)	(%23,8)	(%100)

Bu bölümde yer alan beş maddenin kendi içerisindeki korelasyonları incelendiğinde düşük ($0,2 < r < 0,4$) ve orta düzeyde ($0,4 < r < 0,6$) pozitif yönlü korelasyonlar olduğu görülmektedir.

Tablo 5: 20, 21, 22, 24 ve 26 No'lu Maddelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K20*	K21**	K22***	K24****	K26*****
K20	r	1	,256(**)	,338(**)	,232(**)	,208(**)
	p		,000	,000	,000	,000
K21	r	,256(**)	1	,448(**)	,438(**)	,364(**)
	p	,000		,000	,000	,000
K22	r	,338(**)	,448(**)	1	,541(**)	,349(**)
	p	,000	,000		,000	,000
K24	r	,232(**)	,438(**)	,541(**)	1	,353(**)
	p	,000	,000	,000		,000
K26	r	,208(**)	,364(**)	,349(**)	,353(**)	1
	p	,000	,000	,000	,000	

** p<0,01. N=1007

*K20. Kelâm derslerinde klasik eserlere daha çok yer verilmelidir. **K21. Kelâm dersleri öğrencilerin de aktif rol aldığı tartışma gruplarına, saha araştırmaları gibi etkinliklere yer verilerek zenginleştirilmelidir. ***K22. Seçmeli kelâm dersleri artırılmalıdır. ****K24. Fakültelerde kelâm derslerinin dışında da kelâm içerikli programlara yer verilmelidir. *****K26. Kelâm derslerinde günümüz problemlerini ele alan eserlere daha çok yer verilmelidir.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

4.4. Kelâm Derslerinin Dinî ve Meslekî Gelişime Katkısı

Aşağıda verilen tablo 4'te de görüldüğü üzere katılımcılar kelâm derslerinin meslekî hayatlarına katkı sunacağını düşünmektedirler. Katılımcıların %86,6'sı (N=872) kelâm derslerinin gelecekteki mesleğine katkısının çok fazla olduğunu ifade ederken kararsızların oranı %9,2 (N=93) ve kelâm derslerinin meslekî yaşantısına çok fazla katkısı olmadığını ifade edenlerin oranı ise %4,2 (N=42)'dir. Kelâm derslerinin güncel dinî problemlerin çözümünde kendisine çok katkı sunduğunu ifade edenlerin oranı %74,3 (N=748)'tür. Meslek hayatına katkısı olduğunu düşünmekle birlikte güncel dinî meselelerin çözümünde katkısının çok olduğu düşüncesine katılmayan %12,3'lük kesimin büyük bir kısmı kararsızlara kaymış bu maddede de kararsızların oranı %16,8'e (N=169) yükselmiştir. Kelâm derslerinin güncel dinî meselelerin çözümünde fazla katkısının olmadığını düşünenlerin oranı da bir önceki maddeye göre oldukça yükselerek %9'a (N=90) ulaşmıştır. Bu sonuçları derslerde güncel içerikli kaynaklara daha çok yer verilmesini savunan %86,2'lik katılımcı oranı ile birlikte değerlendirildiğimizde ders müfredatlarında güncel meselelere daha fazla değinilmesinin beklenildiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Diğer maddelerdeki görüşlere katılanların oranının da %80'nin üzerinde olması üniversite öğrencilerinin dinî ve meslekî gelişimlerinde kelâm derslerinden istifade ettiklerini göstermektedir.

Tablo 6: Kelâm Derslerinin Dinî ve Meslekî Gelişime Katkısı

Maddeler	Ortalama	Oranlar (%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K4. Kelâm derslerinin gelecekteki mesleğine katkısı çok fazladır.	4,2711	1,6	2,6	9,2	40,3	46,3
K8. Kelâm dersleri güncel dinî problemlerin çözümünde bana çok katkı sağlıyor.	3,8779	3,3	5,7	16,8	48,6	25,7
K10. Kelâm dersi her ilahiyatçı için gerekli bir derstir.	4,5998	0,6	0,7	2,9	29,8	66,0
K13. Kelâm dersleri gelecekteki hayatıma çok faydalı olacaktır.	4,2016	1,5	2,3	10,0	47,0	39,2

K18. Kelâm derslerindeki fikir tartışmalarının dini gelişimime katkısı büyüktür.	4,1112	2,0	3,2	11,1	49,2	34,6
--	--------	-----	-----	------	------	------

Kelâm derslerinin dinî gelişime ve meslekî hayata katısını inceleyen 4., 8., 10., 13. ve 18. maddelerin cinsiyet ile ilişkisine bakıldığında 4. madde yanıtları arasında iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu ($X^2=12,542$ ve $p=0,014$) görülmektedir. Meslek hayatına kelâm derslerinin katkısının çok olduğunu düşünen kadınların oranı %88,5 ($N=623$) iken, erkeklerde bu oran %82,2 ($N=249$)'dir. Yaş ve sınıf değişkenlerine göre bu maddelere verilen yanıtlar anlamlı bir fark oluşturmazken kelâm derslerinin Arapça olarak yapılıp yapılmamasına göre oluşan grupların 4. maddeye verdikleri yanıtlar arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kelâm derslerinin mesleki yaşantısına çok fazla katkısı olduğunu düşünenlerin oranı bazı dersleri Türkçe bazı dersleri Arapça olarak alan 259 kişilik grupta %89,2 ($N=231$), tüm dersleri Türkçe alan 722 kişilik grupta %85,8 ($N=619$) ve tüm dersleri Arapça olarak alan 26 kişilik grupta %84,6 ($N=22$)'dir. Üniversite değişkenine göre bu maddeye verilen yanıtların da anlamlı olduğu görülmektedir. Diğer üniversitelerde kelâm derslerinin mesleki yaşama katkısı olduğunu düşünenlerin oranı %80'in üzerinde iken Tekirdağ Namık Kelâm üniversitesinde bu oran %66,7'dir.

Tablo 7: “Kelâm derslerinin gelecekteki mesleğime katkısı çok fazladır.” Maddesi ile Cinsiyet ve Arapça Kelâm Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Çapraz Tablo Sonuçları

		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	Toplam
Cinsiyet	Kadın N	6	17	58	284	339	704
	Kadın (%)	(%0,9)	(%2,4)	(%8,2)	(%40,3)	(%48,2)	(%100)
	Erkek N	10	9	35	122	127	303
	Erkek (%)	(%3,3)	(%3,0)	(%11,6)	(%40,3)	(%41,9)	(%100)
Arapça Kelâm	Tüm dersler Türkçe N	9	19	75	295	324	722
	Tüm dersler Türkçe (%)	(%1,2)	(%2,6)	(%10,4)	(%40,9)	(%44,9)	(%100)
	Bazı dersler Arapça N	5	5	18	100	131	259
	Bazı dersler Arapça (%)	(%1,9)	(%1,9)	(%6,9)	(%38,6)	(%50,6)	(%100)

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tüm dersler Arapça N (%)	2	2	0	11	11	26
Tüm dersler Arapça (%)	(%7,7)	(%7,7)	(%0)	(%42,3)	(%42,3)	(%100)

Öğrencilerin aldığı toplam kelâm dersi sayısı ile maddelere verilen yanıtlar arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Ancak İslâm inanç esasları dersini alan ve almayanların 10. maddeye verdikleri yanıtlar arasında ($p<0,05$) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu, bu dersi alanların %96,7'si ve almayanların %89,3'ü kelâm dersinin her ilahiyatçı için gerekli olduğu görüşünü savunmaktadır.

Bu bölümde yer alan beş maddenin kendi içerisindeki korelasyonları incelendiğinde 4. madde ile 13.madde arasında yüksek düzeyde ($r=0,700$ ve $p=0,000$) pozitif yönlü bir korelasyon olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kelâm derslerinin meslek hayatına katkısının çok fazla olduğunu düşünenlerin gelecekteki yaşamlarına da büyük katkı sağladığını düşündüğünü göstermektedir. Bu sonuç katılımcıların yaşamında meslekî kariyere verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir. Diğer maddeler arasında orta düzeyde ($0,4<r<0,6$) pozitif yönlü korelasyon mevcuttur. Bu bölümde yalnız 8. ve 10. madde arasında zayıf düzeyde ($r=0,356$ ve $p=0,000$) pozitif yönlü bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar katılımcıların kelâm derslerinin meslekî gelişimlerine katkısı ile dinî gelişimlerine katkısı hususunda benzer tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 8: 4, 8, 10, 13 ve 18 No'lu Maddelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K4*	K8**	K10***	K13****	K18*****
K4	r	1	,530(**)	,514(**)	,700(**)	,522(**)
	p		,000	,000	,000	,000
K8	r	,530(**)	1	,356(**)	,546(**)	,509(**)
	p	,000		,000	,000	,000
K10	r	,514(**)	,356(**)	1	,554(**)	,477(**)
	p	,000	,000		,000	,000
K13	r	,700(**)	,546(**)	,554(**)	1	,591(**)
	p	,000	,000	,000		,000
K18	r	,522(**)	,509(**)	,477(**)	,591(**)	1
	p	,000	,000	,000	,000	

** $p<0,01$. N=1007

*K4. Kelâm derslerinin gelecekteki mesleğime katkısı çok fazladır. **K8. Kelâm dersleri güncel dini problemlerin çözümünde bana çok katkı sağlıyor. ***K10. Kelâm dersi her ilahiyatçı için gerekli bir derstir. ****K13. Kelâm dersleri gelecekteki hayatıma çok faydalı olacaktır. *****K18. Kelâm derslerindeki fikir tartışmalarının dini gelişimime katkısı büyüktür.

4.5. Kelâm Ders Kitaplarına Dair Düşünceler

Katılımcıların %53,8'i (N=542) kelâm ders kitaplarının içeriğini yeterli ve tatmin edici bulurken, %31,1'i (N=313) bu hususta kararsız kalmakta ve %15,1'i (N=152) ise ders kitaplarını yetersiz görmektedir. Kelâm ders kitaplarının güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlamakta olduğunu düşünenlerin oranı %69 (N=695) iken kararsızların oranı %21,4 (N=216) ve ise bu düşünceye katılmayanların oranı %9,6 (N=69)'dır. Ders kitaplarının dili ve yöntemi konuları anlamamı kolaylaştırıyor diyen katılımcı oranı %67,8 (N=682), kararsızların oranı %22,6 (N=228) ve bu maddede ifade edilen düşünceye katılmayanların oranı ise %9,6 (N=97)'dir.

Anket geneline bakıldığında madde ortalamalarının genel olarak 4'ün üzerinde olmasına rağmen bu bölümdeki maddelerin ortalamaların 4'ün altında olduğu görülmektedir. Bu bölümdeki madde ortalamaların 3.40'ın üzerinde olması olumlu tutuma işaret etmesine rağmen diğer bölümlerden düşük kalması düşündürücüdür. Bu sonuçları fakültelerimizde okutulan kelâm ders kitaplarının geliştirilmeye ve çeşitlendirilmeye ihtiyacı olduğu şeklinde yorumlamak mümkündür.

Tablo 9: Kelâm Ders Kitaplarına Dair Düşünceler

Maddeler	Ortalama	(%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K9. Kelâm ders kitaplarının dili ve yöntemi konuları anlamamı kolaylaştırıyor.	3,7378	3,6	6,1	22,6	48,5	19,3
K19. Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir.	3,4767	3,3	11,8	31,1	41,6	12,2
K25. Kelâm ders kitapları güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlamaktadır.	3,7984	2,7	6,9	21,4	46,0	23,0

“Kelâm ders kitaplarının dili ve yöntemi konuları anlamamı kolaylaştırır.” ifadesine verilen yanıtlar cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi ve ders öğretiminin Arapça olarak yapılması değişkenlerine göre incelenmiştir. Cinsiyet ve ders öğretiminin Arapça olarak yapılması değişkenlerine göre oluşan gruplar arasındaki fark χ^2 değeri ($p < 0,05$) düzeyinde anlamlı iken, yaş ve sınıf değişkenlerinde anlamlı bir fark görülmemiştir. 704 kadın katılımcının %11,3'ü (N=79) bu ifadeye katılmazken 303 erkek katılımcının %5,9'u (N=18) bu ifadeye katılmamaktadır. Tüm dersleri Türkçe olarak alan 722 katılımcı arasında ders kitaplarının dili ve yönteminin konuları anlamalarını kolaylaştırdığını dile getirenlerin oranı %69,7 (N=503) iken, bazı dersleri Arapça olarak alanlar 259 kişilik grupta bu oran %65,2 (N=169)

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

ve tüm dersleri Arapça olarak alan 26 kişilik grupta ise bu oran %38,5 (N=10)'tir. Kelâm öğretiminin Arapça yapıldığı durumda ders kitaplarının konuların anlaşılmasına katkısının kelâm derslerinin bir kısmının veya tamamının Türkçe olarak yapılmasına oranla daha düşük kaldığı görülmektedir.

Anketin 19. maddesi olan "Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir." maddesine verilen yanıtlar cinsiyet, yaş, kelâm öğretiminin Arapça olması değişkenlerine göre incelenmiş ve gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Kadınların %15,1'i (N=106) bu maddeye katılmıyorken, %31,1'i (N=219) kararsız kalmakta ve %53,8'i (N=379) ise ders kitaplarının içeriğini yeterli ve tatmin edici bulmaktadır. Ders kitaplarının yeterli ve tatmin edici olmadığını düşünen erkeklerin oranı %15,2 (N=46), kararsız kalanların oranı %31 (N=94) ve bu düşünceye katılanların oranı ise %53,8 (N=163)'dir. Her iki cins içinde oldukça yakın değerler elde edilmiştir.

Tablo 10: "Kelâm Ders Kitaplarının Dili ve Yöntemi Konuları Anlamamı Kolaylaştırıyor." Maddesi ile Cinsiyet ve Arapça Kelâm Değişkenleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo Sonuçları

		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	Toplam
Cinsiyet	Kadın N	25	54	147	347	131	704
	Kadın (%)	(%3,6)	(%7,7)	(20,9)	(%49,3)	(18,6)	(%100)
	Erkek N	11	7	81	141	63	303
	Erkek (%)	(%3,6)	(%2,3)	(26,7)	(46,5)	(20,8)	(%100)
	Tüm dersler Türkçe N	20	41	158	366	137	722
	Tüm dersler Türkçe (%)	(%2,8)	(%5,7)	(%21,9)	(%50,7)	(%19,0)	(%100)
Arapça Kelâm	Bazı dersler Arapça N	13	17	60	114	55	259
	Bazı dersler Arapça (%)	(%5,0)	(%6,6)	(%23,2)	(%44,0)	(%21,2)	(%100)
	Tüm dersler Arapça N (%)	3	3	10	8	2	26
	Tüm dersler Arapça (%)	(%11,5)	(%11,5)	(%38,5)	(%30,8)	(%7,7)	(%100)

"Kelâm ders kitapları güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlamaktadır." maddesine verilen yanıtlar cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde

kadınların %21,7'si (N=153) kelâm ders kitaplarının güncel problemlerin çözümüne katkı sunduğunu ifade ederken, erkeklerin %25,7'si (N=78) bu düşünceye katılmaktadır. Ancak bu maddeye ilişkin ki-kare değeri ($p=0,079$) gruplar arasında anlamlı bir farka işaret etmemektedir. Bu maddeye verilen yanıtlar yaş değişkenine göre anlamlı bir fark oluşturmazken sınıf değişkenine göre oluşan gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Birinci sınıfta eğitim gören 88 kişilik grupta kelâm ders kitaplarının güncel problemlerin çözümüne katkı sağladığını düşünenlerin oranı %31,8 (N=28), ikinci sınıfta eğitim gören 284 kişilik grupta bu oran %26 (N=74), üçüncü sınıfta eğitim gören 404 kişilik grupta %19,8 (N=80) ve dördüncü sınıfta eğitim gören 231 kişilik grupta katılımcıların %21,2'si (N=49) bu düşünceye katılmaktadır. Görüldüğü üzere birinci ve ikinci sınıflarda kelâm ders kitaplarının güncel problemlerin çözümüne katkı sunduğuna dair düşüncenin üçüncü ve dördüncü sınıflardan daha fazla yaygın olduğu görülmektedir. Bu durumu ilerleyen sınıflarda güncel kelâmî problemlerin ciddiyeti ve karmaşıklığına dair bilinç düzeyinin artması ile ilişkilendirmek mümkündür. Ders öğretiminin Türkçe ya da Arapça yapılması ile bu maddeye verilen yanıtlar arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Ders kitaplarına yönelik olarak katılımcılara yöneltilen üç maddenin kendi aralarında ki korelasyon incelendiğinde “Kelâm ders kitaplarının dili ve yöntemi konuları anlamamı kolaylaştırıyor.” maddesi ile “Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir.” maddesi arasında orta düzeyde ($r=0,469$ ve $p=0,000$) pozitif yönlü korelasyon olduğu görülmektedir. “Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir.” maddesi ile “Kelâm ders kitapları güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlamaktadır.” maddesi arasında da ($r=0,441$ ve $p=0,000$) orta şiddette pozitif yönlü bir korelasyon olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ders kitaplarının içeriğinin yeterli ve tatmin edici olarak bulan katılımcılar aynı zamanda ders kitaplarının güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağladığı görüşündedir.

Tablo 11: 9, 19, ve 25 No'lu Maddelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K9*	K19**	K25***
K9	r	1	,469(**)	,418(**)
	p		,000	,000
K19	r	,469(**)	1	,441(**)
	p	,000		,000
K25	r	,418(**)	,441(**)	1
	p	,000	,000	

$p<0,001$ N=1007

*K9. Kelâm ders kitaplarının dili ve yöntemi konuları anlamamı kolaylaştırıyor. **K19. Kelâm ders kitaplarının içeriği yeterli ve tatmin edicidir. ***K25. Kelâm ders kitapları güncel hayata ilişkin problemlerin çözümüne katkı sağlamaktadır.

4.6. Kelâm Derslerine Karşı Kişisel İlgisi

Bu bölümde katılımcıların seçmeli kelâm derslerine ve okul dışındaki yaşantılarında kelâm ilmine gösterdikleri ilgiyi ölçmeye yönelik olarak hazırlanan dört maddeye verilen yanıtlar analiz edilmiştir. Tablo 7'deki sonuçlara bakıldığında 14, 17 ve

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

28 no'lu maddelerin ortalamalarının 3.40'dan yüksek olduğu yani olumlu tutuma işaret ettiği görülmektedir. Ancak 15. maddenin 3.02'lik ortalaması ile katılımcıların boş zamanlarında kelâm ile ilgili kitaplar okuma hususunda kararsız oldukları anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre katılımcıların arkadaşları ile kelâm konularını tartışmaktan hoşlandıkları, tv, gazete, dergi ve sosyal medyadaki kelâm yayınlarına ilgi gösterdikleri ve seçmeli ders olarak kelâm derslerini tercih ettikleri, ancak kelâm kitaplarına aynı derecede ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 12: Kelâm Derslerine Karşı Kişisel İlgi

Maddeler	Ortalama	(%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K14. Arkadaşlarımla kelâm konularını tartışmak hoşuma gider.	3,9513	2,8	6,7	16,5	40,8	33,3
K15. Boş zamanlarımda kelâm ile ilgili kitaplar okurum.	3,0268	9,7	25,4	27,0	28,1	9,7
K17. Tv, gazete, dergi ve sosyal medyadaki kelâmî yayınlar ilgimi çeker.	3,6385	4,6	9,3	23,1	43,6	19,4
K28. Seçmeli dersler arasından kelâm derslerini seçerim.	3,5730	6,6	9,3	26,4	35,7	22,0

Bu bölümde yer alan maddelerin her birinin diğerleri ile arasında orta düzeyde ($0,4 < r < 0,6$) pozitif yönlü korelasyon olduğu Tablo 8'de görülmektedir. Dolayısıyla seçmeli ders olarak kelâm derslerini seçmeyi tercih eden bireyler sosyal medyadaki kelâm ile ilgili yayınlara ilgilenmekte, boş zamanlarında kelâm ile ilgili kitaplar okumakta hem de kelâm konuları ile ilgili arkadaşları ile tartışmaktan hoşlanmaktadır.

Tablo 13: 14, 15, 17 ve 28 No'lu Maddelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K14*	K15**	K17***	K28****
K14	r	1	,497(**)	,528(**)	,483(**)
	p		,000	,000	,000

K15	r	,497(**)	1	,539	,526
	p	,000	,000	,000	,000
K17	r	,528(**)	,539(**)	1	,527(**)
	p	,000	,113		,000
K28	r	,483(**)	,526	,527	1
	p	,000	,000	,000	

$p < 0,001$ $N=1007$

*K14. Arkadaşlarımla kelâm konularını tartışmak hoşuma gider.**K15. Boş zamanlarımda kelâm ile ilgili kitaplar okurum.***K17. Tv, gazete, dergi ve sosyal medyadaki kelâmî yayınlar ilgimi çeker.****K28. Seçmeli dersler arasından kelâm derslerini seçerim.

Cinsiyete göre maddelere verilen yanıtlar incelendiğinde yalnız 15. maddede ($p < 0,001$) düzeyinde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların %33,5'i ($N=236$) boş zamanlarında kelâm ile ilgili kitaplar okurken, erkeklerde bu oran %47,8'e ($N=145$) ulaşmaktadır. Erkeklerin %25,1'i ($N=76$) boş zamanlarında kelâm ile ilgili kitaplar okumadığını beyan ederken, kadınların %39,5 ($N=278$) gibi oldukça yüksek bir bölümü kelâm ile ilgili kitap okumadığını ifade etmiştir. Kadın katılımcıların kelâm kitaplarına karşı mesafeli oluşlarının sebeplerinin araştırılmaya ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır.

Yaş ve sınıf değişkenlerine göre oluşan gruplar arasında maddelere verilen yanıtlarda anlamlı bir fark bulunmazken 14. maddeye verilen yanıtların Arapça kelâm değişkenine göre oluşan gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu ($p < 0,005$) görülmektedir. Aşağıda verilen tabloda da görüldüğü üzere tüm dersleri Türkçe olarak alan 722 katılımcının %72,7'si ($N=525$) arkadaşları ile kelâm konularında tartışmaktan hoşlanırken, %17,2'si ($N=124$) kararsız ve %10,1'i kelâm konularında tartışma yapmaya ilgi duymamaktadır. Bazı dersleri Arapça bazılarını da Türkçe olarak alan 259 kişilik grupta kelâm konuları hakkında arkadaşları ile tartışmayı sevenlerin oranı %79,2 ($N=205$), kararsızların oranı %14,3 ($N=37$) ve hoşlanmayanların oranı ise %6,5 ($N=18$)'tir. Tüm dersleri Arapça olarak alan 26 kişilik grupta kelâm konularında arkadaşları ile tartışmaktan hoşlananların oranı %61,6 ($N=16$), kararsızların oranı %19,2 ($N=5$) ve kelâm ile ilgili konularda tartışmaya ilgi duymayanların ise %19,2'lik ($N=5$) bir oranla diğer iki gruptan oldukça yüksektir.

Tablo 14: "Arkadaşlarımla kelâm konularını tartışmak hoşuma gider." Maddesi ile Arapça Kelâm Dersleri Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo Sonuçları

Arapça Kelâm * K14. Arkadaşlarımla kelâm konularını tartışmak hoşuma gider.						
	Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	Toplam

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

	Tüm dersler Türkçe N	20	53	124	303	222	722
	Tüm dersler Türkçe (%)	(%2,8)	(%7,3)	(%17,2)	(%42,0)	(%30,7)	(%100)
Arapça Kelâm	Bazı dersler Arapça N	6	11	37	96	109	259
	Bazı dersler Arapça (%)	(%2,3)	(%4,2)	(%14,3)	(%37,1)	(%42,1)	(%100)
	Tüm dersler Arapça N (%)	2	3	5	12	4	26
	Tüm dersler Arapça (%)	(%7,7)	(%11,5)	(%19,2)	(%46,2)	(%15,4)	(%100)

4.7. Kelâm Dersi Hocalarına Dair Düşünceler

Bu bölümde fakültelerimizde kelâm derslerine giren hocaların gerek öğrencilerle kurdukları iletişim gerekse derslerde kullandıkları öğretim yöntem ve tekniklerine dair görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların %30,8'u (N=310) en az iki farklı unvana sahip hocadan, %3,7'si (N=37) öğretim görevlisinden, %1,7'si (N=17) araştırma görevlisinden, %22,7'si (N=229) doktor öğretim üyesinden, %22,5'i (N=227) doçentten, %18,6'sı (N=187) ise profesörden kelâm dersi almıştır.

Tablo 15: Kelâm Dersi Hocalarına Dair Düşünceler

Maddeler	Ortalama	Hocaların Derslere Dair Düşünceler (%)				
		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor
K7. Kelâm dersi hocaları derslerde etkili yöntem ve teknikler kullanırlar.	3,7180	5,2	8,1	20,8	41,6	24,3
K11. Kelâm dersi hocaları eleştiriye ve tartışmaya açıktır.	4,0020	3,9	4,8	15,3	39,4	36,6
K16. Kelâm dersi hocalarının dersteki tavırları derse olan ilgimi artırıyor.	3,8550	5,7	6,4	16,4	40,0	31,6
23. Kelâm dersi hocaları fakülte öğrencileri tarafından sevilmektedir.	3,8997	3,6	4,4	20,5	41,7	29,9

27. Kelâm dersi hocaları güncel dini problemlere hâkimdir.	3,9782	2,3	2,4	19,6	46,8	29,0
K30. Kelâm dersi hocalarının konulara hâkimiyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.	4,0417	2,5	3,5	14,8	45,9	33,4

“Kelâm dersi hocaları derslerde etkili yöntem ve teknikler kullanırlar.” diyenlerin oranı iki farklı unvana sahip hocadan ders alanlarda %67,8 (N=210), öğretim görevlisinden ders alanlarda % 56,7 (N=21)’dir. Araştırma görevlisinden ders alanlarda kelâm dersi hocalarının derslerde etkili yöntem ve teknikler kullandığını düşünenlerin oranı %47,1 (N=8), doktor öğretim üyesinden ders alanlarda %72,5 (N=166), doçentten ders alanlarda %69,2 (N=157) ve profesörden ders alanlarda ise bu oran %54,5 (N=102)’dir. Unvan ve 7. madde arasındaki ilişkiyi gösteren çapraz tablo sonuçlarının gösteren ki-kare değeri ($X^2=29,213$ ve $p=0,006$) anlamlı bulunmuştur.

Tablo 16: Kelâm Derslerine Giren Hocaların Unvanı ile 7. Madde Yanıtları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Çapraz Tablo Sonuçları

Hocaların Unvanı * K7. Kelâm dersi hocaları derslerde etkili yöntem ve teknikler kullanırlar.		Hiç Katılmıyor	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Tamamen Katılıyor	Toplam
	İki Farklı Unvan N	20	53	124	303	222	722
	İki Farklı Unvan (%)	(%2,8)	(%7,3)	(%17,2)	(%42,0)	(%30,7)	(%100)
Hocaların Unvanı	Öğ.Gör. N	6	11	37	96	109	259
	Öğ.Gör. (%)	(%2,3)	(%4,2)	(%14,3)	(%37,1)	(%42,1)	(%100)
	Arş. Gör. N	2	3	5	12	4	26
	Arş. Gör. (%)	(%7,7)	(%11,5)	(%19,2)	(%46,2)	(%15,4)	(%100)
Dr.							

Hocaların unvanı ile “Kelâm dersi hocaları eleştiriye ve tartışmaya açıktır.” maddesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ($X^2=34,500$, $p=0,023$) tespit edilmiştir. Eleştiri ve tartışmaya en fazla açık olan hocaların %81’lik bir oranla doçent unvanına sahip hocalar olduğu, eleştiri ve tartışmaya en az açık olanların ise %64,8 ile öğretim görevlileri ile %65,8 ile profesörlerin olduğu görülmektedir.

Hocaların unvanı ile “Kelâm dersi hocalarının dersteki tavırları derse olan ilgimi artırıyor.” maddesine verilen yanıtlar arsında anlamlı bir ilişki ($X^2=30,326$ ve $p=0,065$)

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

tespit edilememiştir. Çapraz tablo sonuçlarına göre derslerdeki tavırları ile derse olan ilgiyi artırmada son sırada %60,4 ile profesörler yer alırken, onları %67,6 ile öğretim üyeleri, %70,6 ile araştırma görevlileri takip etmektedir. İlk sırada ise %76,9 ile doktor öğretim görevlileri bulunurken, onları %74,9 ile doçentler takip etmektedir. İki farklı unvandan hocadan ders alanlar ise %72,5'lik oranla üçüncü sırada yer almaktadır.

Kelâm dersi hocalarının fakülte öğrencileri arasında sevildiğini düşünenlerin oranı iki farklı unvana sahip hocadan ders alanlarda %70, öğretim görevlilerinden ders alanlarda %73, araştırma görevlisinden ders alanlarda %58,8, doktor öğretim üyesinden ders alanlarda %80,8, doçentten ders alanlarda %70,9 ve profesörden ders alanlarda ise %64,7'dir.

Cinsiyet ile bu bölümdeki maddelere verilen yanıtlar arasındaki ilişki incelendiğinde anketin 27. maddesi olan "Kelâm dersi hocaları güncel dini problemlere hâkimdir." maddesine verilen yanıtların istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($X^2=17,956$ ve $p=0,001$) görülmektedir. Kadın katılımcıların %79,4'ü ($N=559$) kelâm dersi hocalarının güncel meselelere hâkim olduğunu düşünürken, erkek katılımcıların %67,3'ü ($N=204$) bu düşünceye katılmaktadır. Cinsiyet değişkenine göre "Kelâm dersi hocalarının konulara hâkimiyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum." maddesine verilen yanıtların istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($X^2=14,846$, $p=0,005$) görülmektedir. Kadın katılımcıların %82,2'si ($N=579$) kelâm hocalarının konulara hâkimiyetlerini yeterli görürken, erkek katılımcılarda bu oran %72,3'te ($N=219$) kalmaktadır.

Sınıf değişkenine göre bu bölümdeki maddelere verilen yanıtlar arasında ilişki incelendiğinde 23. madde ile sınıf değişkeni arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2=22,113$ ve $p=0,036$) görülmüştür. Birinci sınıflarda kelâm dersi hocalarının sevildiğini düşünenlerin oranı %64,7 ($N=57$), ikinci sınıflarda % 70,1 ($N=199$), üçüncü sınıflarda %74 ($N=299$) ve dördüncü sınıflarda %71,9 ($N=166$) olarak tespit edilmiştir. Maddelere verilen yanıtlar ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken, kelâm öğretiminin Arapça olması ile 30. madde yanıtları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. "Kelâm dersi hocalarının konulara hâkimiyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum." diyenlerin oranı tüm dersleri Türkçe olarak alan katılımcılarda %78,4 ($N=566$), bazı dersleri Arapça bazı dersleri Türkçe olarak alanlarda %83 ($N=215$) ve tüm kelâm derslerini Arapça olarak alanlarda ise %65,4 ($N=17$) olarak tespit edilmiştir.

Sonuç

İlahiyat ve İslâmî ilimler fakültesi öğrencileri ile gerçekleştirdiğimiz araştırmamız öğrencilerin kelâm ilmi ve kelâm öğretimine karşı olumlu tutuma sahip olduklarını görülmektedir. Katılımcıların %84,9'u kelâm dersini sevmekte, %77,6'sı fakültesindeki kelâm derslerini sıkıcı olarak görmemektedir. Kelâmı dini ifsat eden bid'atçilik olarak görenlerin oranı %9,9'dur. Bu da bize yaklaşık olarak her on kişiden yalnız birinin böyle bir olumsuz düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kelâmı bid'at olarak değerlendirenlerin oranının sınıf seviyesi ve alınan kelâm ders sayısı arttıkça azaldığı görülmektedir. Bu da bize fakültelerimizin öğrencilerin kelâm ilmine yönelik önyargılarını azaltmada başarılı olduğunu göstermektedir.

Üniversitelerimizdeki kelâm derslerine yönelik öğrencilere bazı öneriler sunulmuş, görüşlerine başvurulmuştur. Bu önerilerden biri olan "Kelâm derslerinde klasik eserlere daha çok yer verilmelidir." önerisine katılımcıların yaklaşık yarısı %49,8'i katılırken, kararsızların %35,8 gibi önemli bir orana ulaşmaktadır. Klasik eserlere daha fazla yer verilmesi görüşünü kabul etmeyenlerin oranı ise %14,4'tür. Klasik eserlere daha fazla yer

verilmesi önerisine katılımcıların yarısı sıcak bakarken, yarısının çekimser ya da karşı olmasının sebepleri üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gerekmektedir. Güncel problemleri ele alan kelâm eserlerine daha çok yer verilmesi gerektiğini düşünenlerin oranının yüksekliği (%96,2) bu hususta karşılanması beklenen bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların %86,9'u kelâm derslerinin meslekî yaşantısına çok katkı sağladığını, %95,8'i kelâm dersinin her ilahiyatçı için gerekli olduğunu, %74,3'ü ise kelâm derslerinin güncel dini meselelerin çözümünde kendisine katkı sunacağını düşünmektedir. Güncel problemlere çözüm üretmede kelâmın katkısının artırılmasına ihtiyaç olduğu ve güncel meseleleri ele alan kelâm eserlerinin çoğaltılmasının faydalı olacağı anlaşılmaktadır. Üniversite öğrencileri ile mezun olup meslekî hayatına giren öğretmen ve din görevlilerinin kelâm ilminin meslekî gelişime katkıları hakkındaki düşüncelerinin birlikte analiz edilmesinin daha bütüncül bir tablo edilmesi faydalı olacaktır.

Katılımcıların %74,1'i arkadaşları ile kelâmî tartışmalar yapmaktan hoşlanırken, %63'ü medyada kelâm ile ilgili yayınları takip ederken, boş zamanında kelâm ile ilgili kitaplar okuyanların %37,8'de kalması üniversite gençliği hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Ayrıca kelâm öğretiminde geleneksel ya da modern medya araçlarından daha fazla faydalanılmasının yararlı olacağı da aşikârdır.

Kelâm dersi hocalarına ilişkin katılımcıların yaklaşık %70 civarında bir oranla olumlu tutuma sahip oldukları görülürken, aynı durumun ders kitapları için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira ders kitaplarının içeriğini yeterli bulanların oranı %53,8'de, ders kitaplarının dili ve yönteminin konuları anlaşılmasını kolaylaştırdığını ifade edenlerin oranı %67,8'de kalmaktadır. Kelâm ders kitaplarının içerik ve üslup yönünden değerlendirilmesinin ve çeşitlendirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Lisans Öğrencilerinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Kaynakça

- Ay, Mahmut. "Kelâm Öğretiminde Standardizasyon". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu (Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008)*. ed. Komisyon. 134-152. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Bulut, İsmail. "İDKAB Öğrencilerin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelâm Dersinin Etkisi". *KADER Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (21 Ağustos 2014), 55-99.
- Bulut, İsmail. "İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Kelâm Dersine İlişkin Görüşleri". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-35.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerif. *et-Ta'rîfât*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Kahire: Daru'r-Reyyan li't-Türas, 1983.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkîf*. thk. Mahmud Ömer Dimyâtî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Çetin, Rabiye. "Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri". *Kelâm Öğretimi Sempozyumu (Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008)*. ed. Komisyon. 115-132. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Çetin, Rabiye. "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği". *Kader* 18/2 (2020), 397-431.
- Demirci, Osman. "Medrese Geleneğinde Akâid ve Kelâm İlmi". *Kader* 11/1 (2013), 253-270.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak, Süleyman. *Kelâm Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 8. Basım, 2014.
- Gündüz, Turgay. "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1998), 543-557.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlmi Kelâm*. sad. Sabri Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Kurt, Hasan. "İslâmî İlimler Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümündeki Öğrencilerinin Temel Dini Bilgiler I Dersine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Bartın Üniversitesi Örneği)". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6/6 (2013), 1341-1358.
- Makdisi, George. *İslâm'ın Klasik Çağında ve Batı'da Beşeri İlimler*. çev. Hakan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Sayan, Yunus Emre - Tavukçuoğlu, Mustafa. "Yüksek Din Öğretimi Öğrencilerinin Öğrenme İklimi Algılarının Akademik Özyeterlik ve Akademik Başarıyla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 24/2 (2020), 833-855.
- Şimşek, Ali (ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Tavşancıl, Ezel. *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2006.
- Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ud b. Ömer. *Şerhu'l-Makâsîd*. thk. Abdurrahman Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1998.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2. Basım, 1985.
- Yılmaz, Cengiz vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2016.

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Ahmet Canan Karakaş*

Hamdi Akbaş**

Özet

Hız. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın hak bir din olduğunu ispat etmek isteyen Müslüman savunmacı refleksinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kelâm ilmi, tarihi süreçte sistematik bir disiplin halinde gelişimini sürdürmüştür. Dönemin siyasi tavırları merkezinde gelişiminde ivme kazanan ya da kaybeden bu ilim, İslâm düşüncesinin teşekkülünde hayati bir rol de üstlenmiştir. Zira İslâm düşünce yapısında kelâm ilminin etkinliğinin azaltıldığı ya da ortadan kaldırıldığı dönemlerde Müslümanlar büyük itikâdî sıkıntılarla yüzleşirken bu ilmin etkin ve verimli hale getirildiği zamanlarda ise İslâm toplumları başta eğitim olmak üzere bilimsel birçok alanda büyük ve önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu anlamda kelâm ilminin tabiatı gereği günümüz İslâm toplumlarının karşılaştığı itikâdî problemlerine çözüm üretebilmesi, İslâm dünyasının bilimsel ve teknolojik gelişimine kapı aralanabilmesi adına oldukça önemlidir. Ayrıca bugünün eğitim sisteminde yer verilen kelâm derslerinin bu ihtiyaca cevap verip veremediğinin de belirlenebilmesi, İslâm itikâdî düşünce birikiminin insanın muhatap olduğu problemlere çözüm üretebilecek potansiyelinin de aktif hale getirilebilmesini mümkün kılacaktır. Bu nedenle çalışmamızda, sahalarında/okullarında kelâm eğitimi veren/kelâm derslerine giren öğretmenlerin karşılaştıkları itikâdî problemlere yönelik bu ilmin yeterliliğine dair düşüncelerini/tecrübelerini tespit etmek ve elde edilen veriler ekseninde meselelerin çözümüne dair yetkili otoritelere bazı temel önermelerin sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Kelâm, Eğitim Sistemi, Öğretmenler, Yeterlilik

Giriş

İslâm düşüncesinin temel disiplinlerinden biri olan kelâm ilmi, özellikle hicrî II. asırla birlikte akıl ve vahiy merkezinde Müslümanların İslâm'ı anlama, anlatma ve müdafaa etme gayretleri ekseninde ortaya çıkmıştır. İlk akılcı bir tavır merkezinde İslâm düşüncesini savunmayı kendilerine görev addeden Mu'tezilî âlimlerin mücadeleleriyle vücut bulmaya başlayan bu ilim, sonraki dönemlerde akıl ve nakil merkezinde İslâm akidesini temellendirmeye çalışan birçok İslâm düşünürünün itikâdî meselelerde görüşler beyan etmesiyle teşekkülünü sürdürmüştür. İlk dönemlerde iman ve kader gibi temel inanç tartışmalarını kendisine problem edinen kelâm, sonraki dönemlerde varlık ve bilgi gibi felsefi meseleleri ele alırken İslâm düşüncesinin gelişimine de önemli katkılar sağlamıştır.¹

Toplumun muhatap olduğu itikâdî meseleleri aklî ve naklî bir yöntemle çözüme kavuşturmayı hedefleyen İslâm düşünürlerinin ilk dönemlerden itibaren bu ilmin ortaya çıkış gerekçesini izah etmeye çalışmışlardır. Bu ilmin gayesinin "*kesin deliller getirmek ve*

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı.

** Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı.

¹ Rabia Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", *Kader: Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 18/2, (Aralık 2020), 399.

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

şüpheleri ortadan kaldırmak suretiyle dini akidelerin ispatına güç kazandıran bir ilim” olduğu ifade edilirken² ilahiyat, nübüvvet ve semi'yyat (ahiret/meâd) şeklindeki üç temel meseleyi konu edinmesi bakımından “Allah'ın zâtı ve sıfatlarından, nübüvvet ve risâlete dair meselelerden, mebde' ve meâd itibarıyla yaratılmışların hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilim” şeklinde tanımlamanın yapıldığı da görülmektedir.³ Ayrıca bu ilme dair konu ve gaye merkezli kapsamlı bir yaklaşım da bulunmaktadır: “Kelâm, İslâm dinini iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çevresinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir.”⁴

Yapılan bu tanımlamalarda da görüldüğü üzere ortaya çıkışından itibaren İslâm dininin anlaşılmasında, anlatılmasında ve de savunulmasında kelâm ilminin önemli bir misyonu ifa ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim Hz. Peygamber döneminde İslâm'ın ilk eğitim kurumlarından olan Mescid-i Nebevî ve Suffe gibi yerlerde başlayan dini öğretme/tebliğ faaliyetleri, peygamber sonrası dönemde kurumsallaşan eğitim müesseseleri ile buralarda yetişen düşünürlerin gayretleriyle sistematik bir yapıya dönüştürülmüştür. Ardından fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında karşılaşılan yeni dinî ve fikrî akımlar, İslâm'ın savunulması merkezinde toplumun dinî düşüncesine yön veren bu otoriteleri daha da değerli hale getirmiştir. Başlangıçta Bağdat, Basra, Horasan ve Maverâünnehir gibi ilim merkezlerinde başarılı bir şekilde yürütülen ilmî faaliyetler, Şâfiî fikhını benimseyen Selçuklu veziri Nizamü'l-Mülk'ün Bağdat merkezli kurduğu Nizâmiye Medreseleriyle kurumsal bir kimliğe kavuşturulduğu söylenebilir. Ancak bu medreselerde daha çok idarecilerin taleplerine uygun eserlerin telif edilmek suretiyle devlet siyasetinin dikkate alınması, Şâfiî anlayış merkezinde eğitime ağırlık verilmesine ve mezhep taassubu merkezinde Şâfiî-Eş'arî düşüncenin desteklenip güçlendirilmesine de kapı aralamıştır.⁵

Birçok bölgeye medreselerinin kurulduğu bu dönemde yaşanan siyasal krizlerin kelâm ilminin gelişimine de etki ettiği müşahede edilmektedir. Zira siyasî bir destekle İslâm düşüncesinde hâkim konuma yükseltelen Şâfiî-Eş'arî anlayış, itikâdî meselelerin çözümünde akli önceleyen Mu'tezilî tavrı kendisine muhatap görmüş ve bu ekolün tarih sahnesinden silinmesinde de etkin bir rol üstlenmiştir. Mu'tezile aleyhine geliştirilen bu olumsuz tavır, zamanla bu ekolün öncülüğünü üstlendiği kelâm ilmine kaydırılmıştır. Medreselerde de bu ilme karşı olumsuz tepkiler verilirken eğitim müfredatında kelâm ilmine sınırlı bir yerin verildiği de gözlenmiştir. Sınırlı da olsa medreselerde okutulan kelâm derslerinde de ağırlıklı olarak Eş'arî eserler tercih edilirken felsefe gibi akli ilimler eğitim-öğretimin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Hatta felsefî-kelâm meselelerindeki akılcı tavırları nedeniyle Şâfiî müderrislerin İslâm inancını bozabileceği iddialarının muhatabı haline gelen Seyfeddin el-Âmidî, medresedeki görevinden uzaklaştırılmış,

² Adudüddin İcî, *el-Mevâkıf*, (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, trs.), 7.

³ Ömer Nasuh Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, sad. Salih Sabri Yavuz- Faruk Sancar, (İstanbul: Semerkand Yay., 2015), 17.

⁴ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul: MÜİFAV. Yay., 2004), 5.

⁵ M. Asad Talas, *Nizamiye Medreseleri ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, çev. Sadık Cihan, (Samsun: Etüt Yay., 2000), 51; Rabiye Çetin, “Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri -Nizamiye Medreselerinden 1949'a”, *Kelâm Sempozyumu: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi* (Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008), 115-116.

İşrâkî felsefenin kurucusu olarak bilinen Sühreverdî ise Halepli fakihlerin fetvaları neticesinde idam edilmiştir.⁶

Nizâmiye medreseleri merkezinde şekillenen İslâm eğitim anlayışı, zamanla Anadolu medreselerine ve Osmanlı eğitim kurumlarına da intikal etmiştir. Ancak kelâm ilmine yönelik medreselerde varlığını sürdüren olumsuz tavrın Fatih döneminde kayda değer bir şekilde güç kaybına uğradığı görülmektedir. Zira bu dönemde ilk defa medreselerde okutulacak dersler kanunla belirlenirken kelâm derslerinde Eş'arî âlimlerin felsefi-kelâm eserlerine de yer verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde akâid ilmine daha çok medrese öncesi eğitimde yer verilirken Râzî, Cürcânî ve Taftazânî gibi müteahhirûn Eş'arî kelâmcılarının felsefi kelâm eserleri medresenin birçok kademesinde okutulur hale gelmiştir.⁷

Her ne kadar medrese müfredatında Eş'arî mütekellimlerinin çalışmalarına ağırlık verildiği tespit edilse de Fatih'in Maveraünnehir'den Ali Kuşçu ve Ali et-Tûsî gibi âlimleri İstanbul'a davet etmesi Mâtürîdî düşüncesinin de Osmanlı eğitim sisteminde yer bulması için önemli bir girişim olarak değerlendirilmelidir. Hatta Fatih'in Eş'arîlik ve Mâtürîdîlik arasındaki görüş ayrılıkları merkezinde bazı âlimleri huzurunda toplayıp Sadruşşerî'a ile Taftazânî'nin eserlerinden hareketle marifetullah, hüsün-kubuh ve Allah'ın ve insanın filleri gibi konuların tartışılmasını teşvik etmesi, onun Eş'arî düşünceden ziyade Ehl-i Sünnet çatısı altında bütüncül bir yaklaşımla İslâm düşüncesinin gelişimine tesis etmeye çalıştığına göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁸

Osmanlı medreselerinde Eş'arî felsefi-kelâm eserleriyle oluşturulan kelâm müfredatı, devletin siyasal anlamda güç kaybetmeye başladığı Kânûnî sonrası döneme kadar varlığını sürdürmüştür. Bu anlamda Nizâmiye medreseleriyle kelâm ilmine karşı ortaya çıkan olumsuz tavrın Fatih ve sonrası yaklaşık bir asırlık sürede Osmanlı medreselerindeki etkisini yitirdiği ve kelâm ilminin etkinliği bakımından zirve bir dönem geçirdiğini söylemek mümkündür. Zira Kânûnî sonrası devletin başta siyasi ve iktisadi olmak üzere birçok alanda yaşadığı güç kaybının eğitim sistemine de yansıdığı ve fakihlerin eğitim sisteminde yeniden hâkim konuma yükselerek medreselerde kelâm derslerinin yeniden azaltılmasına ortam hazırlandığı da görülmektedir.⁹

Bu dönemde Osmanlı medreselerinde oluşturulan müfredatlarda yer verilen kelimeler derslerinde özgün fikirler geliştirmekten daha ziyade şerh ve haşiye türü eserlere ağırlık verilmesi, Osmanlı eğitim sistemini aydınlanma sonrası aklı ve pozitif bilimlere önem veren ve ardından bilim-teknolojide önemli ilerlemeler kaydeden Batı'nın gerisinde kalmasına neden olmuştur. Bu durumun üstesinden gelebilmek üzere çözüm yolları arayan Osmanlı yöneticileri, eğitim sistemi dâhil olmak üzere birçok alanda yenilik arayışına girmişlerdir. Bu bağlamda özellikle 19. yüzyılda kelâm ilminin yenilenmesi ve dönemin problemlerine çözüm üretmesi gerektiği söylemleri açıkça dillendirilmeye

⁶ Ramazan Şeşen, *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1987), 27; Muzaffer Barlak, "İslâm İlim Tarihi İçinde Kelâm Disiplininin Oluşum Ve Gelişim Merhaleleri", *Kader: Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 14/2, (Aralık 2016), 497-499, 501.

⁷ Bkz. Hüseyin Atay, "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameleler", *Vakıflar Dergisi*, 13, (1981), 171-235; Osman Demirci, "Osmanlı'da Kelâm Eğitimi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14/28, (2016), 9-39.

⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünun*, (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, 1941), I, 498; Mehmet Kalaycı, Osmanlı'da Eşarîlik-Maturîdîlik İlişkinine Genel Bir Bakış, *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 5, (Temmuz 2017), 116.

⁹ Osman Demirci, "Medrese Geleneğinde Akaid ve Kelâm İlmi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi [Kader]*, 11/1, (Haziran 2013), 255.

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

başlanmıştır. Zira aydınlanma sonrası Batı'da ortaya çıkan Materyalizm, Darwinizm ve Pozitivizm gibi yeni düşünce akımlarının ilahiyat, nübüvvet ve ahiret gibi üç temel dinî ilkeyi reddeden söylemlerine karşı İslâm dininin savunuculuğu görevini ifa eden bu ilminin de yenilenmesi gerektiği düşüncesini gündeme getirmiştir.¹⁰

Bu dönemde klasik tarzda kelâm eserleri yazıldığı gibi modern dünyanın problemlerine cevaplar vermeyi hedefleyen çalışmalar da yapılmıştır. Ağırlıklı olarak batı felsefesi ile yeni fikri ve dinî akımların muhatap alındığı bu süreçte, Allah'ın varlığı ve birliğinin ispatı, pozitivistlere verilen cevaplar ile evrimcilerin iddialarına karşı yazılan reddiyelerle kelâm ilminin savunmacı kimliği işlevsel hale getirilmek istenmiştir.¹¹

Osmanlı'nın tarih sahnesinden silinip Cumhuriyet'in kurulduğu ilk dönemlerde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunuyla dinî eğitim veren medreselerin yerine İstanbul Dârü'l-Fünun bünyesinde İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve burada kelâm eğitime devam edilmiştir. 1933 yılında Dârü'l-Fünun'la birlikte kapatılan İlahiyat Fakültesi'nin ardından yerine Edebiyat Fakültesi'ne bağlı kurulan İslam İlimleri Enstitüsü'nün de 1936 yılında kapatılması, resmi anlamda verilen kelâm eğitimi de sekteye uğratmıştır. Ancak 1949'lardan itibaren İlahiyat Fakültelerinin tekrar açılması ile ortaöğretimde din eğitiminin verilebilmesi amacıyla İmam Hatip okullarının kurulmasının akabinde resmi eğitim müfredatlarında kelâm derslerine yeniden yer verilmiştir. Ayrıca 1982'den itibaren müfredata konulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi isimli dersle de din eğitimi zorunlu hale getirilirken bu ders içerisinde İslâm inanç esasları hakkında genel bilgiler vermek suretiyle de olsa kelâm ilmi tüm okullarda okutulur hale gelmiştir.

Her ne kadar geçmişten günümüze eğitim müfredatlarında kelâm dersleri azaltılmış hatta belirli dönemlerde ortadan kaldırılmış olsa da kelâm eğitime duyulan ihtiyaç hemen hemen her dönem kendini hissettirmiştir. Zira gelişimin öncüsü olmak yada gelişime uyum sağlamak isteyen İslam toplumları, itikâdî problemlere çözüm üretebilme başarısını gösterebildiği oranda bu hedefine ulaşabileceğini tarihi süreçte de tecrübe etmiştir. Dolayısıyla siyasi veya dini tavırların tahakkümünde teşekkülünü sürdüren bu ilmin eğitim sistemindeki konumu, karşılaşılan itikâdî problemlere cevap verebilecek etkinlik ve yeterlilikte olmasını zorunlu hale getirmektedir.

Çalışmamızda geçmişten günümüze kelâm ilminin gelişim serüvene bağlı olarak şekillenen ilmî ve metodolojik birikimin bugünün itikâdî problemlerine çözüm üretebilmede etkin ve yeterli olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda din eğitiminin verildiği başta İmam Hatip Okullarında görev yapan meslek dersleri öğretmenleri ile diğer ortaokul ve liselerde görev yapan DKAB dersi öğretmenlerine kelâm ilmi ve derslerinin fonksiyonelliğine yönelik görüş ve beklentilerini ifade edebilecekleri 24 soruluk bir anket uygulanmıştır. Katılım sağlayan yaklaşık dört yüz öğretmenin verdiği cevapların analiz edilmesi suretiyle elde edilecek bilgiler neticesinde bazı temel önerilerin sunulması da hedeflenmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada kelâm ilmine yönelik öğretmen tutumları araştırılmıştır. Katılımcılara konuyla ilgili 24 maddeden oluşan, "Hiç Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum" ve "Tamamen Katılıyorum" şeklinde araştırmacı tarafından kurgulanan bir anket yöneltilmiştir. Anket Google Form üzerinde ve demografik bilgileri

¹⁰ Çetin, "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği", 399.

¹¹ İsmail Şık vd., *Kelâm I- Kelâm Tarihi/Kelâm Okulları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 156-158.

içerecek şekilde düzenlenmiştir. Sonuçlar SPSS 20 programıyla analiz edilmiş olup sonuçlar bulgular kısmında paylaşılmıştır. Ayrıca analizlerde Crosstab ve Korelasyon bulguları üzerine çalışılmıştır.

2. Bulgular

Türkiye'de İlahiyat Alanında Kelâm İlminin Konumu Değerlendirme Anketi- MEB Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ile İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerine Yönelik - isimli çalışmamıza 169'u (% 42,7'si) kadın, 227'si (%57,3'ü) erkek olmak üzere toplamda 396 öğretmen katılım sağlamıştır. Çalışmamıza katılan öğretmenlerin çalıştığı kurumlar; MEB'de 17 kişi, İHL Orta Okulları'ndan 49 kişi, Anadolu İHL'lerden 140 kişi ile diğer ortaokul ve liselerden 190 kişi şeklinde dağılım göstermektedir. Çalışmamıza katılan öğretmenlerin yaş dağılımları ise; 32 yaşında 21 kişi, 29 yaşında 17 kişi, 28, 38, 40 ve 50 yaş gruplarında 16'şar kişi, 21, 27, 30, 45 ve 48 yaş gruplarında 13'er kişi, 26 yaşında 12 kişi, 39 ve 56 yaş grubunda 11'er kişi, 25 ve 47 yaş grubunda 10'ar kişi, 35, 51, 53, 55 ve 57 yaş gruplarında 9'ar kişi, 37, 41 ve 42 yaş gruplarında 8'er kişi, 31, 37 ve 44 yaş gruplarında 7'şer kişi, 20, 33, 46 ve 61 yaş gruplarında 6'şar kişi, 19 yaşında 5 kişi, 22, 24, 49, 54, 59 ve 60 yaş gruplarında 4'er kişi, 34 ve 58 yaş grubunda 3'er kişi, 23, 36, 62, 63 ve 65 yaş gruplarında 2'şer kişi, 46 ve 64 yaş grubunda ise 1'er kişi olmak üzere 20-65 yaş aralığında toplanmaktadır. Eğitim durumları göz önüne alındığında çalışmamıza 309 lisans, 71 yüksek lisans, 16 doktora mezunu İHL meslek dersi ve DKAB öğretmenin katılım sağladığı görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet, Branş ve Eğitim Durumlarına Göre “Kelâm, dini ifsat eden bir bid’atçiliktir.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

		Cinsiyet * K2. Kelâm, dini ifsat eden bir bid’atçiliktir.					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
Cinsiyet	Kadın	74	82	8	5	0	1169
	Erkek	128	88	8	1	2	2227
Branş	İHL	70	58	2	1	0	1131
	DKAB	132	112	14	5	2	2265
Eğitim Durumu	Lisans	143	143	16	5	2	3309
	Y Lisans	49	21	0	1	0	771
	Doktora	10	6	0	0	0	116

Tablo 1 sonuçları incelendiğinde, “Kelâm, dini ifsat eden bir bid’atçiliktir.” ifadesine kadın öğretmenlerin 74’ü, erkek öğretmenlerin 128’i “Hiç Katılmadığını”, kadın öğretmenlerin 82’si, erkek öğretmenlerin de 88’i “Katılmadığını” beyan etmektedirler. Bu sonuç kelâm dersi öğretmenlerinin cinsiyet farkı gözetmeksizin kelâm ilminin bid’atçı bir ilim olmadığına dair olumlu bir kanaate sahip olduklarını göstermektedir.

Branşlara göre cevaplar incelendiğinde ise İHL meslek dersi öğretmenlerinin 70’i “Hiç Katılmıyorum”, DKAB öğretmenlerinin ise 132’si “Katılmıyorum” şeklinde beyanatta

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

buldukları görülmektedir. Bu sonuca göre branş farkı gözetmeksizin öğretmenlerin kelâm ilminin bid'atçı bir yapısının olmadığını düşündüklerini söylemek mümkündür.

Katılımcılar eğitim durumlarına göre incelendiğinde ise lisans mezunu öğretmenlerin 143'ü "Hiç Katılmadığını", 143'ü ise "Katılmadığını" beyan etmiştir. Yüksek lisans mezunu öğretmenlerin 49'u "Hiç Katılmadığını", 21'i "Katılmadığını" ifade etmiştir. Doktora mezunu öğretmenlerin ise 10'u "Hiç Katılmadığını", 6'sı ise "Katılmadığını" beyan etmiştir. Bu sonuca göre öğretmenlerimizin eğitim düzeyi yükseldikçe kelâm ilmine karşı olumsuz tutumun da azaldığı görülmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Çalıştığı Kurum, Cinsiyet, Branş ve Eğitim Durumlarına Göre "Müfredatta yer alan kelâm dersi öğretim programları mevcut haliyle yeterlidir." İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

K4. Müfredatta yer alan kelâm dersi öğretim programları mevcut haliyle yeterlidir.							
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
Çalıştığınız Kurum	İHL Ortaokulu	1	11	21	15	1	49
	Anadolu İHL	6	41	35	54	4	140
	Ortaokul	4	18	41	14	0	77
	Anadolu Lisesi	3	8	19	9	1	40
Branş	İHL	6	36	33	53	3	131
	DKAB	12	61	117	68	7	265
Eğitim Durumu	Lisans	12	76	116	96	9	309
	Y Lisans	6	14	31	19	1	71
	Doktora	0	7	3	6	0	16

Tablo 2 sonuçları incelendiğinde, "Müfredatta yer alan kelâm dersi öğretim programları mevcut haliyle yeterlidir." ifadesine toplamda 306 öğretmenden 14'ü "Hiç Katılmıyorum", 78'i "Katılmıyorum", 116'sı "Kararsızım", 92'si "Katılıyorum", 6'sı "Tamamen Katılıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin kelâm müfredatının yeterliliği hakkında güçlü bir tutum sergilemediklerini söylemek mümkündür. Bu da müfredatın yeterliliği hakkında çalışma yapılmasının gerekliliğine yorumlanabilir. 131 İHL meslek dersi öğretmeninden 6'sı "Hiç Katılmıyorum", 36'sı "Katılmıyorum", 33'ü "Kararsızım", 53'ü "Katılıyorum", 3'ü "Tamamen Katılıyorum" şeklinde görüş beyan etmiştir. 265 DKAB öğretmeninin 12'si "Hiç Katılmıyorum", 61'i "Katılmıyorum", 117'si "Kararsızım", 68'i "Katılıyorum", 7'si "Tamamen Katılıyorum" şeklinde görüş bildirmiştir. Toplamda 396 öğretmenin 131'i olumlu görüş belirtirken, 115'i olumsuz görüş beyan etmiş, 150'si ise kararsız olduğunu ifade etmiştir. Bu sonuç,

branş bazında öğretmenlerin müfredatın yeterliliği konusunda güçlü bir “olumlu” kanaat sahibi olmadıklarını göstermektedir.

Yine lisans mezunu öğretmenlerin 88’i “olumsuz” görüş belirtirken, 105’i “olumlu”, 116’sı “kararsız” kaldığı yönünde kanaat bildirmiştir. 71 yüksek lisans mezunu öğretmenin 20’si “olumsuz”, 20’si “olumlu” kanaat sahibiyken, 31’inin “kararsız” olduğu gözlenmektedir. 16 doktora mezunu öğretmenin 7’si “olumsuz”, 6’sı “olumlu”, 3’nün ise “kararsız” görüş belirttiği görülmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Eğitimlerine ve Branşlarına Göre “Kelâm dersleri öğrencilerin dini düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır.” İfadesine Verdikleri Cevapların Frekans Dağılımları

K5. Kelâm dersleri öğrencilerin dini düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır.							
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
Eğitim Durumu	Lisans	4	20	38	179	68	309
	Y. Lisans	2	4	11	43	11	71
	Doktora	0	1	1	9	5	16
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
Branş	İHL	3	7	16	81	24	131
	DKAB	3	18	34	150	60	265

Tablo 3 incelendiğinde, 309 lisans mezunu öğretmenin “Kelâm dersleri öğrencilerin dini düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmaktadır” ifadesi hakkında 24’ü “olumsuz” kanaat sahibi iken, 247’si “olumlu” 38’i “kararsız” tutum sergilemiştir. 71 yüksek lisans mezunu öğretmenin 6’sının “olumsuz”, 54’ünün “olumlu”, 11’inin “kararsız” kanaat sahibi olduğu gözlenmiştir. 16 doktora mezunu öğretmenin 14’ü “olumlu” kanaat belirtmiştir. 131 İHL meslek dersi öğretmenin 105’i “olumlu”, 10’u “olumsuz”, 16’sı “kararsız” yönünde görüş belirttiği gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre öğretmenler kelâm derslerinin öğrencilerinin dini düşüncelerinin şekillenmesinde olumlu etkiye sahip olduğunu düşünmektedir şeklinde bir yoruma ulaşılabilir.

Tablo 4: Eğitim Durumları ve Branş Değişkenlerinin “Kelâm dersleri günümüz inanç problemlerinin çözümünde etkili olmaktadır.” İfadesi Arasındaki Çapraz Tablo Sonuçları

K7. Kelâm dersleri günümüz inanç problemlerinin çözümünde etkili olmaktadır.							
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
Branş	İHL	4	12	30	67	18	131
	DKAB	6	37	59	120	43	265

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

	Lisans	7	39	67	151	45	309
Eğitim Durumu	Y. Lisans	3	9	16	32	11	71
	Doktora	0	1	6	4	5	16

Tablo 4 İncelendiğinde, 131 İHL meslek dersi öğretmeninin 16'sı "olumsuz", 85'i "olumlu" kanaat belirtirken 89'u "kararsız" olduğunu ifade etmiştir. 265 DKAB öğretmeninden 43'ü "olumsuz", 163'ü "olumlu" görüş bildirirken 59'u "kararsız" olduğunu beyan etmiştir. Bu sonuçlara göre her iki branş öğretmenleri de kelâm derslerinin günümüz inanç problemlerinin çözümünde etkili olduğunu düşünmektedirler şeklinde yorumlanabilir. 309 lisans mezunu öğretmenin 46'sı "olumsuz", 196'sı "olumlu", 67'si "kararsız" şeklinde görüş beyan etmiştir. 71 yüksek lisans mezunu öğretmenlerin 12'si "olumsuz", 43'ü "olumlu", 16'sı "kararsız" şeklinde görüş beyan etmiştir. 16 doktora mezunu öğretmenden 1'i "olumsuz", 9'u "olumlu", 6'sı "kararsız" şeklinde görüş belirtmiştir.

Tablo 5: "Kelâm dersi müfredatının güncel dinî problemleri dikkate alarak güncellenmesi gerekmektedir." İfadesi ile Eğitim Durumu ve Branşların Çapraz Tablo Sonuçları

K23. Kelâm dersi müfredatının güncel dinî problemleri dikkate alarak güncellenmesi gerekmektedir.							
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Total
	Lisans	1	10	31	164	103	309
Eğitim Durumu	Y Lisans	0	2	6	35	28	71
	Doktora	0	0	0	8	8	16
	İHL	0	8	10	76	37	131
Branş	DKAB	1	4	27	131	102	265

Tablo 5 incelendiğinde, "Kelâm dersi müfredatının güncel dinî problemleri dikkate alarak güncellenmesi gerekmektedir" maddesine lisans mezunu öğretmenlerinin 267'si "olumlu", 11'i "olumsuz", 31'i "kararsız" görüş beyan etmiştir. 71 yüksek lisans mezunu öğretmenin 63'ü "olumlu", 2'si "olumsuz", 6'sı "kararsız" görüş beyan ederken doktora mezunlarının tamamı olumlu görüş beyan etmiştir. Bu sonuç kelâm müfredatının yeniden güncellenmesinin gerekliliğini zorunlu kılmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 7: K12, K14, K18, K19, K23, K24 İfadeleri Verilen Cevaplarının Dağılımları

	K12*	K14**	K18***	K19****	K23*****	K24*****
	Sıklık					
Hiç Katılmıyorum	20	11	100	38	1	29

Ahmet Canan Karakaş-Hamdi Akbaş

Katılmıyorum	165	133	254	213	12	204
Kararsızım	78	51	31	61	37	85
Katılıyorum	113	179	9	78	207	70
Tamamen Katılıyorum	20	22	2	6	139	8
Total	396					

*K12: Kelâm dersi ile ilgili kendimi yeterli hissetmiyorum. **K14: Kelâm konularında desteğe ihtiyaç duyuyorum. ***K18: Kelâm dersleri öğrencilerin inanç durumlarını olumsuz etkilemektedir. ****K19: Kelâm dersleri Ehl-i Sünnet itikadının sorgulanmasına neden oluyor. *****K24: Kelâm derslerinde öğrencilerin sorduğu sorulara cevap vermekte zorlanıyorum.

Tablo 7' de K12, K14, K18, K19, K23, K24 ifadelerine verilen cevaplarının dağılımları verilmiştir. K12 ifadesine öğretmenlerin 185'i "olumsuz" cevap verirken 133'ü "olumlu" cevap vermiştir. K1 ifadesinde ise öğretmenlerin 144'ü "olumsuz", 191'i ise "olumlu" cevap vermiştir. K18 ifadesine ise öğretmenlerin 354'ü "olumsuz", 11'i ise "olumlu" yanıt vermiştir. K19 ifadesine ise öğretmenlerin 251'i "olumsuz" cevap verirken 84'ü ise "olumlu" cevap vermiştir. K23 ifadesine öğretmenlerin 13'ü "olumsuz" cevap verirken 346'sı "olumlu" cevap vermiştir. K24 ifadesine ise öğretmenlerin 233'ü "olumsuz" cevap verirken 78' ise "olumlu" cevap vermiştir.

Tablo 8: 12,14,18,19 ve 24 Nolu İfadelerin Kendi Aralarındaki Korelasyon

		K12*	K14**	K18***	K19****	K24*****
K12	r	1	,468**			,452**
	p		,000			,000
K14	r	,468	1			,491
	p	,000				,000
K18	r			1	,363	,129
	p				,000	,010

*K12: Kelâm dersi ile ilgili kendimi yeterli hissetmiyorum. **K14: Kelâm konularında desteğe ihtiyaç duyuyorum. ***K18: Kelâm dersleri öğrencilerin inanç durumlarını olumsuz etkilemektedir. ****K19: Kelâm dersleri Ehl-i Sünnet itikadının sorgulanmasına neden oluyor. *****K24: Kelâm derslerinde öğrencilerin sorduğu sorulara cevap vermekte zorlanıyorum.

Tablo 8 incelendiğinde K12 ile K14 arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. $r = ,468$, $p = ,000$, $p < ,005$. Bu sonuca göre kelâm dersinde kendini yeterli hissetmeyen öğretmenler anlamlı düzeyde oldukça fazla desteğe ihtiyaç duymaktadır denilebilir. Aynı şekilde, K12 ile K24 arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. $r = ,452$, $p = ,000$, $p < ,05$. Bu sonuca göre kendini yeterli hissetmeyen öğretmenler öğrencilerden gelen sorulara tatmin edici düzeyde cevap verememektedir.

Öğretmenlerin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Bununla beraber K14 ile K24 arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. $r=,491$, $p=,000$, $p<,05$. Kelâm derslerine giren öğretmenler öğrencilerden gelen sorulara cevap verememektedirler. K18 ifadesinin K19 ve K24 ile arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r=,363$, $p=,000$, $p<,05$ ve $r=,129$, $p=,010$, $p<,05$. Bu sonuca göre kelâm derslerinde inanç durumları olumsuz etkilenenler daha fazla Ehl-i Sünnet itikâdî anlayışını sorgulamaktadır düşüncesine ulaşılabilir. Bunun yanında kelâm derslerinde inanç durumları olumsuz etkilenenlerin daha zorlayıcı sorularla geldiği ve öğretmenlerin bu durumda kendilerini yetersiz bulduğu da gözlenmiştir.

Tablo 9: K24 İfadesinin Cinsiyet, Branş ve Çalıştığı Kurum Değişkenleri Arasındaki Korelasyon

	Cinsiyet*	Branş**	Çalıştığı Kurum***
r	-0,154	0,218	0,156
K24	p	0,002	0,002
	N	396	

*1: Kadın, 2: Erkek, **1: İHL, 2:DKAB, *** 4: Ortaokul, 5: And. Lisesi, 6: End. Mes. Lisesi, 7: Kız Mes. Lisesi, K24: "Kelâm derslerinde öğrencilerin sorduğu sorulara cevap vermekte zorlanıyorum."

Tablo 9 incelendiğinde, K24 ifadesinin cinsiyetle negatif yönde anlamlı düzeyde bir korelasyon gözlenmiştir. $r= - 0,154$, $p=,002$, $p<,05$. Bu sonuca göre erkek öğretmenler kelâm derslerinde öğrencilerin sorduğu sorulara daha kolay cevap vermekte ve bu konuda daha az zorluk yaşamaktadır denilebilir. Bununla beraber K 24 ifadesinin branş ve çalıştığı kurum değişkenleri ile de aralarında pozitif yönde anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. $r= 0,218$, $p= 0,000$, çalıştığı kurum değişkenine göre ise ve eşittir $0,156$, $p= 0,002$. Bu sonuçlara göre İHL meslek dersi öğretmenlerine göre DKAB öğretmenleri öğrencilerden gelen sorulara cevap vermekte daha fazla zorlandığı söylenebilir. Çalıştığı kurum değişkenine göre ise ortaokul, Anadolu Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Kız Meslek Lisesi öğretmenleri öğrencilerden gelen sorulara tatmin edici cevap vermekte daha fazla zorlandığı şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda İmam Hatip Ortaokulu ve Anadolu imam Hatip Lisesi öğretmenlerinin bu konuda daha yetkin oldukları söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışmada öğretmenlerin kelâm dersleri ile ilgili tutumları ölçülmeye çalışılmıştır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde öğretmenlerin bu alanda kendilerini yetersiz hissettikleri, gelen sorulara tatmin edici cevaplar sunamadığı gözlenmiştir. Bunun yanında kelâm derslerinin öğrencilere inançlarını sorgulatmaya götürdüğü bulguları da görülmektedir.

Tüm bu bulgular incelendiğinde, kelâm dersi müfredatının yeterliliği konusunda da endişeler gözlenmiştir. Bu bağlamda müfredat, içerik ve yeni alanlarla multidisipliner çalışmalara ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Müfredat revize çalışmalarına ilaveten MEB ve DİB ile protokoller yapıp güncel sorunlar karşısında öğretmenleri destekleyecek hizmet içi eğitimler, öğretmenlerin dâhil edildiği çalıştaylar düzenlenmesi önerilebilir.

Öğretmenlerle yapılacak ortak çalıştaylarda tespit edilecek güncel konu ve sorular için kısa youtube videoları ve postkesler dikkat çekici çözüme yönelik uygulamalarla beraber daha anlaşılır ve etkileyici interaktif yayınların hazırlanması da önerilebilir.

Kaynakça

- Atay, Hüseyin. "Fatih- Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler", *Vakıflar Dergisi*, 13, (1981), 171-235.
- Barlak, Muzaffer. "İslâm İlim Tarihi İçinde Kelâm Disiplininin Oluşum Ve Gelişim Merhaleleri". *Kader: Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Aralık 2016), 480-508.
- Bilmen, Ömer Nasuh. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. sad. Salih Sabri Yavuz- Faruk Sancar. (İstanbul: Semerkand Yay.), 2015.
- Çetin, Rabia. "Kuruluşundan Günümüze Türkiye'nin Kelâm Birikimi: Ankara İlahiyat Örneği". *Kader: Kelâm Araştırmaları Dergisi* 18/2, (Aralık 2020), 397-431.
- Çetin, Rabiye. "Kelâm Öğretiminin Tarihsel Seyri -Nizamiye Medreselerinden 1949'a-, Kelâm Sempozyumu: Bilimler Hiyerarşisindeki Yeri, *Kelâm-Mantık ve Fıkıh Usulü, Tarihsel Süreçte ve Günümüzde Kelâm Öğretimi*." (*Kızılcahamam 20-22 Haziran 2008*), 115-132.
- Demirci, Osman. "Medrese Geleneğinde Akaid ve Kelâm İlmi". *Kelâm Araştırmaları Dergisi [Kader]* 11/1 (Aralık 2013), 253-269.
- Demirci, Osman. "Osmanlı'da Kelâm Eğitimi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 14/28, (2016), 9-39.
- İci, Adudüddin. *el-Mevâkıf*. (Beyrut: Alemü'l-Kütüb), trs.
- Kalaycı, Mehmet. "Osmanlı'da Eşarilik-Maturidilik İlişkinine Genel Bir Bakış." *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (Temmuz 2017), 113-127.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zünûn*. (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna), 1941.
- Şeşen, Ramazan. *Salahaddin Eyyubi ve Devlet*. (İstanbul: Çağ Yayınları), 1987.
- Şık, İsmail vd. *Kelâm I- Kelâm Tarihi/Kelâm Okulları*. (Ankara: Gece Kitaplığı), 2017.
- Talas, M. Asad. *Nizamiye Medreseleri ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*. çev. Sadık Cihan. (Samsun: Etüt Yay.), 2000.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*. (İstanbul: MÜİFAV. Yay.), 2004.

Diyamet Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Recai Çetres*

Serkan Çetin**

Özet

Bu çalışmada online olarak düzenlenen anket çalışmasından hareketle, katılımcıların cevapları doğrultusunda Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin kelâm ilmine yönelik yaklaşımı değerlendirilmeye çalışılmıştır. İlk olarak bu yaklaşımı konu eden bu çalışmanın, kesin sonuçlardan ziyade, *DİB* personeli nezdinde kelâm ilminin nasıl bir konuma sahip olduğu konusunda genel bir fikir ortaya koymayı amaçladığını belirtmek gerekir. Bu doğrultuda katılımcılara, kelâm ilminin mahiyeti ve gerekliliği gibi konuları kapsayan bazı sorular yöneltilmiştir. Sorulan soruların tümü bu çalışmaya dâhil edilmiştir ve sorulara verilen cevaplar temel alınarak anket sonuçları değerlendirilmiştir. Değerlendirmeden önce ise anketin yöntemi ve ilk bulgulara dair temel bilgiler verilmiş ve akabinde katılımcıların verdikleri cevapların sayısal verileri düzenlenip tablo şeklinde sunulmuştur. Yöneltilen soruların sınırlı olması kesin bir sonucu ortaya koymayı güçleştirmektedir. Yine de belirli verilerle bazı konuların ölçülmesi ve yorumlanması mümkündür. Örneğin veriler, katılımcıların kelâm ilminin mahiyeti ve içeriği hakkındaki bilgi ve görüşleri, yöneltilen soruların hangi oranda inanç ilkeleri ile ilişkili olduğu, bu sorunların cevaplanmasında katılımcıların yeterliliği, inanç ilkeleriyle ilişkili tartışılabilir konulardan ve Ehl-i Sünnet dışında farklı kelâmî ekollerin görüşlerinden bahsetmenin gerekli olup olmadığı gibi konuları yorumlamayı mümkün kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, ilahiyat, Diyanet personeli, Kelâm'a ilişkin tutumlar,

Giriş

İslâm düşüncesinin en önemli unsurlarından birini teşkil eden kelâm ilmi; inanç esaslarını, Allah'ın zâtını ve sıfatlarını, başlangıcı ve sonu açısından kâinatı, nübüvvet ve ona ilişkin hususları, davranışlarla ilgili temel ilkeleri nasların bütünlüğü çerçevesinde ele alıp akli yöntemlerle destekleyerek karşı fikirleri de cevaplandırarak bir ilim dalı olarak tanımlanmıştır.¹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslüman toplum içerisinde başta imamet ve insan özgürlüğü gibi konuların ortaya çıkması ve tartışılmasıyla birlikte teşekkül eden Kelâm ilmi, geçmişten günümüze kaçınılmaz olarak birçok etki sonucunda konusu açısından farklı merhaleler geçirmiştir.² Nitekim erken dönem veya mütekaddimûn dönemi olarak nitelenen asırlarda Kelâm ilminin konusunun sınırları ile müteahhirûn dönemi ve kelâm-felsefe ilişkisinin yoğun olduğu son dönemlerdeki

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm ve İtikadi İslâm Mezhepleri Anabilim Dalı.

** Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Kelâm ve İtikadi İslâm Mezhepleri Anabilim Dalı.

¹ Ulvi Murat Kılavuz – Ahmet Saim Kılavuz, *Kelâma Giriş* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 11-12.

² Detaylar için bk. Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Mukaddimetü İbn Haldûn*, thk. Ali Abdülvâhid Vâfi (Kahire: Dâru nehdati Mısır, 2014), 976-977; Sa'düddîn Mesûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd (Kahire: el-Mektebü'tü'l-ezheriyye li't-turâs, 2000), 17-18.

konusunun sınırlarının farklı olduğu açıktır.³ Süreç içerisindeki konu değişikliğinin yanı sıra özellikle mahiyeti ve tartıştığı konular bakımından diğer İslâmî disiplinlerin aksine kelâm ilmine, kabulü noktasında da farklı bir yaklaşım sergilenmiştir. Özellikle inanç ilkelerinin toplum nezdinde tartışılmasına ve aklî yöntemlerle bu ilkelerin yorumlanmasına ve anlaşılmasına karşı çıkanlar, kelâm ilmini -en basit ifadeyle- “uzak durulması gereken bir ilim” olarak telakki etmiştir.⁴ Aslında teşekkülünden itibaren gördüğümüz bu yaklaşımın günümüzde de bazı gruplar tarafından sürdürüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Ancak bu yaklaşımdan farklı olarak teşekkül sonrası süreçte kelâm ilmi, inanç ilkelerini konu edinmesi ve bu ilkeleri aklî yöntemlerle ispata girişmesi bakımından “ilimlerin en şerefli” (*eşrefu'l-ulûm*) olarak da nitelenmiştir.⁵ Dolayısıyla naklin yeterli olduğunu düşünenler tarafından kelâm ilmi kabul görmezken, nazari düşünceye önem verenler tarafından kabul görmüş; hatta zorunlu bir ilim olarak değerlendirilmiştir. Netice olarak kelâm ilmi kabul ve ret yaklaşımlarının her ikisinden de payını almıştır.

Kelâm ilminin kabulüne yönelik bu değişim ve dönüşümle birlikte tabii olarak öğretiminin de değişim ve dönüşümü kaçınılmaz olmuştur. Buna bağlı olarak Kelâm ilminin çeşitli topluluklardaki algısını ölçmek, söz konusu değişimin farklı alanlardaki izdüşümünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu topluluklardan biri de halkın dinî düzlemdeki en yakın temas kurduğu Diyanet İşleri Başkanlığı personelidir. Türkiye genelinde DİB kurumunda görev yapan personel sayısı 127.892'dir. Bu sayının 31.199'u lisansüstü, 13.200'ü lisans, dinî öğrenim olarak 52.428'i ön lisans eğitimi almıştır. Dinî öğrenim dışında ön lisans eğitimi alan 5.803, İmam Hatip Lisesi 22.300, lise ve dengi okul 1.248, ortaokul ve dengi okul 1.117, ilkokul 597 olup bunlar din hizmetleri alanında vaiz, imam/hatip, müezzin/kayyım ve Kur'ân kursu öğreticisi olarak hizmet vermektedir.⁶ Kur'ân kursu öğreticileri aynı zamanda yetişkinlere yönelik de hizmet vermektedirler. Böylesi geniş bir kitle ve her yaştan guruba hitap eden din hizmetleri sınıfına mensup görevlilerin kelâm ilmine dair bilgilerinin de güncel ve dinamik olması bir zarurettir. Yapılan bu çalışma öncelikle bu görevlilerin ve muhatap kitlesinin bu alana dair sorularının olup olmadığını tespit etmenin yanı sıra yeterli ve tatmin edici cevapların verilip verilmediğini de ortaya koymaktır.

Böyle bir çalışmanın tüm personele yönelik yapılması takdir edilir ki uzun soluklu bir çalışmayı gerektirir. Bu çalışmada Türkiye'nin farklı bölgelerindeki il ve ilçelerde görev yapan DİB personelini hedef alarak yaş, görev ve eğitim seviyesi farkı gözetmeksizin din hizmetleri alanında görev yapmaları esas alınarak sorular yöneltilmiştir. Bu çalışmadaki ana hedef ileriye yönelik daha detaylı ve özel çalışmalar için bir teşvik, aynı zamanda bir başlangıç olmasıdır.

³ Metin Özdemir, “Kelâm ve Felsefe İlişkisi”, *Eskiye*, 29/7 (2014), 17-20; Hasan Mahmûd Şâfiî, *Kelâm'a Giriş*, trc. Süleyman Akkuş (İstanbul: Değişim Yayınları, 2009), 121-127.

⁴ Mehmet Baktır, “Mütakaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (Aralık 2004), 40. 25-48,

⁵ Örneğin bk. Fahreddin er-Râzî, *Felsefî Kelâmın Temel Meseleleri*, trc. Ulvi Murat Kılavuz- Serkan Çetin (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 22-24.

⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Strateji Geliştirme Başkanlığı” (Erişim 27 Mayıs 2022), <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr>.

Diyaret Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

1. Yöntem

Çalışma, nicel bir yöntemle hazırlanmıştır.⁷ DİB personelinin tamamına ulaşmak mümkün olmadığı için anket seçilen bazı il ve ilçelere gönderilmiştir.⁸ Seçilen il ve ilçelerin öncelikle Din Hizmetleri sınıfını oluşturan, vaiz, imam hatip/müezzin kayyım ve Kur'ân kursu öğreticileriyle iletişime geçilerek anket çalışması, ilgili il ve ilçede görev yapan DİB Din Hizmetleri sınıfındakilere iletmeye çalışılmıştır. Anket, Google Form üzerinde düzenlenmiştir. Demografik bilgilerin yer almadığı ankette 15 madde, "Hiç Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Kararsızım", "Katılıyorum", "Tamamen Katılıyorum" şeklinde ölçülmüştür. Sonuçlar SPSS 20 programıyla analiz edilmiş olup neticeler bulgular kısmında paylaşılmıştır. Analizlerde crosstab (çapraz tablo) ve korelasyon bulguları üzerine çalışılmıştır.⁹

2. Bulgular

2.1. Kelâm İlmine Yaklaşım Yönelik Bulgular

Tablo 1: "Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir." ile "Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçiliktir." İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K1. Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir.	
	Sıklık
Katılmıyorum	15
Kararsızım	14
Katılıyorum	234
Tamamen Katılıyorum	112
Total	375
K2. Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçiliktir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	198
Katılmıyorum	153
Kararsızım	14
Katılıyorum	6
Tamamen Katılıyorum	4
Total	375

Tablo 1 incelendiğinde, "Kelâm, dinin esaslarını ispatlayıp savunan ve sistematik bir bakış açısı kazandıran bir ilimdir." ifadesine 375 katılımcıdan 346'sının olumlu cevap verdiği gözlenmiştir. "Kelâm, dini ifsat eden bir bid'atçiliktir." ifadesine ise 375 katılımcıdan 351'inin olumsuz görüş belirttiği gözlenmiştir. Bu sonuç dikkate alındığında DİB Personelinin kelâm ilmine karşı genel tutumunun pozitif olduğu söylenebilir.

⁷ Nicel çalışmalarda yöntem için bk. Ali Ayten, "Nicel Araştırmaların Teorik Temelleri ve Din Bilimleri Araştırmalarındaki Yeri", *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem*, ed. Ali Ayten (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2022) 18-22.

⁸ Anket çalışmasının gönderildiği il ve ilçeler şunlardır: Adana İl ve İlçeleri, Sivas İl ve İlçeleri, Çankırı İl ve İlçeleri, Elâzığ İl ve İlçeleri, Manisa, Mersin, Gaziantep, Malatya, Niğde-Merkez, Reşadiye, Develi, Cumayeri, Yenimahalle, Kartepe, Derince, Sultanbeyli, Yakutiye, Palandöken, Bolu /Merkez köyleri.

⁹ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi, 2011), 27-32.

2.2. Cemaatten Gelen Sorular ve Cevaplanmasına Yönelik Bulgular

Tablo 2: “Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdi konularla ilgilidir.” ve “Cemaatte itikâdi konularda problemi olanlar mevcuttur.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K4. Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdi konularla ilgilidir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	20
Katılmıyorum	175
Kararsızım	58
Katılıyorum	109
Tamamen Katılıyorum	13
Total	375
K5. Cemaatte itikâdi konularda problemi olanlar mevcuttur.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	14
Katılmıyorum	75
Kararsızım	49
Katılıyorum	203
Tamamen Katılıyorum	34
Total	375

Tablo 2'nin sonuçları incelendiğinde, “Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdi konularla ilgilidir.” ifadesine katılımcıların 195'inin olumsuz, 122'sinin olumlu cevap verdiği, 58'inin ise kararsız görüş belirttiği gözlenmiştir. Bu sonuca göre cemaatten gelen itikâdi soruların dağılımı dengelidir denilebilir. “Cemaatte itikâdi konularda problemi olanlar mevcuttur.” ifadesine katılımcıların 237'sinin olumlu, 89'unun ise olumsuz cevap vermiş olduğu gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre DİB personelinin cemaatin akâid bilgilerini zayıf ve yetersiz bulduğu söylenebilir.

Tablo 3: “Cemaatten İtikâdi konularda soru geldiği zaman rahatlıkla cevaplayabiliyorum.” ile “Cemaatten İtikâdi konularda gelen soruları cevaplama noktasında ilahiyat fakültesi hocalarından destek alınması gerektiğini düşünüyorum.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K6. Cemaatten itikâdi konularda soru geldiği zaman rahatlıkla cevaplayabiliyorum.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	1
Katılmıyorum	25
Kararsızım	54
Katılıyorum	252
Tamamen Katılıyorum	43
Total	375
K7. Cemaatten itikâdi konularda gelen soruları cevaplama noktasında ilahiyat fakültesi hocalarından destek alınması gerektiğini düşünüyorum.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	25
Katılmıyorum	98
Kararsızım	67
Katılıyorum	150
Tamamen Katılıyorum	35
Total	375

Diyaret Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo 3 incelendiğinde, “Cemaatten itikâdî konularda soru geldiği zaman rahatlıkla cevaplayabiliyorum.” ifadesine katılımcıların 295’inin olumlu cevap verdiği, 26’sının olumsuz cevap verdiği, 54’ünün ise kararsız görüş belirttiği gözlenmiştir. Bu sonuca göre DİB personelinin çoğunluğunun itikâdî konularda yeterli bilgiye sahip olduğu söylenebilir. “Cemaatten itikâdî konularda gelen soruları cevaplama noktasında ilahiyat fakültesi hocalarından destek alınması gerektiğini düşünüyorum.” ifadesine ise katılımcıların 185’inin olumlu cevap verdiği, 123’ünün olumsuz cevap verdiği 67’sinin ise kararsız görüş belirttiği gözlemlenmiştir. Buna göre DİB personelinin büyük kısmı ilahiyat hocalarından destek alınması gerektiğini düşünürken diğer bir kısmı ise ilahiyat hocalarından destek alınmaması fikrindedir.

Tablo 4: “Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.” ve “İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K9. Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	1
Katılmıyorum	14
Kararsızım	12
Katılıyorum	191
Tamamen Katılıyorum	157
Total	375

K10. İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	85
Katılmıyorum	197
Kararsızım	40
Katılıyorum	45
Tamamen Katılıyorum	8
Total	375

Tablo 4 incelendiğinde, “Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.” ifadesine katılımcıların 15’i olumsuz cevap verirken, 348’i olumlu cevap vermiş, 12’si ise kararsız görüş belirtmiştir. Bu sonuca göre DİB personelinin büyük çoğunluğunun Kelâm ilmini öğrenmeyi gerekli gördüğü söylenebilir. “İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.” ifadesine ise katılımcıların 282’si olumsuz cevap verirken, 53’ü olumlu cevap vermiş 40’i ise kararsız görüş belirtmiştir. Bu sonuca göre DİB personelinin, inanç ilkeleriyle ilişkili konularda cemaate bilgi vermenin bir sakıncasının olmadığı kanaatinde olduğu söylenebilir.

Tablo 5: “Medyada yapılan itikâdî tartışmalar, cemaati olumsuz etkilemektedir.” ve “Cemaate Ehl-i Sünnet itikadı dışında bilgiler verilmemelidir.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K11. Medyada yapılan itikâdî tartışmalar cemaati olumsuz etkilemektedir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	4
Katılmıyorum	29
Kararsızım	32
Katılıyorum	201
Tamamen Katılıyorum	109

Total	375
K12: Cemaate ehl-i sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	15
Katılmıyorum	109
Kararsızım	43
Katılıyorum	138
Tamamen Katılıyorum	70
Total	375

Tablo 5 incelendiğinde, “Medyada yapılan itikâdî tartışmalar, cemaati olumsuz etkilemektedir.” ifadesine katılımcıların 310’u olumlu cevap verirken, 33’ü olumsuz cevap vermiş, 32’si ise kararsız görüş belirtmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların çoğu, medyada yapılan itikâdî tartışmalar cemaati olumsuz etkilediği düşüncesindedir. “Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.” ifadesine ise katılımcıların 208’i olumlu cevap verirken, 152’si olumsuz cevap vermiş, 43’ü ise kararsız görüş belirtmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında itikâdî bilgi verilmemesi fikrindeyken diğer kısım ise Ehl-i Sünnet itikâdî dışında da itikâdî bilgiler verilmesi kanaatinindedir.

Tablo 6: “Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.” ile “Din görevlileri için yeterince kelâm eseri mevcuttur.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K9. Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	1
Katılmıyorum	14
Kararsızım	12
Katılıyorum	191
Tamamen Katılıyorum	157
Total	375
K14. Din görevlileri için yeterince kelâm eseri mevcuttur.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	6
Katılmıyorum	61
Kararsızım	84
Katılıyorum	191
Tamamen Katılıyorum	33
Total	375

Tablo 6 incelendiğinde, “Kelâm ilmini öğrenmek din görevlileri için gereklidir.” ifadesine katılımcıların 15’i olumsuz cevap verirken, 348’i olum cevap vermiş, 12’si ise kararsız görüş belirtmiştir. Buna sonuca göre din görevlilerinin büyük çoğunluğunun Kelâm ilmini öğrenmeyi gerekli gördüğü söylenebilir. “Din görevlileri için yeterince kelâm eseri mevcuttur.” ifadesine ise katılımcıların 67’si olumsuz cevap verirken, 124’ü olumlu cevap vermiş 84’ü ise kararsız görüş belirtmiştir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğu, din görevlileri için yeterince kelâm eserinin mevcut olduğu kanaatinindedir.

Diyanet Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Tablo 7: “Diyanet İşleri Başkanlığı kelâma ilişkin yeterli düzeyde eser yayınlamaktadır.” ile “Vaazlara hazırlanırken kelâm hocalarının yazdığı kitaplardan istifade ederim.” İfadelerine Verilen Cevapların Frekans Dağılımları

K15. Diyanet işleri başkanlığı kelâma ilişkin yeterli düzeyde eser yayınlamaktadır.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	7
Katılmıyorum	43
Kararsızım	89
Katılıyorum	195
Tamamen Katılıyorum	41
Total	375
K13. Vaazlara hazırlanırken kelâm hocalarının yazdığı kitaplardan istifade ederim.	
	Sıklık
Hiç Katılmıyorum	8
Katılmıyorum	50
Kararsızım	63
Katılıyorum	228
Tamamen Katılıyorum	26
Total	375

Tablo 7 incelendiğinde, “Diyanet İşleri Başkanlığı kelâma ilişkin yeterli düzeyde eser yayınlamaktadır.” ifadesine katılımcıların 236’sı olumlu cevap verirken, 50’si olumsuz cevap vermiş 89’u ise kararsız görüş belirtmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların çoğunluğunun, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yeterli Kelâm eseri yayınladığı fikrindeyken diğer diğer kısmının ise bu konuda kararsız olduğu söylenebilir. “Vaazlara hazırlanırken kelâm hocalarının yazdığı kitaplardan istifade ederim.” ifadesine ise katılımcıların 254’ü olumlu cevap verirken, 58’i olumsuz cevap vermiş, 63’ü ise kararsız görüş belirtmiştir. Buna göre katılımcıların büyük çoğunluğunun kelâm eserlerinden istifade ettiği söylenebilir.

Tablo 8: “Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdî konularla ilgilidir.” İfadesinin, “Cemaate itikâdî konularda vaaz veririm.” ve “Cemaatte itikâdî konularda problemi olanlar mevcuttur.” İfadeleriyle Arasındaki İlişki

Korelasyon	K4. Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdî konularla ilgilidir.	K3. Cemaate itikâdî konularda vaaz veririm.	K5. Cemaatte İtikâdî konularda problemi olanlar mevcuttur.
r	1	0,158	0,168
p		0,002	0,001
N	375		

Tablo 8 incelendiğinde, “Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdî konularla ilgilidir.” ifadesinin “Cemaate itikâdî konularda vaaz veririm.” ifadesiyle arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. $r = ,158$, $p = ,002$, $p < ,05$. Bu sonuca göre din görevlileri cemaatin ihtiyacına göre kelâm konularında eğitim vermektedir denilebilir. Aynı şekilde “Cemaatten gelen soruların çoğunluğu itikâdî konularla ilgilidir.” ifadesiyle “Cemaatte itikâdî konularda problemi olanlar mevcuttur.” ifadesi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. $r = ,168$, $p = ,001$, $p < ,05$. Cemaatin soruları arttıkça itikâdî konulardaki soruların da arttığı gözlenmiştir.

Tablo 9: “Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.” İfadesinin, “Medyada yapılan itikâdî tartışmalar, cemaati olumsuz etkilemektedir.” ve “İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.” İfadeleriyle Arasındaki İlişki

		K12. Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.	K11. Medyada yapılan itikâdî tartışmalar, cemaati olumsuz etkilemektedir.	K10. İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.
Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.	r	1	,160**	,112*
	p		,002	,030
	N	375		

Tablo 9 incelendiğinde, “Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.” ifadesinin “Medyada yapılan itikâdî tartışmalar, cemaati olumsuz etkilemektedir.” ifadesi arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r=,160$, $p=,002$, $p<,05$. “Cemaate Ehl-i Sünnet itikâdî dışında bilgiler verilmemelidir.” ifadesi ile “İnanç konularında vaaz vermek cemaatin aklını karıştırmaktadır.” arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. $r= ,112$, $p=,030$, $p<,05$. Bu sonuçlara göre Ehl-i Sünnet’in dışında görüşlere yer vermek medyadaki tartışmaların da etkisiyle cemaatin kelâm konularında akıl karışıklığına yol açabileceği şeklinde yorum yapılabilir.

Sonuç

DİB personeli nezdinde kelâm ilminin konumunu değerlendiren bu anket çalışmasının sonuçlarından hareketle, ilk olarak katılımcıların kelâm ilmine karşı olumlu bir yaklaşıma sahip olduğu ve bu ilmin öğrenilmesi gerektiği fikrinde oldukları gözlemlenmektedir. Katılımcılar genel olarak kelâm ilmini dini ifsat eden bir bid’at olarak değerlendirmemekte ve inanç ilklerinin ispatında sistematik bir bakış açısı ve yöntem kazandırdığını düşünmektedirler. Aynı zamanda kendilerine yöneltilen akâid ile ilgili soruları cevaplayabilecek düzeyde ve yeterlilikte olduğunu belirten katılımcıların çoğunluğu, bu soruların cevaplandırılması noktasında ilahiyat fakültelerindeki hocalarla temas halinde olmanın ve yeri geldiğinde yardım almanın gerektiğini düşünmektedirler. Öte yandan özellikle son zamanlarda artan medya üzerinden yapılan itikâdî tartışmaların imam hatiplere göre cemaati olumsuz etkilediği ve Ehl-i Sünnet dışında diğer kelâm ekollerinin görüşlerinin paylaşılmaması gerektiği fikrinde oldukları görülmektedir.

Son olarak katılımcılar kendileri için Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları tarafından yeterli kelâm eserinin yayınlandığını düşünmekte ve yeri geldikçe bunlardan istifade ettiklerini belirtmektedirler. Daha önce de ifade edildiği üzere bu araştırma sonucunda elde edilen veriler, *DİB* personelinin tamamının bakış açısını yansıtmamaktadır. Özellikle soruların kısıtlı olması kesin sonuçlar ortaya koymayı güçleştirmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortaklaşarak ve daha kapsamlı sorularla birlikte daha fazla katılımcıya ulaşılarak başka anket çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Böylece daha kesin verilerle birlikte kelâm ilminin *DİB* personeli nezdindeki konumunu değerlendirmek mümkün olacaktır.

Diyaret Personelinin Kelâm'a İlişkin Tutumları

Kaynakça

- Ayten, Ali. "Nicel Araştırmaların Teorik Temelleri ve Din Bilimleri Araştırmalarındaki Yeri". *Din Bilimlerinde Nicel Yöntem*, ed. Ali Ayten İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2022.
- Baktır, Mehmet. "Mütekaddimun Selefiyye ve Metod Anlayışı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/2 (Aralık 2004), 25-48.
- Büyükoztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Diyaret İşleri Başkanlığı (DİB), "Strateji Geliştirme Başkanlığı" (Erişim 27 Mayıs 2022), <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr>.
- er-Râzi, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Felsefi Kelâmın Temel Meseleleri*. trc. U. Murat Kılavuz-Serkan Çetin, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- et-Teftâzânî, Mesûd b. Ömer. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Kahire: el-Mektebü'tl-ezheriyye li't-turâs, 2000.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddimetü İbn Haldûn*. thk. Ali Abdülvâhid Vâfi, Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 2014. 3. Cilt.
- Kılavuz, Ulvi Murat- Kılavuz, Ahmet Saim. *Kelâma Giriş*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.
- Özdemir, Metin. "Kelâm ve Felsefe İlişkisi". *Eskiyeni*, 29/7 (2014), 7-25.
- Şâfiî, Hasan Mahmûd. *Kelâm'a Giriş*. trc. Süleyman Akkuş, İstanbul: Değişim Yayınları, 2009.